

forrás

SZÉPIRODALOM, SZOCIOGRÁFIA, MŰVÉSZET

Zalán Tibor, Jász Attila,
Simai Mihály versei

Térey János Schiller-fordítása

Lanczkor Gábor: Szicília

Kiss Benedek: Élettöredékek

Kiss Anna: A kép-író dicsérete

Keresztes Dóra grafikái

2016

MÁJUS

forrás

48. ÉVFOLYAM 2016. 5. SZÁM

Zalán Tibor	3	Hajnal; Hajnalban hárman – ablakokkal <i>(versek)</i>
Friedrich Schiller	5	A rablók <i>(Fordította Térey János, I. felvonás)</i>
Lanczkor Gábor	24	Szicília / Úti jegyzetek
Jász Attila	26	kavicshajigálás <i>(versciklus)</i>
Zelei Miklós	29	Vendégség <i>(Kamarafulladás egy nyílásban)</i>
Kiss Anna	47	A kép-író dicsérete <i>(vers)</i>
Kiss Benedek	65	Élettöredékek
Simai Mihály	90	Sziszüphosz kiáltása; Tavasz-boleró <i>(versek)</i>
Németh Ákos	92	Világos pillanat <i>(Magyar írók útirajzai az átmenet éveiben, 1946–47)</i>
Alföldy Jenő	110	Nagy László Bulgária-élménye

Keresztes Dóra grafikái

forrás

SZÉPIRODALMI, SZOCIOGRÁFIAI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT •

Megjelenik havonként • Főszerkesztő: Füzi László • Kecskemét Megyei
Jogú Város és a Katona József Társaság folyóirata • Kiadja a Kecskeméti

Kortárs Művészeti Műhelyek Nonprofit Kft.; Felelős kiadó: Füzi László • A kiadóhivatal címe: Kecskemét, Kápolna u. 11.; Telefonszám: 76/482-223; Honlapcím: www.forrasfolyoirat.hu; E-mail cím: forras@mail.datanet.hu • Tördelés: VideoPix Bt., Kecskemét; Tel.: 76/508-160; videopix@fibermail.hu • Nyomdai kivitelezés: Print2000 Nyomda Kft., Kecskemét, Nyomda u. 8.; Tel.: 501-240; Felelős vezető: Szakálas Tibor

A szerkesztőség tagjai: **Buda Ferenc** (főmunkatárs), **Pintér Lajos** (szerkesztő), **Bosznay Ágnes** (szerkesztőségi titkár). A szerkesztésben közreműködnek: **Bahget Iskander**, **Dobozi Eszter**, **Komáromi Attila** • Szerkesztőségi órák munkanapokon 10–12 óra között. Telefon: 76/482-223. Levélcím és a szerkesztőség címe: 6000 Kecskemét, Kápolna u. 11. • A borítón Benes József Forrás című munkája • A borítót és a tipográfiát tervezte: Zalatnai Pál • Kéziratot nem őrzi meg és nem adunk vissza! • Terjeszti a Lapker Rt. 1097 Budapest, Táblás u. 2. • Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága, 1008 Budapest, Orczy tér 1. Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél. E-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu; Faxon: 303-3440 • Előfizetési díj egy évre 4800,- Ft • Index: 25947 • HU ISSN 0133-056X

Zalán Tibor

Hajnal

*Na most már aludj
Az ablakon túl fények
árnyak (n)emlétek*

Hajnalban hárman – ablakokkal

*Hajnali cigarettáim magányos
szertartásban szívom a teraszon
Nem szomorúságból hanem csak úgy
Közben nézek
át a szomszédba Oldalt Szét
Néha hold van máskor meg hideg
kellő ideig vagyok kint észreveszem
hoggy szemközt megnőtt a fenyő
és a sárga ház sem olyan sárga már
mint régen volt Gyónok Gyógyulok*

*Olga néni ablakát nézem
Olga néni meghalt
Valaki a helyére költözött
De őt ezt az embert még soha
nem láttam Csak a monitorja
világít az ablak mellett de az minden
időben Ám csak akkor látom ezt
ha sötét van Nappal a monitor
az erkélyről nem látható
Emberünk soha nem mozdul
a látószögembe soha nem néz
ki az ablakon nem gyújt rá és
nem bámészkodik a saját erkélyén
Így nappal sem ismerném föl
ha szembe jönne velem*

Még egy ablak világít a hajnalban
épp a szemközti sárga ház
második emeletén
Szintén egy monitor él benne
Az ő tulajdonosát már láttam
Messziről egy lánynak vélem
aki néha az ablakhoz áll
és engem bámul amíg szívom
a cigarettámat Valamilyen nőnek
nézhet a hajam sziluettje miatt
Az arcomat sötét takarja el előle
hátról világít meg az előszoba fénye
Nem láthatja hogy a karomon végigcsorog
a vér az előbb zuhantam bele az ablakomba

De ezt egyikük sem láthatta
Én sem hiszen velem történt
Annyira közömbösek vagyunk
egymásnak a hajnalban hogy
az már szinte fáj És még azt
sem tudhatjuk a dolgunkat
végezzük-e szorgos együgyűséggel
vagy inkább csak
belakjuk a mind ismerősebb ürességet

Friedrich Schiller

A rablók

Fordította Térey János

I. felvonás

SZEMÉLYEK

MAXIMILIAN MOOR, az öreg gróf, kormányzó

KÁROLY, a nagyobbik fia

FERENC, a kisebbik fia

AMÁLIA EDELREICH kisasszony

Lázadó diákok, a későbbiekben bűnözők:

SPIEGELBERG

SCHWEIZER

GRIMM

RAZMANN

SCHUFTERLE

ROLLER

KOSINSKY

SCHWARZ

HERMANN, egy nemesember zabigyereke

DANIEL, Moor gróf inasa

MOSER lelkesz

SZERZETES

A RABLÓCSAPAT TÖBBI TAGJA

Helyszín: Németország a XVIII. század közepén. A darabban eltelt idő körülbelül két év.

*Quae medicamenta non sanant, ferrum sanat, quæ ferrum non sanat, ignis sanat.
Amit orvosság nem gyógyít, meggyógyítja a vas, és amit a vas sem, meggyógyítja a tűz.
Hippokratész*

Friedrich Schiller darabját a Szabadkai Népszínház Magyar Társulata 2016 májusában mutatja be. Térey János új fordításából ízelítőt adunk. (A Szerk.)

ELSŐ FELVONÁS

Első jelenet

Frankföld (=Észak-Bajorország)

A Moor-kastély termében

Ferenc és az öreg Moor

FERENC: Jól vagy, apuka? Iszonyatosan sápadt az arcod.

AZ ÖREG MOOR: Teljesen jól vagyok, kisfiam... Mit akartál mondani?

FERENC: Megjött a posta... Levél a lipcsei emberünktől.

AZ ÖREG MOOR: *(mohón)*: Hírek Károly fiamról?

FERENC: Aha, aha, pontosan. Csak félek... Nem tudom, egyáltalán szabad-e ilyet... Mondd, és mi van az egészségeddel?... Tényleg jól vagy, apuka?

AZ ÖREG MOOR: Én? Mint hal a vízben! A nagyfiamról ír?... Aztán miért aggódsz te ennyire? Hogy már másodjára kérdezed.

FERENC: Figyelj, apuka, ha csak egy kicsit is betegeskedsz... Ha mégse kizárt, hogy gyöngélkedsz, akkor békén hagylak... Alkalmos időben beszélünk majd. *(félíg magában)* Ez a hír nem éppen a te törekeny testednek való.

AZ ÖREG MOOR: Istenem, istenem! Mégis, mi történt?

FERENC: Először is hadd vonuljak félre, és hadd sirassam meg az elveszett bátyámat... Pedig örökre hallgatnom kellene... és mert a te fiad: örökké palástolni a bűnét... Mivel a testvérem. De neked engedelmességgel tartozom... ez az első számú kötelességem... ezért nézd el nekem!

AZ ÖREG MOOR: Édes istenem, Károly, Károly! Ha tudnád, mennyire kikészíti az apai szívet, amit művelsz. Ha örömhírt hoznál, tíz évet fiatalodnék... De hát ha mindegyik híred olyan, hogy úúhh... Újabb lépéssel lök közelebb a sírhoz.

FERENC: Ha így hatnak rád a hírek, apuka, akkor hadd kívánjak neked jó éjszakát! Még ma a hajunkat fogjuk tépni a sírodnál.

AZ ÖREG MOOR: Maradjál már!... Csak egy kis lépés... Hadd legyen meg az ő akarata. Az apák bűnei harmad- és negyedíziglen torlotatnak meg. Hagyjuk, hogy ő is így végezze.

FERENC: *(kiveszi a levelet a zsebéből)* Ismered az emberünket! Nézd, odaadnám a jobb kezem minden ujját, ha azt mondhatnám, hogy ez egy velejéig romlott, hazug alak... Szedd már össze magad! Bocsáss meg, ha nem adom kezédbe a levelet... Nem kéne mindent tudnod.

AZ ÖREG MOOR: De mindent, de mindent tudnom kell! Fiam, hátha éppen ezzel kímélsz meg a mankótól.

FERENC: *(olvás)* „Május elseje, Lipcse. – Ha nem kötne soha meg nem tört ígéret, hogy semmit sem titkolok el, amit bátyád sorsáról tudok, kedves barátom, sohasem fordulna tollam zsarnokként ellened. Száz leveledből is értem, hogy egy ilyen hír testvéri szívedbe törként hatolna. Szinte látlak is, hogy ezt a semmirekellőt, ezt az utálatost...” *(az öreg Moor eltakarja arcát)* Látod, apuka, csak a kímélő részeket olvasom. „...utálatost ezer könnyel siratod.” Igen, érzékeny szívemből hullámokban tör elő a könnyáradat... „Olyan, mintha idős, szelíd édesapádat halál-sápadtan látnám...” Jézusmária, máris halálsápadt, pedig még alig tud valamit!

AZ ÖREG MOOR: Tovább, tovább!

FERENC: „...halálsápadtan látnám székéhez támolyogni, és átkozni a napot, amikor először szólították apukának. Nem tudtam mindennek utánajárni, és abból a kevésből, amit megtudtam, te még kevesebbet tudsz. A fivéred teljesen kimerítette a szégyenteljes viselkedés fogalmát; nem tudom, tudja-e még fokozni, esetleg ha elméje fölülmúlja leleményességben az enyémet. Tegnap éjjel döntött úgy, negyvenezer dukát adósság után...” Hoppá, szép kis zsebpénz, apuka!... „Miután megerőszkolta egy gazdag bankár lányát, és párbajban halálra sebezte az udvarlóját, egy remek fiatalembert, hogy hét másikkal együtt bűnözőnek áll; az igazság karmai elől így menekül.” Apuka! Édes istenem, apuka, jól vagy?

AZ ÖREG MOOR: Elég. Azonnal hagyd abba, fiam!

FERENC: Bocs, kíméletes leszek. „...körüzést adtak ki ellene, hogy a sértetteknek elégtételt adjanak. Vérdíjat tűztek ki a fejére... Moor nevére...” – Nem! Szegény nyelvem, soha ne változz apagyilkossá! (*széttépi a levelet*) Ne higgy neki, apuka! Egy szavát se higgyed!

AZ ÖREG MOOR: (*keservesen sír*): A nevem! A becsületem!

FERENC: (*nyakába borul*) Piszok, szemét Károly! De vajon nem gyanítottam-e, mikor fiatal lányok után szaladgált, csibészek és mindenféle kétes elemek társaságában mezőn, hegyen át iszkolt a templom elől, ahogy szökött bűnöző menekül a börtönből; és a pénzt, amit tőled kunyerált, az első koldus kalapjába dobta, miközben mi itthon jámbor imákat morzsolva szent könyvek fölé görnyedtünk? Nem gyanítottam-e, amikor Julius Caesar, Alexander Magnus és más sötét lelkű pogányok kalandjait szívesebben olvasta, mint bűnbánó Tóbiás történetét?... Százszor mondtam neked – mert tudod, hogy az iránta érzett szeretetem mindig a gyermeki kötelesség határain belül maradt –, szóval megmondtam elégszer, hogy az a fiú mindenkit romlásba és bűnbe fog rántani!... Ó, bárcsak ne viselné a Moor nevet! Bárcsak ne szeretném szívből! A kárhozatos szeretet, amit képtelen vagyok elfojtani, egyszerűen még Isten ítélőszéke elé fog cibálni engem.

AZ ÖREG MOOR: Ó, az én szép kis reményeim! A gyönyörű ábrándjaim!

FERENC: Abszolút megértelek. Mivel pont erről beszéltem az előbb. Az a lángoló szellem, amelyik ebben a fiúban izzik – mondtad mindig, apuka –, vonzalma a nagyság és a szépség iránt túlérzékenyvé teszi őt. És ez a nyitottság, hogy neki a szemében tükröződik a lelke, és gyöngéd érzelmei minden szenvedés láttára szomorú együttérzéssé nemesednek... Ez a férfias bátorság, amely százéves tölgyfák csúcsáig vagy zúgó folyó örvényébe hajszolja, árkokat, kerítéseket ugraszt át vele, nos, ez a gyermeki/infantilis becsvágy, ez a legyőzhetetlen makacsság, és minden hasonlóan szép és fénylő erény, amely apuka kedvencében sarjadzott, idővel egy jóbarát méltó barátjává, jó polgárrá, hőssé, nagy, nagy emberré fogja őt avatni... Látod, apuka! A lángoló szellem fejlődött, terjeszkedett, tekintélyes gyümölcsöt termelt. És látod, ez a nyitottság milyen ügyesen változott szemtelenséggé. Látod, ez a gyöngédség valójában kurvák ölébe vágyakozik, Phryné kegyeiért epedve. Látod ezt a lángoló zsenit, ahogy röpke hat év alatt tökéletesen fölemésztette az életét, önmaga árnyékává változott, és az emberek minden szégyenkezés nélkül azt mondják rá: C'est l'amour qui a fait ca! Ó, nézd csak meg ezt a hideg és megfontolt ábrázatot, ahogy terveket szövöget, és véghez

is viszi mindazt a bűnt, ami mellett eltörpülnek Cartouch és Howard mocskos tettei!... És amikor ezek a magvak teljesen beérnek... Mert mégis, mit lehet még várni egy fiatalembertől?... Talán, apuka, megéred még azt a boldogságot, hogy egy hadsereg élén pillantod meg őt, az erdők szent csöndjében táborozva. És a fáradt vándort útja felénél majd ők szabadítják meg fölösleges terheitől... Talán még mielőtt a sírba távozol, elzarándokolhatsz az ő emlékművéhez, amelyet a fiad föld és ég közé emelt... Talán, apuka, édes apuka... Talán más nevet kellene fölvenned, különben utcakölykök fognak rád ujjal mutogatni, mert látták a fiad képmását a lipcsei piacon kiplakátolva.

AZ ÖREG MOOR: Te is, Ferikém, te is? Fiacskáim! Mennyire megfájdítjátok a szívem!

FERENC: Látod, tudok én szellemes is lenni, de a humorom mar, mint a skorpió. – Feri, a száraz átlagember! A hideg és szikár Feri! Akármilyen, ahogy még hívni szerettek azok, akik fölhívták a figyelmet a jókora különbségre Károly és énköztem, amikor a kis kedvenc apuka ölében ült, vagy apuka arcát csipkedte... Szóval ez a Feri a saját birtokán fog meghalni, mindenkitől elhagyatva, miközben Károly tehetségének híre szájról szájra száll... Köszönöm neked, uram, hogy a hideg, száraz, szikár Feri... nem olyan, mint ez!

AZ ÖREG MOOR: Bocsáss meg, fiam! És ne haragudj apádra, amiért csalódott saját terveiben. Isten olyan könnyeket fakasztott belőlem Károly miatt, amelyeket, Ferikém, te fogsz majd fölszárítani.

FERENC: Igen, apuka, mindet föl fogom szárítani. A te Ferikéd annak szenteli az életét, hogy a tiédet meghosszabbítsa. A te életed az orákulum, amelytől minden ügyemben tanácsot kérek, a tükör, amelyben a mindenséget figyelem... Egyetlen kötelesség sem olyan szent, amelyet ne tudnék megszegni, ha a te életed forog kockán... Elhiszed nekem?

AZ ÖREG MOOR: Még nagy feladatok várnak rád, fiam... Isten áldjon meg azért, amit teszel, és amit még tenni fogsz értem!

FERENC: Mondd csak... ha ezt a fiút nem kellene a sajátodnak vallanod, boldogabb ember lennél?

AZ ÖREG MOOR: Csönd legyen, kérlek, hallgass! Amikor a bába elém hozta, az ég felé emeltem, és azt kiáltottam: hát nem én vagyok a legboldogabb ember a világon?

FERENC: Ezt kiabáltad. De vajon mennyire vagy boldog mostanában? Irigyelsz minden nyomorult szolgát, hogy nem ő az apja ennek a fiúnak... Csak a bánat emészt, amióta ő megszületett. Ez a bánat Károllyal együtt növekszik. Konkrétan a sírba fog tenni.

AZ ÖREG MOOR: Nyolcvanéves vénembert csinált belőlem.

FERENC: Szóval – ha kitagadnád a fiad?

AZ ÖREG MOOR: Feri, Feri! Miket beszélsz!

FERENC: Nem ez a szeretet minden kínod okozója? Enélkül ő egyszerűen nem létezik. Enélkül az átkozott szeretet nélkül halott. Mintha meg sem született volna. Nem a vér és hús, hanem a szív tesz minket apákká és fiúkká. Ne szeresd többet, s nem lesz többé szörnyeteg fiad, még ha a húsból vágják is ki valaha. Eddig a szemed fénye volt, de ha a szemed vétkezik, vándor ki azt...

rendeli az Írás. Jobb fél szemmel a mennybe menni, mint két szemmel a pokolba. Jobb gyermektelenül a mennybe menni, mint a fiunkkal együtt a pokolra kerülni. Mondotta Isten!

AZ ÖREG MOOR: Azt akarod, hogy átkozzam el a saját fiamat?

FERENC: Nem egészen! Nem egészen!... A fiadat nem kell elátkoznod. Mert mit is jelent egy fiú?... Akinek te életet adtál, és aki minden erejével azon fáradozik, hogy megrövidítse a tiédet?

AZ ÖREG MOOR: Tökéletesen igazad van! Ez a személyesen énrám kirótt ítélet! Az Úr rendelte így.

FERENC: Látod, mennyire gyerekek néz téged ez a kis szíved csücske. Az apai szeretetedet kihasználva fojt és gyilkol meg, hogy szívedbe tört döfve végezzon veled. Ha te nem leszel többé, ő fogja birtokolni a javaidat, királya lesz ösztöneinek. Nincs többé gát, vágyai vihara szabadon tombolhat. Gondolj csak bele! Hányszor kell a saját apja halálát kívánnia... hányszor a saját testvéréét... Akik ennyire szívtelenül ámokfutása útjába álltak. Szeretetért szeretettel fizet? Gyermeki hálával viszonzza az apai gyöngédséget? Miközben egy szemvillanás alatt fölálodoz tíz teljes évet apja életéből? Egy kéjes pillanatért kockára teszi ősei hírnevét, amely évszázadokon keresztül sértetlen volt? Ezt jelenti hát a fiú? Válaszolj! Fiadnak nevezed őt?

AZ ÖREG MOOR: Zabolátlan kölyök! De mégis az én gyerekem! Az enyém!

FERENC: Olyan kedves, szép gyermek ő, akinek örök vágya, hogy ne legyen apja... Ó, bárcsak megértenéd! Bárcsak lehullna a hályog a szemedről! De a te elnéző bánásmódod csak az ő könnyelműségét erősíti; támogatja a vélt igazában. Téged fog sújtani miatta az átok, téged, apuka, téged.

AZ ÖREG MOOR: Ez így van jól, nagyon is jól!... Tényleg én vagyok a bűnös.

FERENC: Hány ezren részegedtek meg a jólét poharától, és gyógyultak meg a szenvedés által! A testi fájdalom, ami minden kicsapongót utolér, nem Isten intó kezének jele volna? Saját szörnyű gyöngédségével okoz kárt az ember? Az apa elronthatja-e örökre a rábízott zálogot?... Gondold meg, apuka: ha kis időre éreztetnéd vele, milyen a nyomorúság, nem változna valamelyest? Nem javulna meg? Vagy a nyomor nagy iskolájában is hitvány maradna, és aztán... Rettegjen az apa, aki egy magasabb bölcsesség döntését semmisíti meg a túlzott kényeztetéssel!... Na, apuka?

AZ ÖREG MOOR: Írok neki, hogy leveszem róla a kezem.

FERENC: Jól teszed és megfontoltan.

AZ ÖREG MOOR: Hogy soha ne kerüljön a szemem elé.

FERENC: Ez biztos hatni fog.

AZ ÖREG MOOR: *(gyöngéden)* Amíg meg nem javul!

FERENC: Igaz, igaz... De ha fölveszi a képmutató álarcát, és eljön ide együtt-érzést zsarolni, megbocsátást szerezni? Aztán reggel odébbáll, és ribancok karjai között gúnyolódik a gyöngéségeden?... Nem, apuka! Térjen vissza szabadon Károly, ha úgy diktálja a lelkiismerete.

AZ ÖREG MOOR: Ezt is megírom neki.

FERENC: Várj! Csak még egy szó, apuka. Fölháborodásod, tartok tőle, annyira kemény szavakat íratna veled a papírra, hogy Károly szíve beleszakadna... És

még a végén... Higgy nekem: megbocsátásnak fogná föl, ha arra méltatnád, hogy saját kezűleg írsz levelet neki. Jobb lenne, ha rám bízna.

AZ ÖREG MOOR: Rendben, fiam. Még a végén szívrohamot kapnék! Írd meg neki...

FERENC: *(gyorsan)* Akkor ugye jó ötlet, hogy én...?

AZ ÖREG MOOR: Írd meg, hogy ezer véres könnyet hullattam, és ezer álmatlan éjszakám volt... De ne kergesd kétségbeesésbe a fiamat.

FERENC: Nem akarsz lepihenni, apuka? Olyan megviseltnék tűnsz.

AZ ÖREG MOOR: Írd meg, hogy az apai szív... De mondom, ne kergesd a fiamat kétségbeesésbe.

(szomorúan elmegy)

FERENC: *(nevetve néz utána):* Vigasztalódj, öreg, sosem fogod viszontlát-
ni ezt a fiút. Az út le van zárva, akár a pokolból a mennybe vezető ösvény...
Kitéptem karjaidból, mielőtt megtudhattad volna, mielőtt kérhetted volna...
Szánalmas amatőr lennék, ha még arra sem lettem volna képes, hogy egy apa
szívéből kitejtem a gyermekét, még ha acélpántok kötik őket össze... Átkokból
vontam mágikus kört köréd, amit ő nem tud majd átlépni... Sok sikert, Ferenc!
A kis kedvencnek befellegzett... Átláthatóbbá vált az erdő. Ezeket a papírokat
el kell dugnom, mert itt könnyen fölismerik az írásomat. *(összeszedi a széttépett
papírt)* A keserűség hamarosan végez az öreggel... És nekem még a lány szívéből
is ki kell tépnem ezt a Károlyt. Akkor is, ha az életébe kerül.

Joggal tartom igazságtalannak a természetet, és esküszöm, hogy érvényt fogok
szerezni a jogaimnak... Miért nem én másztam ki először az anyaméhből? Miért
nem vagyok egyke? Miért nekem kell cipelnem a csúnyaság terhét? Pont énne-
kem? Mintha születésemkor kissé szűkmarkúan bánt volna velem: miért nekem
van ilyen ronda, lappföldi orrom? Ilyen durva arab képem? És honnét ezek a
benszülött szemek? Szerintem az emberi faj összes csúnyaságát egy kupacba
szedte, és összerakott belőlük engem. Ezer ördög és pokol! Milyen jogon adott a
másiknak többet, miközben nekem kevesebbet? Aki hízeleg neki, többet kap? És
aki megsérti, kevesebbet? Miért ilyen részrehajló?

Nem, nem, én vagyok igazságtalan! Mert hiszen mindannyiunknak adott krea-
tivitást, kiültetve minket meztelenül és szegényen a nagy óceán, a világ partjára –
ússzon, aki tud, és aki nem, az pedig süllyedjen el! Nem határozta meg, mi legyen
belőlem, ez tehát az én dolgom. Mindenkinek egyformán joga van a legkisebbhez
és a legnagyobbhoz. Az igény, az indulat és az erő megsemmisíti egymást. A jog
a győzteshez kerül, és erőnk korlátja már csak a törvény.

Jó, létezik egy közmegegyezés, amelyik azért köttetett, hogy a világ körforgását
biztosítsa... A becsületes név! Igazán hasznos pénznem, amivel jól sáfárkodhat,
aki ért hozzá. Lelkiismeret – na ja! Kiváló madárijesztő, elriasztja a cseresznyefá-
ról a madarakat! Egy jó fedezetű váltó még a becsődölteket is kihúzza a csávából.

Nagyon is dicséretes intézmények ezek, a bolondokat tiszteletre tanítják, a
senkiháziakat elnyomják, hogy az okosoknak minél kényelmesebb legyen. Igazán
ravasz intézmények! Olyanok, mint a sövény, amit a parasztok a földjeik köré
húznak, hogy ne szökhessen be a nyúl, igen, szegény nyuszika! Bezzeg a nagysá-
gos úr könnyedén átvágtat a tegnapi veteményesen.

Szegény nyuszika! Nyomorúságos szerep nyúlnak lenni ezen a világon. De a nagyságos úrnak szüksége van a nyuszikra!

Csak vágjunk neki merészen, bátran! Aki semmitől sem fél, nem kevésbé hatalmas, mint az, akitől mindenki fél. Divat a nadrágra varrt csat, amit kedvünk szerint állíthatunk bővebbre vagy szűkebbre. Új divat szerint készítettünk magunknak lelkiismeretet, amit magunkra igazítunk, hogy ne zavarjon bennünket. Mit lehet tenni? Menjél szabóhoz! Állandóan erről az úgynevezett vérségi szeretetről papolnak, ami egy átlagos családos embernek is fejfájást okoz... Ő a testvéred! Vagyis ugyanabból az alomból való, ahová te is... szóval legyen számodra szent!... Figyelitek, milyen vicces következtetés is ez? Ha két test közel van egymáshoz, akkor a szellemük is biztosan harmóniába kerül... Aha, persze. Ha közös a haza, közösek az érzelmek is, persze hogy; azonos menza, azonos hajlamok. Hát nem is tudom... Nézzük csak tovább – ő a te apukád! Ő adott neked életet, húsából, véréből vagy... tehát legyen számodra szent. Már megint egy furcsa következtetés! Föltennem a kérdést: miért is csinált engem? Csak nem szeretetből? De hiszen amíg nem léteztem, nem is volt mit szeretni rajtam. Vagy talán ismert, mielőtt létrehozott? Vagy gondolt rám, miközben csinált? Vagy akart engem, amikor csinált? Előre tudta, mi lesz belőlem? Na, remélem nem, különben meg kéne büntetnem, amiért összebarkácsolt. Hálás lehetek neki, amiért férfi lettem? Épp annyira lehetnék, ha nőt csinált volna belőlem, hiszen akkor se volna okom panaszkodni. Tiszteletre méltó-e az a szeretet, amely nem a lényem szeretetén alapul? De hogyan tisztelhetne valaki engem, aki csak úgy jöttem létre, ha bizonyos föltételek teljesülnek? Hol találjuk meg itt a szentséget? Az aktusban, amelynek során megvalósultam?... Mintha bizony több volna puszta állati vágyak állatias lecsillapításánál! Vagy talán az aktus eredményében, a szükségszerű következményben, amelyet szívesen eldobnánk, ha nem hús és vér lenne az ára. Adjak hálát, hogy szeret engem? Csak hiúság, minden művész bűne, akik művük előtt illegetik magukat, akármilyen kiábrándító is legyen az... Lássátok, ennyi az egész boszorkányság, amit szent ködbe burkoltatok, hogy féltékenységüket megszarolhassátok. Én is ezen a járószalagon tipegjek, mint egy kisgyerek?

Most pedig hajrá, munkára föl!... Mindent el akarok pusztítani, ami utamat állja, hogy úr lehessenek. Úrnak kell lennem, hogy erőszakkal érjem el azt, amire szeretetreméltósággal képtelen vagyok.

Második jelenet

Kocsma a szászországi határnál

Moor Károly egy könyvbe mélyedve. Spiegelberg az asztalnál iszogat

MOOR KÁROLY: *(leteszi a könyvet)* Rosszul vagyok ettől a hivatalnokévszázadtól, amikor Plutarkhosz valódi hőseiről olvasok.

SPIEGELBERG: *(poharat ad neki és iszik)* Persze, mert Josephus Flaviust kellene olvasnod.

MOOR: Prométheusz lobogó tüze kialudt, bengáli tűz ég helyette, csupán színházi fáklya, amelytől nem gyullad meg egyetlenegy pipadohány sem.

Herkules bunkója körül szimatolnak, mint a patkányok, és izzadva török a koponyájukat, hogy vajon miféle folyadék fortogott a heréiben? Egy francia abbé arról ír, hogy Nagy Sándor gyáva nyuszi volt. Ez a hazug professzor minden szavánál szalmiákszeszt tol az orra alá, és az Erőről elmélkedik. Urak esnek ájulásba, ha fiuk születik, Hannibál taktikájáról töprengenek... Taknyos kölykök frázisok után kutatnak a cannae-i csatáról, és elpityerednek Scipio győzelmén, amikor lefordítják.

SPIEGELBERG: Alexandrinos nyavalygás, tesókám!

MOOR: Szép kis jutalom az izzasztó ütközetért, ami a gimnáziumokban él tovább; könyvbe kötve hordozzák halhatatlanságotokat a nebulók. Elpazarolt véretekért szép fizetség, hogy egy nürnbergi kereskedő mézeskalácscsá formálhat – vagy ha szerencsétek van, egy francia író a tragédia koturnusába illeszt, és dróton rángat majd titeket. Ha-ha-ha!

SPIEGELBERG: *(iszik)* Kértelek már, hogy Flaviust olvass!

MOOR: Fúj! Gyűlölöm ezt a töketlen évszázadot, amely mást sem tud, csak a régiek hőstettein rágódni, megjegyzéseivel szennyezni az ókor hőseit, és szomorújátékokká züllesztani történetüket. Az ágyék ereje elapadt, az ember szaporodását sörélesztő segíti.

SPIEGELBERG: Teát, tesó, szürcsölj teát!

MOOR: A természetet izetlen hagyományokkal korlátozzák, nincs szívük jóízűen meginni egy pohárkával, mert az nem egészséges. A cipőpucolónak hajbókolnak, hogy képviselje őket öméltósága előtt, viszont közben korholják a szerencsétlent, mert tőle nem félnek. Ebédnél imádják egymást, de egy derékalj miatt megmérgeznék a másikat, ha túlcitálja őket egy árverésen. A szadduceust szidalmazták, amiért nem jár szorgalmasan templomba, és közben az oltár előtt számolgatják a zsidó kamatjaikat... Csak azért esnek térdre, hogy jól szétteríthessék az uszályukat... Le sem veszik szemüket a papról, de csak hogy láthassák a parókáját... Elájulnak, ha libavért látnak, és tapsolnak, ha vetélytársuk tönkrement a tőzsdén... Szorongattam a kezüket... „Csak egy napot még...” Hiába!... „Vessétek börtönbe!...” Könyörgés! Eskü! Könnyek! *(a padlón dübög)* Ezer ördög és pokol!

SPIEGELBERG: Egy pár tetves fillérért...

MOOR: Nem, erre gondolni sem akarok. Testemet egy fűzőbe kellene préselni, akaratomat pedig törvények közé. A törvény csigatempóban vonszolja magát, pedig sasként szárnyalhatna. Soha még törvény önmagában nem formált jelentős embert, de a szabadság óriásokat és nagyságokat teremtett. A zsarnok pocakjába kapaszkodnak, a gyomrát kényeztetik, és a szeleit szippantják be. Ó, Hermann szelleme mintha még hamvaiban is parázslana!... Tegyel meg uralkodónak, és Németország olyan köztársaság lesz, amihez képest Spárta és Róma a kolostor szintjére süllyed majd. *(kardját az asztalra dobja, föláll)*

SPIEGELBERG: *(fölpattan)* Bravó, bravisszimó! Pont a számomra megfelelő témához érkeztünk. Szeretnék mondani neked valamit, Moor, ami már régóta foglalkoztat, és te vagy hozzá a megfelelő ember... Igyál, tesó, igyál csak... Te, mi lenne, ha zsidóvá változnánk, és visszahoznánk a királyságot?

MOOR: *(harsányan nevet)* Ó! Értem... értem én... Azt akarod, hogy a fityma kimenjen a divatból, mert a tiéd már a doktoré?

SPIEGELBERG: Elmész te a fenébe, hülyegyerek! Engem már valamilyen csoda folytán előre körbemetéltek. De mondd, ugye ravasz és egyszersmind tökéletes terv? Szétküldünk egy kiáltványt a világ mind a négy sarkába, és Palesztinába idézzük, aki nem eszik disznóhúst. Aztán dokumentumok alapján bizonyítom, hogy Heródes tetrarcha az ükapám volt, és így tovább. Micsoda győzelem lesz: kikecmereghetnének a sárból, és újraépíthetnék Jeruzsálemet. Kikergetjük a törököket Ázsiából, amíg meleg a kard, Libanonból kivágjuk a cédrusokat, hajókat építünk, visszük az egész népet, és mindennel üzletelünk, ami létezik. Eközben pedig...

MOOR: (*mosolyogva megfogja a kezét*) Bajtárs, elég ebből az idióta szövegelelésből.

SPIEGELBERG: (*meghökkenve*) Jaj, csak nem a tékozló fiút akarod itt alakítani? Egy olyan férfi, mint te, aki több arcot firkált össze a kardjával, mint amennyi firkát hárman egy szökőévben a panaszkönyvbe írnak!... Meséljek neked a nagy kutyatorról? Csak a saját emlékeidet kell előhívnom, és azok máris tüzet pumpálnak az ereidbe, ha már nem lelkesednél. Emlékszel még, Collegio urai hogyan lőttek a kutyád lábába? És te bosszúból böjtje szólítottad föl az egész várost. Szabályosan körberöhögtek. De te nem lazsaltál, és minden húst fölvásároltattál a városban, hogy nyolc órákor már nem volt több rágnivaló csont az egész környéken, és ugrásszerűen fölment a halak ára. A város vezetősége meg a polgárok bosszút forraltak. Mi, fiatal fickók, ezerhétszázan vonultunk utcára, veled az élünkön, hentes, szabó, kereskedő mögöttünk, gazdák, borbélyok és minden céh, szitkozódva, rohamra készen a város ellen, ha a fiataloknak a haja szála is meggömbül. Hornbergi lövészünnepély lett a dologból, az urak orrlógatva meghátráltak. Erre te orvosok hadát hívtad, egy egész konzíliumot, és három tallért ajánlottál föl annak, aki meggyógyítja a kutyát. Aggódtunk, hogy az urak túl büszkék lesznek, és hogy majd nemet mondanak, és már arról volt szó, hogy kényszeríteni fogjuk őket. De ez szükségtelennek bizonyult, mert az urak a három tallért három garasra alkudták le. Tizenkét receptet írtak föl egy óra alatt, a kutya viszont így is szinte azonnal fölfordult.

MOOR: Nyomorult orvosok!

SPIEGELBERG: Gyászszertartást rendeztél síppal-dobbal és minden pompával, hatalmas tömeg siratta a kutyát, és mi éjszaka ezren vonultunk ki, egyik kezünkben lámpással, másik kezünkben karddal, úgy vonultunk a városon keresztül, harangzúgás közepette, míg a kutya végtisztességet nem kapott. Aztán jött a tor, ami hajnalig tartott, végül te mindenkinek megköszönted a részvétnyilvánítást, és féláron eladtad a maradék húst. Mort de ma vie, akkor olyan tiszteletet vívtunk ki, mint egy meghódított vár helyőrsége.

MOOR: Nem szégyelled magad, hogy ezzel vagy olyan nagyra? Nincs benned semmi szégyenérzet a csibészség miatt?

SPIEGELBERG: Menj már, nem vagy te igazi Moor! Emlékszel még, hány-szor szidtdad a vén zsugorit pohárral a kezekben, azt hajtogatva: hadd kuporgasson, hadd gyűjtögessen csak, neked legalább lesz mit legurítani a torkodon!... Emlékszel még? Hm? Emlékszel még? Ó, te reménytelen, szánalmas hencegő János! Az még férfias beszéd volt, nemes férfihoz méltó, de ez...

MOOR: Átkozott legyél, hogy emlékeztetsz rá! És legyek én is átkozott, hogy ezt mondtam. De a bor beszélt belőlem: a szívem nem hallotta, mivel dicsekedett a nyelvem.

SPIEGELBERG: (*ingatja a fejét*) Nem, nem, nem! Képtelenség! Lehetetlen, cimborá, ezt nem gondolhatod komolyan. Mondd, testvérem, nem a nyomor mondatja ezt veled? Gyere, hadd meséljek valamit a kamaszkoromból. Volt a házam mellett egy árok, nem kevesebb, mint nyolc láb széles, és mi, fiúk megpróbáltunk átugrani rajta. De hiába. Puff! Ott feküdtél, nevettek rajtad, megdobálták hógolyóval. A ház mellett gubbasztott egy vadász láncra vert kutyája, egy harapós dög, aki szempillantás alatt letépte a lánykák szoknyáját, ha közel merészkedtek hozzá. Nagy örömet okozott a lelkemnek, ha hergelhettem ezt a kutyát, majd megszakadtam a röhögéstől, annyira mérgesen meredt rám ez a dög, olyan szívesen nekem ugrott volna, ha bír... Mi történt, cimborá? Egyszer megint csak ugyanígy provokáltam, durván az oldalába csapva egy követ, mire az olyan dühvel kezdte rángatni a láncot, hogy sikerült el is szabadulnia; én meg mint a szélvihar, futottam... Ennek a fele sem tréfa! És akkor utamban az árok. Mit tehettem? A felbőszült eb a nyomomban volt, én viszont gyorsan nekifutottam, és átugrottam. Ennek az ugrásnak köszönhetem az életemet, különben darabokra tépett volna az a dög.

MOOR: Miért is mesélted ezt el nekem?

SPIEGELBERG: Azért, hogy lásd: a szükségben növekszik az erő. Ezért nem félek én, ha a legvégsőre kerül a sor. A bátorság a veszélyben, az erő a szükségben növekszik. A sorsnak nagy terve van velem, ha ilyen nehéz utat jelölt ki nekem.

MOOR: (*mérgesen*) Nem tudom, mihez kellene vagy kellett volna még bátorság.

SPIEGELBERG: Igen?... Hagyod tönkremenni a tehetségedet csak úgy? Nagyszerűségedet pedig eltemeted, cimborá? Úgy gondolod, hogy a kis lipcsei balhézásod már az emberi tűrőképesség határait feszegeti? Hát akkor rajta, lépünk csak ki a nagyvilágba! Párizs és London!... Ahol pofont kapsz, ha valakit rendes embernek szólítasz. A legnagyobb élvezet nagy léptékben gyakorolni a művészetet... Ott aztán csodálkozni fogsz! Füled-farkad kettéáll majd! Látva, ahogy aláírásokat hamisítunk, kockát pörgetünk, záratat törünk fel, ahogy kibelezzük a bőröndöket... Van még mit tanulnod Spiegelbergtől! Legjobb akasztófára küldeni a gazembereket, akik egyenes ujjakkal éhen halnak!...

MOOR: (*szórakozottan*) Hogyhogy? Te ekkora játékos lettél?

SPIEGELBERG: Úgy látom, nem bízol bennem. Várj csak, hadd melegedjek bele. Csodát látsz majd, agyvelőd kifordul a koponyádból, ha napvilágot lát a tervem. (*föhláll, hevesen*) Megvilágosodtam! Nagy gondolatok érnek az elmémbe! Teremtő agyvelőm hatalmas terveket szövöget. Átkozott az alváskényszer (*a fejét üti*), ami eddig láncra verte erőmet és akadályozta kilátásaimat! Fölebredek, és érzem, ki vagyok – pontosabban, kivé kell válnom!

MOOR: Órült vagy. Teljesen megszédítette fejedet a bor.

SPIEGELBERG: (*még hevesebben*) Spiegelberg, mondják majd, tudsz varázsolni, Spiegelberg? Kár, hogy nem lettél generális, Spiegelberg, így a király, az

osztrákokat egy gomblyukon át kiüldözted volna. Hallom az orvosokat nyavalyogni: felelőtlenség, hogy nem tanultam orvostudományt, mert már föl találtam volna a golyva legújabb ellenszerét. Ajjaj! És hogy miért nem államtudományokat tanultam, sóhajtoznak szobácskáikban a Sullyk, mert Lajos-aranyakká varázsoltattam volna a köveket. És Spiegelberg lesz a nevem keleten és nyugaton... És pokolba veletek, gyáva kutyák, varangyos békák: Spiegelberg kitért szárnyakkal röpköd a dicsőség temploma felé.

MOOR: Jó utat! Mászd meg a szegény oszlopaira fölkúszva a dicsőség csúcsát. Apám ligetének árnyékában, Amáliám karjaiban fészkel az én nemes megnyugvásom. Már előző héten levélben kértem bocsánatot apámtól. Nem hallgattam el egyetlenegy apró részletet sem. A töredelmes őszinteség pedig valódi részvétet és segítséget talál. Vegyünk búcsút egy időre, Móric. Mi már nem találkozunk többé. Megjött a posta. Apám bűnbocsánata már befutott, itt van házon belül.

Jön Schweizer, Grimm, Roller, Schufterle és Razmann

ROLLER: Tudtátok, hogy a nyomunkban vannak?

GRIMM: Hogy bármikor elfoghatnak bennünket?

MOOR: Nem lep meg. Lesz, ami lesz. Nem láttátok Schwarzot? Nem említette, hogy levelem jött?

ROLLER: Már egy ideje keres, úgy gondolom.

MOOR: Hol van, merre találok? *(gyorsan el akar sietni)*

ROLLER: Maradj! Idejön. Te reszketsz?

MOOR: Nem reszketek. Miért reszketnék? Bajtársak! Ez a levél... Örüljeteke velem! Én vagyok a világ legboldogabb embere, miért reszketnék?

Jön Schwarz

MOOR: *(odaszalad hozzá)* Testvér, testvér, a levelet! A levelet!

SCHWARZ: *(odaadja a levelet, amelyet Moor hevesen feltép)* Mi van veled? Falfehér vagy.

MOOR: Az öcsém kézírása!

SCHWARZ: Mit művel Spiegelberg?

GRIMM: Az a fickó örült. Úgy hadonászik, mintha rángógörcsöt kapott volna.

SCHUFTERLE: Kezd megbomlani az agya. Szerintem verselget.

RAZMANN: Spiegelberg! Hé, Spiegelberg! – Ez az idióta nem hall.

GRIMM: *(megrázza)* Ember, álmodsz éppen, vagy mi?

SPIEGELBERG: *(aki egész idő alatt terveket sző, vadul gesztikulál a szoba sarkában, hirtelen fölugrik)* La Bourse ou la vie! *(és torkon ragadja Schweizert, majd a falhoz vágja, Moor kiejti kezéből a levelet és elrohan)* *(mind fölpattannak)*

ROLLER: *(után)* Moor! Hová mész, Moor? Mi a terved?

GRIMM: Mi baja lehet? Hullásápadt.

SCHWEIZER: Valami nagy újság lehet! Nézzük csak meg!

ROLLER: *(felveszi a földről a levelet, és olvas)* „Szerencsétlen fivérem!” Milyen vidám kezdés. „Röviden tájékoztatlak arról, minden reményed odavan – hogy apám szavaival éljek: menj oda, ahová bűnös tetteid vezérelnek. Azt mondja még, ne is reménykedj abban, hogy elnyered bocsánatát, hacsak arra nem vagy

hajlandó, hogy tornyának legmélyebb cellájában kenyéren és vízen élj, míg hajad sastoll hosszúságúra nem nő, körmeid pedig olyan görbék lesznek, mint a madaraké. Ezek az ő saját szavai. Azt parancsolja, zárjam soraim. Isten veled! Sajnálak. Moor Ferenc.”

SCHWEIZER: Milyen aranyos kisöcsi. Dologra! Ferencnek hívják a gazembert?

SPIEGELBERG: *(közben odalopakodik)* Vízet és kenyeret hallok emlegetni? Szép kis élet! Én mást tervezek nektek. Nem megmondtam, hogy a végén nekem kell majd mindenki helyett gondolkodnom?

SCHWEIZER: Mit mond ez a kerge birka? A szamár fog helyettünk gondolkodni?

SPIEGELBERG: Gyáva nyulak, lúzerek, bénák, sánta kutyák vagytok ti mind, ha nem mertek kockáztatni!

ROLLER: Igazad van, azok vagyunk – de vajon a te vakmerésed kihúzza miniket ebből a slamasztikából?

SPIEGELBERG: *(büszke nevetéssel)* Szegény agyalágyult! Kihúzza ebből a helyzetből? Hahaha!... Ebből a helyzetből?... Csak ennyi telik tőled? Ennyivel beéred? Spiegelberg nagyon kisztílni lenne, ha csak ennyivel indítana. Hallod-e, ember: hőssökké, vezérékké, istenekké teszlek benneteket!

RAZMANN: Sok ez egyszerre, de tényleg! Olyan óriási munka lenne, hogy a fejed bálná.

SPIEGELBERG: Csak a bátorság számít, az észet én szállítom hozzá. Bátorság, mondom, Schweizer! Bátorság, Roller, Grimm, Razmann, Schufterle! Bátorság!

SCHWEIZER: Bátorság? Ha csak annyi kell, vagyok én olyan bátor, hogy mezítláb sétálok keresztül a poklon.

SCHUFTERLE: Olyan bátor vagyok, hogy még a bitó alatt is megverekszem az ördöggel egy szegény bűnös lelkéért.

SPIEGELBERG: Ezt már szeretem! Ha tényleg ilyen bátrak vagytok, lépjétek elő, és mondjátok ezt: van még mit veszteni, nem kell mindent megnyerni!...

SCHWARZ: Igaz, lenne veszítenivalóm, ha el akarnám veszíteni, amit még nyerhetek!

RAZMANN: A fenébe is, igaz! És nyernivalóm is, ha megnyerném, amit nem veszíthetek el.

SCHUFTERLE: Ha el kell veszítenem, amit kölcsönbe kaptam, akkor holnap már semmi veszítenivalóm nincs.

SPIEGELBERG: Akkor rajta! *(közéjük áll, középre)* *(meggyőző hangon)* Ha még német vér csörgedezik ereitekben – gyertek! A cseh erdőkben verünk tábort, alapítunk egy rablóbandát, és – Mit bámultok ennyire? Már is inatokba szállt a bátorságotok?

ROLLER: Nem te vagy az első, aki akasztófára pályázik. De mi más választásunk maradt még?

SPIEGELBERG: Választás, micsoda?! Konkrétan nulla választásotok van! Az adósok börtönében szeretnétek rohadni a végítélet napjáig? Ásóval-kapával akartok száraz kenyeret szerezni? Szerény alamizsnáért mások ablaka alatt szere-

nádozni? Vagy pedig fölesküdni a borjúbőrre?... Kérdés, hogy egyáltalán megbízna-e bennetek... És az milyen: egy epebajos őrmester kénye-kedve szerint előre ledolgozni a tisztítótüzet? Dobszóra akartok menetelni? Vagy gályarabságban Vulkan egész vasraktárát a nyakatokba venni? Látjátok, ennyi választásotok van, felsoroltam mindent, amiből választhattok!

ROLLER: Spiegelberg nem is beszél annyira őrültségeket. Én is tervezgettem már, de mindig ugyanoda lyukadtam ki. Mi lenne, gondoltam, ha mind neki-ülnénk, és összeállítanánk egy naptárat, egy évkönyvet, vagy valami hasonlót, és teleírnánk mindenféle kritikákkal, ahogy mostanság a divat diktálja?

SCHUFTERLE: A mindenit! Hasonlít az én tervemhez. Arra gondoltam, mi lenne, ha pietista lennék, és hetente bűnbánó órákat tartanék?

GRIMM: Telitalálat! És ha nem jön össze a pietistaság, akkor ateista lehetnél! Szájba vághatnád mind a négy evangélistát, elégethetnéd a könyvet, és vinnék a maradékot, mint a cukrot.

RAZMANN: Vagy hadba szállhatnánk a nemi betegségek ellen... Ismerek egy orvost, aki higanyból épített házat, ahogy az ajtójára írott epigramma is mondja.

SCHWEIZER: *(fölkáll, és kezet szorít Spiegelberggel)* Móric, te nagy ember vagy! Vagy pedig vak tyúk is talál szemet.

SCHWARZ: Kitűnő tervek, remek munka! Amikor nagy szellemek találkoznak! Már csak az hiányzik, hogy nők, sőt kerítők legyünk, és áruba bocsásuk a szüzességünket.

SPIEGELBERG: Hülyeség, hülyeség! És mi akadályoz meg benne, hogy mindezt együtt valósítsuk meg? Az én tervem mindig a legmagasabbra tör, ezért dicsőség és halhatatlanság a jutalma! Képzeljétek, ti szegény ördögök, ennyire előre kell gondolkodni! Mert a hírnév, a felejtetlenség édes érzése, hmm...

ROLLER: Ó, fölkerülni a becsületes emberek listájára! Mesteri szónok vagy, Spiegelberg, ha arról van szó, hogy egy becsületes emberből szélhámost faragj... De mondd csak, hol marad Moor?

SPIEGELBERG: Becsületes, mondd? Úgy érted, akkor kevésbé lennél becsületes, mint most? Mi az a becsület? Gazdag vénemberek válláról levenni a gond harmadrészét, mert az úgyis csak megzavarja arany álmukat; forgalomba hozni az eldugott pénzt, helyreállítani a javak egyensúlyát, egyszóval: visszahozni az aranykort, Istent megszabadítani terheitől, háborút, járványokat, drága időt és orvosokat spórolni neki... Látod, ezt nevezem én becsületességnek, így ad az ember méltó eszközöket a Gondviselés kezébe... És minden egyes lenyelt falat közben az a jóleső érzés járja át, hogy ezt a saját eszemmel, bátorsággal, éjjeli virrasztásaimmal el... Tisztel majd érte fiatal és vén.

ROLLER: És a végén még eleven testtel tart az ég felé, viharral és széllel szemben, dacolva az ősidő falánk gyomrával, a hold, a nap és a csillagok alatt lebegve, ahol az ég oktalan madarai fészkelnek mennyeien koncertezve, az angyalok pedig szent gyülekezetüket tartják?... Nem így van? És amíg királyokat és fejedelmeket molyok és férgek rágnak, engem az a megtiszteltetés ér, hogy Jupiter király madarai jönnek hozzám vizitálni... Móric, Móric, Móric! Óvakodj a három lábú állattól!

SPIEGELBERG: Megijedtél, beszarikám? A dögkutakban mennyi géniusz rohadt el, aki megreformálhatta volna a világot. Aztán mégis évszázadokig, évezredekig beszéltek rólok! Miközben jó pár királyt és fejedelmet simán átugrott volna a történelem, ha a történészek ki nem akarják tölteni az örökösödési táblák hézagjait, hogy a könyvük néhány pluszoldallal vastagodjon, és ezért fizessen nekik a kiadó... Ha téged meglát egy vándor, ahogy ide-oda röpködsz a szélben, „Ennek se víz bugyborékol a koponyájában”, mormolja majd a bajusza alatt, és sóhajt a gyalázatos idők miatt.

SCHWEIZER: *(a vállára üt)* Mesteri, Spiegelberg, mesteri! A gecibe, mire vártok még?

SCHWARZ: Hívjuk prostitúciónak. Nem mindegy? Nem mindig tart a zsebében olyan porocskát az ember, ami átsegíti az alvilágba vezető Akherónon, ahová már egy lélek sem követi őt! Nem, Móric testvér! Tetszik a javaslatod. Az én katekizmusom is így tartja.

SCHUFTERLE: Ahogy az enyém is. Spiegelberg, benne vagyok!

RAZMANN: Lelkiismeretemet, ezt az üvöltő szörnyeteget Orfeuszként altattad el. Teljes mellszélességgel csatlakozom.

GRIMM: Si omnes consentiunt ego non dissentio. Vessző nélkül! Fejemben hatalmas a csődület: pietisták, kuruzslók, kritikusok és szélhámósok. Aki a legtöbbet kínálja, megkaphat. Itt a kezem, Móric!

ROLLER: Te is, Schweizer? *(jobbát nyújtja Spiegelbergnek)* Eladom a lelkemet az ördögnek.

SPIEGELBERG: Nevedet meg a csillagoknak. Mit számít, hová utazik a lélek? Ha majd előreküldött futárok serege jelenti, hogy az ördögök ünneplőt húztak, szemükből kiporolták az ezeréves kormot, és a kénes kemencék füstölgő kéményeiből elődugták szarvacskás fejüket csak azért, hogy bevonulásunkat láthassák? Bajtársak! *(felugrik)* Hajrá! Bajtársak! Mi van ennél nagyobb élvezet a világon? Gyertek velem!

ROLLER: Ne kapkodjunk. Az állatnak feje is van, fiúk!

SPIEGELBERG: *(dühösen)* Miről károgsz? A fej már nem volt a helyén, amikor a végtagok még mozogtak. Bajtársak, kövessetek!

ROLLER: Ne olyan sietősen, mondom. A szabadságnak is vezetőre van szüksége. Vezető nélkül Róma és Spárta sem létezett volna.

SPIEGELBERG: *(simulékonyan)* Igen, várjatok, Rollernek igaza van. Mert fölvilágosult elmének kell lennie. Jó politikusnak! Ha belegondolok, hol tartottatok egy órával ezelőtt, és hol jártok most... egyetlen szerencsés gondolatnak hála?... Hát persze, vezetőre van szükségünk! Fölvilágosult, fikifás fejnek kellene lennie, aki ezeket a gondolatokat kitalálja?

ROLLER: Ha volna remény... ha én arról álmodhatnék... De attól félek, senki sem fog az élre állni.

SPIEGELBERG: Már aztán miért nem? Bökd ki kereken, barátom!... Amilyen nehéz viharban kormányozni a szélcibálta hajót, pont olyan nehéz a korona súlya. Mondd ki bátran, Roller!... Talán mégis élünkre áll majd valaki.

ROLLER: Az egész megy a levesbe, ha nem áll oda. Moor nélkül olyanok vagyunk, mint a test lélek nélkül.

SPIEGELBERG: *(ingerülten elfordul tőle)* Idióta!

MOOR: *(vadul belép, föl-alá futkos a szobában nagy hévvel, magában)* Emberek... Emberek! Képmutató, álnok krokodilnépség! A szemük víz, a szívük jég! Szájukon csók, zsebükben kard! Az oroszlán és a leopárd megeteti kicsinyeit, a holló döghússal kínálja fiókáit, és ő, ő... Megtanultam túrni a gonosztságot, mosolygok, amikor aljas ellenségem saját véretem issza... De ha a vér árulóvá, az apai szeretet Megérává változik, változz tűzzé, férfiggadtság, szelíd bárány, vadulj tigrissé, minden porcikádból áradjon harag és pusztulás!

ROLLER: Figyelj ide, Moor! Mit gondolsz? Nem jobb rablónak lenni, mint kenyéren és vízen tengődni a torony legsötétebb pincelyukában?

MOOR: Miért nem változik tigrissé ez a szellem, hogy dühöngő állkapcsa emberhúsba haraphasson? Ez volna az apai hűség? Ez volna a szeretet? Bár volnék medve, hogy északi fajtársaimat e gyilkos szörny ellen hergelhessem!... Bűnbánat, amely nem kap kegyelmet! Megmérgezném az óceánt, hogy minden forrásból döghalált igyanak! Bizalom, töretlen hűség, de semmi irtalom!

ROLLER: Figyelj már ide, Moor, amikor hozzád beszélek!

MOOR: Hihetetlen, ez egy agyrém, egy rémálom... Milyen megható könyörgés, a nyomornak milyen élethű ábrázolása, a megbánás micsoda szétáradása... Még a vad bestia is megszánt volna! Könnyekben törtek volna ki a kövek is... Az emberi nem gonosz karikatúrájának tartanak, ha megmutatnám a világnak... és ő mégis, mégis... Ó, ha fölkelést fújhatnék össze a természet harmonáján keresztül, ha föld, levegő és tenger lenne a hadrendem a hiéna elleni harcban!

GRIMM: Figyelj ide! Semmit sem hallasz a saját dühöngésedtől.

MOOR: Takarodjál innen! Neked nem ember a neved? Téged nem anya hozott a világra?... Na, tűnj a szemem elől, te emberszabású!... Kimondhatatlanul szerettem! Így még fiú nem szeretett, ezerszer odaadtam volna érte az életem. *(tombolva belerúg a padlóba)* Ha most valaki kardot nyomna a kezembe, égő sebet ejtenék a viperafajzaton! Ha valaki meg tudja mondani, hol található el a szívét, hogyan semmisíthetem meg az életét... Barátommá fogadom azt a valakit, anygálommá, istenemmé... mindenemet odaadom érte!

ROLLER: Mi volnánk ezek a barátok, hallgass már ide!

SCHWARZ: Gyere velünk a cseh erdőkbe! Rablóbandát toborzunk és te... *(Moor rámered)*

SCHWEIZER: Legyél a fővezérünk! Szükségünk van rád!

SPIEGELBERG: *(vadul egy székre veti magát)* Rabszolgák, kutyák!

MOOR: Ki adta szádba ezt a szót? Ide figyelj! *(keményen megragadja Rollert)* Ezt nem az ujjadból szoptad! Ki adta a szádba? Ezerarcú halál! Ezt akarjuk, ezeknek kell lennünk! Isteni gondolat... Rablók és gyilkosok!... Eleven lelkemre esküszöm, hogy a vezérek vagyok!

MIND: *(hangosan kiáltozva)* Éljen a vezér!

SPIEGELBERG: *(felugrik, magában)* De csak addig, amíg támogatlak.

MOOR: Látod, mintha hályog hullt volna le a szememről! Milyen ostoba voltam, hogy vissza akartam menni a ketrecekbe!... Elmém tettekre szomjazik, tudóm szabadságra... Gyilkosok, rablók!... Ez a szó lábam elé dönti a törvényt...

Az emberek megtagadták tőlem az emberséget, amikor a legnagyobb szükségem lett volna rá. Így aztán égpokolba az együttérzéssel meg az irgalommal!... Nincs többé apám, nincs többé bennem szeretet, vér és halál tanít majd meg elfelejteni, hogy nem volt drágább dolog ezeknél... Gyerünk, gyerünk!... Borzasztó rombolásra készülök... Jó, szóval én leszek a vezérek! És aki közületek a legvadabbul gyújtogat, a legkegyetlenebbül gyilkol, annak – én mondom nektek – királyi jutalomban lesz része. Lépjetek előre, esküdjetez sÍrig tartó hűséget és engedelmet! Erre a férfijobbra esküdjetez föl!

MIND: *(kezet adnak neki)* SÍrig tartó hűséget és engedelmességet fogadunk!

MOOR: Én pedig e férfijobbra esküszöm, hogy hű és állhatatos vezérek leszek mindhalálÍg! Ettől a kéztől pusztul az, aki kételkedik vagy elbizonytalanodik! És ugyanez legyen az én sorsom is, ha eskümet megszegem! Így legyen, fiúk? *(Spiegelberg dühösen föl-alá rohangál)*

MIND: *(földobják a kalapjukat)* Így legyen!

MOOR: Hát akkor indulás! Ne féljetez a haláltól vagy a veszélytől, rendíthetetlen végzet vezet minket! Mindenkit utolér a végzete: kit pihe-puha párnáján, kit durva csata forgatagában, kit az akasztófán vagy a keréken! A mi sorsunk valamelyik ezek közül.

Elmennek

SPIEGELBERG: *(utánuk néz, hallgat)* Hiányos a listád. Kifelejtettez a mérget. *(el)*

HarmadÍk jelenet

A Moor-kastély. Amália szobája

Ferenc, Amália

FERENC: Elfordulsz, Amália? Még annyit sem érdemez, mint az, akit elátkozott az apám?

AMÁLIA: Hagyjál már! A szerető, jószívű apa, aki farkasok és szörnyek elé veti a fiát! Itthon pedig drága borokat kortyolgat, és vén csontjait puha párnák között pihenteti, miközben éhezÍk az a gyönyörű nagyfia... Szégyelljetez magatokat, ti nem vagytok emberek, lelketek démoni/sátáni, az emberiség szemetei vagytok!... Az egyetlen fia!

FERENC: Azt hittem, van neki egy másik is.

AMÁLIA: Hát igen, olyan fiút érdemez, amilyen te vagy. Halálos ágyán hiába nyújtogatja majd a megfonnyadt kezét Károly után, szabályosan le fog dermedni, ahogy hozzáér Ferenc hideg kezéhez... Milyen édes, milyen édes érzés lehet ilyen apa kiátkozott fiának lenni! Mondd csak, Ferenc kedves, testvérszerető lélek, mit kell tennem ahhoz, hogy elátkozzon az apánk?

FERENC: Teljesen elfogult vagy, kedvesem, szÍvból sajnállak.

AMÁLIA: Ó, kérlek, hát a saját testvéredet is sajnáloed?... Nem, gyűlölöd őt, te szörnyeteg! De akkor engem is gyűlölösz?

FERENC: Úgy szeretlek, mint magamat, Amália.

AMÁLIA: Ha ennyire szeretsz engem, kérhetek tőled valamit?

FERENC: Bármit! Csak ne többet az életemnél.

AMÁLIA: Olyan kérés, amit könnyen teljesíteni tudsz. (*büszkén*) – Gyűlölj engem! Lángol az arcom a szégyentől, ha Károlyra gondolok, és eszembe jut, hogy engem nem gyűlölsz. Ígérd meg, jó? Én most megyek, hagyj, szeretek egyedül lenni!

FERENC: Aranyos kis álmodozó! Mennyire csodálom lágy és jóságos szívedet. (*Amália mellére mutatva*) Itt, itt uralkodott Károly, mint Isten a templomban! Ha ébren voltál, Károllyal voltál, Károly uralta az álmaidat, az egész világ egyetlen valakiben testesült meg, egyetlen ember fényét szórta vissza, egyetlen ember hangjait hallottad.

AMÁLIA: (*meghatódva*) Ez igaz, bevallom. Előttetek, barbárok előtt is bevallom – szeretem őt!

FERENC: Kegyetlen, borzalmas! Így fizetni a szerelemért. Elfelejteni téged...

AMÁLIA: (*indulatosan*) Tessék? Engem elfelejteni?

FERENC: Nem ajándékoztál neki egy gyűrűt? Egy gyémántgyűrűt, hűség-jelélül!... De hát hogyan is tudna ellenállni egy fiatalember a ribancok bája-inak? Ki ítélné el ezért, mert hát nem volt egyebe, amit odaadhatott volna... és ezért pedig simogatásokat, öleléseket kapott cserébe?

AMÁLIA: (*haragosan*) Az én gyűrűmet egy ribancnak?

FERENC: Gyalázatos, fúj. És még ha csak ez volna!... Egy ilyen értékes gyűrűt bármelyik zsidónál vehet az ember... Talán nem tetszett neki a megmunkálása, és rendelt egy sokkal szebbet ennél.

AMÁLIA: (*hevesen*) De az én gyűrűmet... az én gyűrűmet?

FERENC: Nem is mást, Amália!... Ilyen gyűrű, és az én ujjamon – és Amáliától! A halál sem vehette volna el tőlem. Nem igaz, Amália? Nem a gyémánt értéke, nem a foglalat műves munkája, hanem a szerelem adja igazi ékét!... Kedvesem, te sírsz? Jaj annak, aki miatt ezekből az angyali szemekből könny fakad!... Ó, bárcsak mindent tudnál, bárcsak látnád, bárcsak átlátnál rajta!

AMÁLIA: Hogyhogy átlátnék rajta, hahó?

FERENC: Nyugodj meg, kedvesem, ne kérdezz! (*mintha magában beszélne, de mégis hangosan*) Bárcsak lenne fátyla az utálatos Bűnnek, hogy el tudná takarni magát a világ elől! De a szem sárga, ólomszínű gyűrűjéből borzalom pillant ki – elárulja halálsápadt, beesett arca. És kiforgatja mind a csontokat... torz, elkásásodott hangon dadog... vérfagyasztóan ordít a reszketve előkecmergő csontvázból... átfúrja magát a csontokon, és a velejükig hatol, összetörve az ifjúság férfierejét... Homlokából, arcából, szájából gennyes-bűzös tajtékot lövell ki, testének egész felületét förtelmes var borítja, és az állati szégyen járataiba fészkel be magát... Fúj, fúj, émelygek tőle. Orr, szem, fül beléborzad... Amália, láttad a kórházban azt a nyomorultat, aki ott lehelte ki a lelkét? És a szemérem gyöngye szeme nem bírta nézni... te pedig hangosan jajveszékeltél. Még egyszer jusson eszedbe ez a kép, és Károlyt látod magad előtt!... A csókja, mint a pestis; szája megmérgezi a tiédet!

AMÁLIA: (*megüti*) Szégyentelen istenkáromló!

FERENC: Elborzadsz ettől a Károlytól, ugye? Ettől a képtől azért forog a gyomrod rendesen, mi? Jó, menj, nézd meg közletről a te szép, isteni Károlyodat! Menj, szívdd be az ő balzsamos leheletét, hadd mérgezzen meg az ambróziaillat,

amely szájából árad. Szájának lehelete, ami egy oszladozó tetem és egy hullákkal teli vesztőhely bűzének keveréke, halálos, fekete ájulásba taszít.

Amália elfordítja a fejét

FERENC: Micsoda szerelmi fölbuzdulás! Milyen kéjes ölelés... De nem igazságtalanság a külseje miatt elítélni egy embert? A legnyomorultabb ezópuszi krip-liben is lakhat nagy és jóságos lélek, mint a rubin, amely kiviláglik a mocskból (*gonosan mosolyog*). Himlőhelyes szájról is fakadhat igazi szerelem, még ha a bűn a jellem alapjait meg is ingatja. A szeméremmel együtt az erény is odavan: mint a rózsa illata, idővel elapad... A testtel együtt a lélek is nyomorulttá silányul...

AMÁLIA: (*boldogan fölugrik*) Károly! Megint rád ismerek! Még élsz, és minden hazugság! Nem tudod, te aljas gazember, hogy Károly sosem válna ilyené? (*Ferenc egy ideig elmélyülten áll, hirtelen megfordul, menni készül*) Hová ilyen sietősen? Saját szégyened elől futsz?

FERENC: (*eltakarja az arcát*) Hagyjál! Hagyjál már!... Csorog a könnyem... zsarnok apám! Így átadod a nyomornak a legjobb fiadat... a mindent elárasztó szégyenbe taszítva... hagyj, Amália! A lába elé omlanék, letérdelnék, hogy rám szórja helyette az átkot... rám, rám... az én véremre... az én életemre... minde nemre...

AMÁLIA: (*nyakába borul*) Károlyom testvére, kedves, drága Ferenc!

FERENC: Ó, Amália! Hogy szeretlek én ezért a töretlen szeretetért, amit a bátyám iránt érzel. Bocsáss meg, hogy szerelmed ilyen kemény próba elé állítottam! Milyen szépen igazoltad reményeimet! Ezekkel a könnyekkel, sóhajokkal, ezzel az angyali haraggal, ami engem is sújt... Annyira hasonló a lelkünk.

AMÁLIA: Ez abszolút nem így van.

FERENC: Olyan harmóniában vannak, mintha ikertestvérek lennének! Ha nem látszana ennyire kívülről a különbség, persze Károly hátrányára, már tízszer is összetévesztettek volna. Te vagy, milyen gyakran mondd nekem is, te vagy Károly visszhangja, hasonmása!

AMÁLIA: (*csóválja a fejét*) Nem, nem, az ég tiszta fényére esküszöm! Egyetlen erecskéje, érzelmeinek egy szikrája sem...

FERENC: Hajlamainkban is hasonlóak vagyunk... a rózsa volt a kedvenc virága... melyik virág vetekedhetne a rózsával? Kimondhatatlanul szerette a zenét, ti vagytok a tanúim, csillagok! Ti gyakran láttatok engem az éjszaka halálos csöndjében a zongoránál ülve, amikor mindent elborított az árnyék és az álm... Hogyan tudsz még kétkedni, Amália, mikor szeretetünk találkozott a tökéletességben? És ha a szeretet ennyire egyöntetű, hogyan különbözhetnének gyermekei?

Amália csodálkozva néz rá

FERENC: Csöndes, forró este volt, az utolsó, mielőtt elutazott Lipcsébe. Abba a lugasba vitt, ahol gyakran üldögéltetek szerelmi ábrándjaitokban... Sokáig ültünk halkan... egyszer csak megragadta a kezem, és könnyes szemmel ezt mondta halkan: elhagyom Amáliát, nem tudom... azt hiszem, örökre... Te ne hagyd el, öcsikém!... Legyél a barátja!... Az ő Károlya... Károly... sosem... tér... vissza! (*letérdel Amália elé, és megcsókolja a kezét*) Sosem, sosem, sosem fog vissz térni, és én megfogadtam neki...

AMÁLIA: (*hátraugrik*) Áruló, most rajtakaptalak! Pont ebben a lugasban kért meg: tegyek esküt, hogyha meghalna, ne szeressek mást... Te istentelen, csaló... takarodj a szemem előtt!

FERENC: Nem ismersz engem, Amália, nem ismersz!

AMÁLIA: Ó, ismerlek, most már jól ismerlek... szeretnél hasonlítani rá? Előtted sírt volna miattam? Előtted? Előbb írta volna föl a nevem egy szegény-padra! Azonnal takarodj innen!

FERENC: Megsértesz!

AMÁLIA: Menj el, ha mondom. Értékes órákat raboltál el tőlem, de mindezt majd a te életedből fogják levonni.

FERENC: Gyűlölsz engem?

AMÁLIA: Megvetlek! Menjél már!

FERENC: (*lábaival dobogva*) Várj! Fogsz te még előttem reszketni! Fömládozol egy koldusért? (*dühösen el*)

AMÁLIA: Takarodj, te szörnyeteg!... Most megint Károllyal vagyok... Koldus, mondta Ferenc. Hát így fordul meg a világ: királyból koldus, koldusból király! Nem cserélném el az ő rongyait a fölkenetek bíborával. A pillantás, amivel koldul, nagy, királyi pillantás... Egy pillantás, amely megsemmisíti a gazdagok és hatalmasok minden pompáját, győzelmét! Porba vetlek, hivalkodó ékszer! (*kitépi nyakából a gyöngyeit*) Legyetek átkozottak, ti gazdagok és hatalmasok, akik ezüstöt, aranyat viseltek! Legyetek átkozottak a tízfogásos lakomáitokkal együtt! Legyetek átkozottak, ahogy a kék puha párnáin pihentetitek tagjaitokat! Károly! Károly! Most már méltó vagyok hozzád... (*el*)

Lanczkor Gábor

Szicília / Úti jegyzetek

Cataniába repülünk. Két nappal korábban terrortámadások Párizsban. A város-házán félárbocra engedett francia zászló.

Kíváncsi vagyok, vajon még a mi életünkben föláll-e egy új gölem Európában; valami új erő, afféle, mint a római kereszténység és a francia felvilágosodás kísérletei, melyek hosszabb távon és széles körben életképesnek bizonyultak.

A dómban liliomok illatoznak Bellini sírján. Grandiózus, és csaknem dísztelen, már-már sivár barokk templombelső (mintha a csupaszon hagyott arányokkal kívánták volna kompenzálni az építők, hogy Szicíliában igazándiból nem volt reneszánsz).

Vonattal Palermóba, a sziget belsején keresztül. A síkságon narancs- és citrom-ültetvények, aztán vízmosta agyagos domboldalak, beszántott, üres földek. A háttérben az Etna hóval csíkozott, hatalmasan gőzölgő-füstölgő sapkája.

A Quattro Cantitól északnyugatra eső régi városrészben veszünk ki egy második emeleti apartmant. Két sikátor sarkán hegyesszögű a szobasarok. A negyed tele van második világháborús sebekkel és forradásokkal. A kibombázott tömbök helyén sebtében felhúzott alacsony épületek (többnyire műhelyek) állnak. A fürdőszobánk terasza egy barokk templomocska beszakadt apszisa mögé szögellik ki; az utcáról használaton kívüli garázsok nyílnak az egykori templomtérbe.

Egy áhított kés a kirakatban a Corso Vittorión; lehet, hogy ennyi marad nekem ez a város, bár épített közösség iránt rég lelkesedtem ilyen tisztán és kontúrtaalanul.

Cefalú. Reggel elhúzom a zuhanyfülke ajtaját, és míg nyúlok a törülközőért, a szürkésen dörgő, viharos tengert látom az ablakból. Dideregni kezdek, mint egy nemet cserélt néreida.

Van ennek a nagy szigetnek az atmoszférájában valami fölszabadító sivárság. Ma kékebb a szemem, mint a tenger.

Antonello da Messina kisméretű festménye a cefalúi múzeumban. Ismeretlen férfi portréja. Finom ráncok a szelíd mosolyra húzódott szem és száj körül. Penetráns szivárgás a fedőréteg hajszálrepedésein át.

A *Tempio di Dianának* nevezett megalit épületmaradvány a kisváros fölötti sziklatetőn. Sokszögletű tömbökből rakott nyugati és északi falak (egyik-másik építőkő akkora, mint egy rinocérosz); egy külső és egy belső kapuzat, szabályos kőkeretekkel. A délnyugati sarok előtt ciszterna, sima a fala, mint egy kavicsé. Derékig érő fű hullámszik a domboldalban. Pásztori Szicília. A sziklák közt kaktuszgyümölcsöt csemegéző kecskenyáj.

A mellkasomra kötött csecsemővel a természetet járni, sokszor, sokadjára: valamicskét megértet velem a terhes nők érzelmeiből.

Befejeztem *A Lutherek* librettóját; legalábbis az első változatot (mínusz dalszövegek).

Döng ki a töltésre a tenger, az eső vastag kékében mossa a vonatablakot.

Messinán érzékletesen hagyta rajta nyomát az átkelés mitológémája. Mindenki azt kérdi, mikor hajóznak át a kontinensre (ha onnan keltünk volna át, rég nem lennénk itt); talán ezért is dőlt olyan sokszor romba ez a város.

Másnap tovább délnek. Taorminánál a mélyben a sziget, ahol tizennyolc évesen hálósákban aludtam a kavicsokon. Cataniáig a vonat megtelik feketékkel. Mellénk két román cigánylány telepszik. Kedvesek; rossz olaszszággal kérdezik, hány éves a csecsemő az ölemben. Augusta előtt a nagyobbik lányomnak elmesélem a fiú történetét, aki valahol itt, ezen a mágikus partrészen esett szerelembe egy sellővel (Lampedusa: *Lighea*). Pár kilométerrel délebbre mocsaras lagúna és olajkikötő.

Siracusa. Ortygia szigetén, az ősi görög városrag északkeleti szélén lakunk egy trendin fölújított földszinti egyszoba-konyhában, amelynek bejárata közvetlenül a sikátorra nyílik. Caravaggio remekműve egy törten fehérülő falú, kerámiapadozatú templomban. A sikátor a tengerpartra tart. Az antik utcaszerkezetű város a legszűkebb belső utcájában is világos és széljárta. Itt is, ott is kilátszik a magasra rakott kőmellvéd alól az eredeti talapzat, a mészkőszikla. Pallasz Athéné templomának szentélyfalába a bizánciak árkádokat vágtak, a külső oszlopsor közeit fölfalazták, a bejáratot áttették keletről nyugatra (ez lett a dóm). Ritka a kétemeletesnél magasabb ház vagy palota. Az Etnát deréktól fölfelé felhők takarják, aztán fölszállunk a felhők fölé, és előtűnnek a hóval csíkozott, napsütötte, dermedt lávafolyások.

A pálkövei strandon. Pasztelles-türkiz Balaton. Enyhe fodrozás a parttal párhuzamosan, kelet felől. Somogy nem látszik. A parttól tíz-húsz méterre átvonuló madárcsapat pihen. Feketék, a csőrük közepén mintha fehér csík húzódná végig, vadkacsánál kisebbek. Nem úsznak közelebb, de láthatóan nem is tartanak tőlünk.

Kitört az Etna. A cataniai repteret lezárták.

kavicshajigálás

(metafizika)*

Egy fa túl kevés,
három fa túl sok lenne
egy autóval.

Egy autó meg
három fa túl sok lenne,
egy meg túl kevés.

Három fa kevés
lenne egy autóval,
egy meg már túl sok.

(változat)**

Két bögre tea,
három csónak a folyón,
hét hegy jön felém.

Hét hegy jön felém,
két bögre, három csónak,
együtt és külön.

Együtt és külön,
hegyek, bögrék, csónakok,
hiányuk is ragyog.

* Szűcs Attila-változatok

** Kínai variációk Kovács Melinda fotóihoz

(ennyi)

*Kávés pohárnyom
az asztalon felejtve,
csak ennyi voltam?*

*Kávés pohárnyom
az asztalon felejtve,
és ennyi voltam.*

*Kávés pohárnyom
az asztalon felejtve,
de boldog voltam.*

(műút)

*Fák suhannak el
csukott szemhéjam mögött,
a műút mellett.*

*A műút mellett
fák suhannak el csukott
szemhéjam mögött.*

*Csukott szemhéjam
mögött fák suhannak el,
a műút mellett.*

(avar)

*Őszi faárnyék
a fűvön szétszóródva,
fújja már a szél.*

*Faárnyék ősszel
szétszóródva a fűvön,
már fújja a szél.*

*Őszi faárnyék
szétszóródva a fűvön,
a szél fújja szét.*

(műfű)

*Műfüves pályán
varjak kapirgálnak, de
mit találhatnak?*

*Műfüves pályán
varjak kapirgálnak, de
mit kereshetnek?*

*Műfüves pályán
varjak kapirgálnak, de
mit remélhetünk?*

Zelei Miklós

Vendégség

Kamarafulladás egy nyílásban

„... add meg a mi mindennapi adatunkat, most és mindörökkön.”

Páskándi Géza: Vendégség

Történik egy pesti lakásban a rendszerforduló előtti karácsonyi ünnepek idején, néhány héttel a III/III lebukásáról, az úgynevezett Dunagate-ügyről 1990. január 19-én a Graffiti – múltbeli Bányász – moziban látott sajtótájékoztatót megelőzően. A nézőtér a lakásban van. Majdnem közepén, egy alacsonyabb asztalon karácsonyfa áll, csúcsán ragyog Betlehem csillaga.

A felvonás nyílás nevezete tisztelgés a nagy elődök, Révai Miklós és Ungvárnémeti Tóth László úttörő munkássága előtt, utalás Révainak Az áldozat című játékára, Ungvárnémeti Tóthnak pedig Nárcisz, vagy a' gyilkos önn-szeretet című, „zavaros és veszélyes” drámájára. És megidézése minden illetéktelen ajtóránknyílásnak, amelyek alatomos nyikorgásai, erőszakos csapódásai Páskándi Vendégségében is, a saját életünkben is folyamatosan hallatszanak.

Szereplők:

Machináss viszonylag alacsony rangú ügynök

Sacika különben ügyvéd, egyébként ugyanaz. Még mindketten eléggé fiatalok

Civil sünn, hosszú télikabátban

Szomszéd öregasszony

A nézők közül: fiatal pár; öregúr; nagydarab fickó; egy nő; kövér, középkorú férfi; áldott állapotban lévő, fiatal nő, nagy pocakkal; az egyik sarokban két suttgó.

Sacika valamelyik szobából lép be. Kortyint rozsdamentes acél zsebflaskájából, rácsavarja a kupakot és sietve visszarejti a retiküljébe. Megáll a karácsonyfa előtt: – Gyújtsunk meg egy csillagszórót! Machináss!

Machináss, a hangja hallatszik: – Itt vagyok.

Sacika: – Hol?

Machináss bejön: – A konyhában.

Sacika: – Olyan szép a karácsonyfa...

Machináss: – Persze. Te egyedül élsz.

Sacika: – Vannak előnyei.

Machináss: – Aha, Sacikám. Gyújtunk. (Öngyújtót vesz elő, meggyújt egy csillagszórót.)

Sacika: – Énekeljünk! (Belekapaszkodik Machináss karjába. Rákezdí. Machináss bekapcsolódik.)

Kis karácsony, nagy karácsony,
Kisült-e már a kalácsom?
Ha kisült már, ide véle,
Hadd egyem meg melegében.

Kis fenyőfa, nagy fenyőfa,
Kisült-e már a malacka?
Ha kisült már...

A fa alatt recsegni kezd egy walkie-talkie.

Hang egy a walkie-talkie-ből: – Figyelő kettes...

Sacika: – Jaj, amikor bejöttünk, pont ide tettem. (Fölveszi.)

Machináss: – Itt egy szép könyv, ott egy adó-vevő. (Röhögve éneklí a befejező sorokat.)

...Karácsonyfa fenyőága,
Hintsél békét a világra!

A csillagszóró leég.

Hang egy a walkie-talkie-ből: – Jelentkezem! Figyelő kettes a helyén. Minden rendben.

Sacika: – Itt központ kettő. Sikeres behatolás. Az objektumban vagyunk.

Hang kettő a walkie-talkie-ből: – Figyelő egyes a helyén. Minden rendben.

Sacika: – Figyelő egyes, figyelő kettes! Központ kettő, vettem. Vége. (Visszateszi a készüléket a fa alá.) Mindig elrontják a kis romantikámat.

Machináss: – Csináljuk! A dógokat szedjük... A tanulmány a könyvkiadásról, új kiadók alapításáról, névsorokkal, az nagyon kell. Nevek, nevek. Naná, hogy a nevek.

Sacika: – Tudod hol van?

Machináss: – Az este püktlich megnéztem, hova dugják. De most nincs ott. Egyébként jó beszélgetés volt.

Sacika: – Boroztatok?

Machináss: – Még a poharakat se mosták el...

Sacika: – Fene a jó dógotokba. Most hol vannak?

Machináss: – Színházban.

Sacika: – Kultúúúra. Haladóóó ééértelmiség.

Machináss: – Rendszerváltó.

Sacika: – Mi?

Machináss: – A haladó már nem divat. Most rendszerváltó értelmiség a divi.

Sacika: – Meg ötvenhat igazsága. A sorskérdések. Baszkííí!

Machináss: – Holdjáró barmok. Tőlünk kapták a jegyet. Karácsonyra. Reform!...

Sacika: – Új szitokszó.

Machináss: – Jó hosszú előadás. Van időnk, nyugton tudunk haladni. És unalmas is. Én választottam. Hogy azért ők se érezzék magukat teljesen jól.

Sacika: – Pontosan. Mindenki érezze magát rosszul. De ne reménytelenül! Ez az államtudományok és a kormányzás lényege. Az a szék ott például rossz. Eléggé kényelmetlen. De nem annyira, hogy a kedves néző vegye a kabátját.

Machináss: – Lehet, hogy már nincs neki.

Sacika: – Te, Machináss, én még sose jártam itt.

Machináss: – Ne má'!

Sacika: – Mármint házkutatáson. Úgy értem. Mindig csak mint látogató. Vendégségben.

Machináss: – Most vagyunk vendégségben, Sacikám. Most. Én bármikor jövök. Néha a saját szakállamra is beugrok egy kicsit. Ha kell valami. Figyelők nélkül.

Sacika: – Merész.

Machináss: – Zéró kockázat. Ismerem a hülye szokásaikat.

Sacika: – Még nem nyúltál semmihez? *(Polaroid fényképezőgépet vesz ki a retiküljéből, körbefényképezi a szobát, a polcokat.)* Így mindent tudunk, hol volt.

Machináss: – A hülye Suhajda meg ott felejtette a múltkor valakinél a fényképeket.

Sacika: – Mert mindig be van baszva. *(Kinyit egy dobozt.)* Mennyi koton!

Machináss: – Az elvtársak úgy tájékoztattak, hogy Zsófi spirált használ! *(Eljátssza az ízléstelen viccet: terpeszbe állva ugrál.)*

Sacika: – Szűrjük ki őket! *(A polaroid képeket elsüllyeszti a táskájában.)*

Machináss: – Ezeket szaporítani?

Sacika: – Az semmi! A Suhajda. Volt Szegeden...

Machináss: – Zsófi nőgyógyászának, Rábaközi főorvosnak ki a tartója? Le fogom baszatni. De kurvára. Klaritás az a fedőneve. Nem Dementia! Faszkalap...

Sacika: – De mi jók vagyunk.

Machináss: – A legjobb.

Sacika: – Nagyon szeretek veled dolgozni párban. Körültekintő, bátor...

Machináss: – Pont az a csinibaba kell hozzám, aki te vagy. A kis okos szemüvegében. Ha megyünk intézkedésre, tutira tilosban suhanó párocska.

Sacika: – Pár.

Machináss: – Mi? *(Közben a könyvek között turkál, dossziékat, papírokat keres elő, lefényképezi őket.)*

Sacika: – Még ki se próbáltuk a lakásokat. Ahol vendégek vagyunk. *(Odadörgölődzik.)* Azok is milyen hülyék voltak.

Machináss: – A Suhajdáék? De hova a francba dugták a könyvkiadós paksamétát?

Sacika: – Nem a Suhajdáék. A szegediek! A levélcenzúrán. Úgy leitták magukat, hogy két amerikai levelet összecseréltek. *(Közben benéz a székek alá is, amelyeken a nézők ülnek.)* A másik borítékjába tették. A címzettek meg ismerték egymást.

Rájöttek, és visszacsereálték a levelüket. Ezen röhögött az egész város. De én veled teljesen magabiztos vagyok, Machináss. *(Odarohan az egyik székhez, a rajta helyet foglaló nézőtől nem túl udvariasan elnézést kér, a szék ülőlapja alól kiveszi az oda rejtett, kemény fedeles füzetet.)* Napló!

Machináss: – Ezt nem tudtam! Nem szeretem a meglepetéseket. Hogy naplót vezet. Bassza meg. De az ember sose lehet elég szisztematikus. Az egyik adatsor a leggyakrabban kiadja a másikat. Most nem jött össze. Hol találtad?

Sacika miközben lapozgatja, olvassa: – Annak a széknek az ülőlapja alatt.

Machináss alaposan szemügyre veszi az ott ülő nézőt: – Ő segített rejtegetni?

Sacika közben olvassa a naplót: – Benne vagytok!

Machináss: – Dicsér!...

Sacika: – Nem dicsér. Észrevette.

Machináss: – Hogy?

Sacika: – Franc!... Itt voltam az első adventi gyertya meggyújtásakor. Döme íróasztaláról elvittem egy dokumentumot. Több példány volt belőle. Fénymásolatok. Nem hittem, hogy szám szerint tudja!

Machináss: – Mutasd!

Sacika: – Te! Itt van lehallgató.

Machináss: – Süket. Most teszek bele új aksit. *(Megmutatja.)* Csúcstechnika. Mielőtt elmegyünk. *(Olvassa és fényképezi a naplót.)* Dekonspirálódttál, Sacika.

Sacika: – Most mi lesz?

Machináss: – Titokban tartjuk. *(Fényképezi a napló oldalait.)*

Sacika: – Akkor miért fényképezed?

Machináss: – Nekem mindent kell tudni. És számon kell tartanom.

Sacika: – Zsarolni fogsz?

Machináss: – Naná. *(Elvogyorodik.)* Téged? Soha. De a közös tudás, valami, amit csak mi ketten tudunk, még szorosabban összefon minket.

Sacika: – Hárman tudjuk.

Machináss: – Na, ez a baj. Hogy négyen, mert a felesége is. Meg még akinek Döme elmondja. Óvatosan Sacikával! És részletesen el fogja mondani, hogy mi történt. Mit fújtál meg. Mi volt a tartalma... *(Körülnéz, egy régi füzetet zsebre gyűr.)* Akkor ezt most bevonjuk.

Sacika: – Mi az?

Machináss: – Semmi. Tök érdektelen. Egy altiszt naplója a szovjet frontról. Ilyenek vannak benne: megvan nekem a partizánom. Pénzt váltunk, csereberélünk. Amikor hátrafelé, nyugatabbra jön a front, a rubel az erősebb. Amikor sikerül visszatolni keletre, a német márka megy föl. A partizánom meg vár engem az erdőszélen, és mén a bolt. De a magyar pengő nem köll néki. Ezeket a baromságokat akarják közölni. Múltunk fehér foltjai...

Sacika: – A szívem szakad.

Machináss: – Kibeszélés... Marhák.

Sacika: – És?

Machináss: – Ez múzeumi példány. Egy barátja az igazgató. Épületből kivinni tilos. Most, az ünnepek alatt kéne vissza... származtatnia! De elvesztette.

Sacika: – Ah, minő balszerencse.

Machináss: – És jól összevesznek. Hadd terjedjen, óvatosan Dömével! Dokumentumokat tüntet el. És lezsiláljuk róla néhány barátját. Szerencsére nagyon szórakozott. Azt fogja hinni, hogy a laborban hagyta, és onnan csapták meg.

Sacika: – Te harcolsz értem.

Machináss: – Ellenük. Te meg ne kiabálj, hogy tűz van, miközben csak te gyuladtál be, Sacikám!

Sacika: – De mi lesz velem?

Machináss: – Megmondtam, titokban tartjuk. Még a süket lehallgatók is nekünk muzsikálnak. Különben most se voltál körültekintő. Nem tudtad, hogy süket a lehallgató. Mégis dumáltál.

Zajok kintről, jókedvű ordibálás, éneklés foszlányai, liftajtó. Ezek végigkísérik az előadást.

Sacika: – Kik azok?

Machináss: – A betlehemesek.

Sacika: – Hej, regü rejtem...

Machináss: – Tudom. Mi volt a tartalom? Miért nem láttam?

Sacika: – Milyen tartalom?

Machináss: – Amin lebuktál.

Sacika: – Ja, nem láttad?

Machináss: – Ja nem.

Sacika: – Még egy lapalapítás. Döme! Egy kémikus. Ő is lapot alapít...

Machináss: – Ja, arról tudok. Most mindenki lapot alapít. Az mutatós. Nyóc ódal. Át lehet látni. Még egy kémikusnak is. Arról meg nyilván fogalma sincs, hogy a vegyipart hogy kéne átalakítani. Még szerencse, hogy mi ellenben állunk a helyünkön. Legalább szétporlasztják az energiáikat. Se vegyipar, se napilap.

Sacika: – Nagy példányszámú napilap! Nélkülözhetetlen. Azt írja a Döme, ha negyven év után kihúzzák a dugót, rengeteg mocsok fog elszabadulni. Mindenki összevész majd mindenkivel.

Machináss: – Ezen dolgozunk.

Sacika: – Éppen ezért kell egy fórum, ahol mindenki szóba áll mindenkivel. Megbeszélni, megbeszélni. Nem pedig mindenáron győzni... Győzni, győzni. A teljes vereségig. Megjelent a Magyar Jövő!

Machináss: – Emelkedett és életidegen. Biztos, hogy elbukik. Aki nem az aljaságot választja partnerének.

Sacika rikkancsként: – Magyar Jövő! Vegyék! Lebukott a Sacika! Itt a Magyar Jövő! A csinos ügyvédnőről kiderült, hogy nemcsak az ügyfeleinek dolgozott, hanem rájuk is. Olvassák! És rendüljenek meg.

Machináss: – Kettőt kérek.

Sacika: – Hármat! Dr. Szücs Sarolta ügyvéd egy évtizeden át jelentett ügyfeleiről a kádári titkosszolgálatoknak. Magyar Jövő! Vigyék! (*Suttogva.*) Vásárolja föl az összeset... Velünk mi lesz, Machináss? A magyar jövőben... Ha borul a dominó. Hát ez a legfontosabb. Nem?

Machináss: – De. Többpártrendszer, több megrendelő. Én például százados elvtársból százados úr leszek. Tiszta sor. A felszíni szövegelések minket nem érin-

tenek. Most is, látod, teljesen zavartalanul dolgozunk itt a mélyben. Mindenki ül és hallgat.

Sacika: – Akkor miért nem őrnagy úr leszel? Százados elvtárs...

Machináss: – Várd ki... Következetesen a reformszárnyat viszem a cégnél. Szeretném látni azt a rendszert, Sacikám, ahol nem én vagyok a reformer. Gyakorlatban is kiváló vagyok. Nem? Feküdj! (*Esés közben előkapja a stukkert. Tüzelőállást foglal el. Rendkívül gyors és ruganyos.*) És a legjobb céllövők közt vagyok. Bumm, bumm, bumm... (*Fölpattan, célba vesz különböző tárgyakat a szobában. Meglátja a falon Kölcsey Ferenc portréját.*) A bal szemét is kilövöm. Bal szembe kell lőni. Na, én meg tudom csinálni. Nem vagyunk ebben a műfajban túl sokan. Én mindig fogok kelleni. Hát jó vagyok. Nem? Mondjad! Szerinted is!... A naplóból? Rólam? Mit ír? Rólam csak jót írhat. Nem?

Sacika: – Téged dicsér.

Machináss: – Ugye... Ugye... Mondom! Én jó vagyok.

Sacika: – Milyen fennkölt! (*Felolvas a naplóból.*) Ha valamit mélyen és teljesen titokban akarok megtanácskozni, akkor mindig Machináss Péter lelki jó barátomhoz fordulok, vele ülök le.

Machináss: – Látod, mondom, neki is milyen jó véleménye van rólam. Én megmaradok a cégnél. Vagy átmenjek az üzleti életbe? Az is lehet. Információim vannak hozzá. Ingtatlanpiac...

Sacika: – Az kurva jó, Machináss! Azt tudnánk csinálni. Megvenni az ingatlanokat állami hitelből, jelképes áron, és piaci áron továbbadni.

Machináss: – Vagy mind a két pálya? A cégnél is maradok, a bizniszbe is beszállok. (*Elteszi a pisztolyt.*) Koncentrációs gyakorlatnak se rossz a céllövés. Te meg úgyis dekonspirálva vagy. Visszavonulsz, és csak ügyvédként dolgozol majd.

Sacika: – Nevet változtatok. Doktor Szücs Saroltából doktor Mór Sarolta, és megyek.

Machináss: – Nem változtatsz nevet és maradsz.

Sacika: – Tudod, Machináss, én nem vagyok túl jó ügyvéd. Abból nem tudok úgy élni, ahogy szeretek.

Machináss: – Te? Belőled sztárügyvéd lesz! Akinek megmagyarázhatatlanul kiváló háttérkapcsolatai vannak. Aki mindent elintéz. És lesz majd, ami nem sikerül. Ránk bízod magad.

Sacika leül: – Ebben a fotelban mindig a Zsófi szokott ülni. Nagyon szűk szoknyában. Jobb lábát a bal térdére teszi. (*Utánozza.*) Hátradől. Beleszív a hosszú cigijébe, nem is tudom, hol a fenébe szerzi, a fejét hátrahajítja, a haja lefolyik a fotel mögé, kifújja a füstöt, és rendkívül decens hangján megszólal: ezek a taknyok mikor takarodnak már el a vasporos piczába? Te Döme, én nem hiszem el, hogy ez valaha is tényleg bekövetkezik. Nagyon választékos.

Machináss: – Mire Döme: Zsófi, ez nem érzelmi kérdés! (*Utánozzák a házaspárt.*) Nagyon tudja mondani, Zsófi! És ahogy utána megsimogatja az arcát.

Sacika: – Ahogy hogy? (*Odatartja a kis pofiját, de hiába.*) És akkor a Zsófi hirtelen dühös lesz! Nem érzelmi! Pszichiátriai. Bolondokháza az egész rabszolgá ország. Mindenki depressziós.

Machináss: – Éppen hogy pezsdülés van, Zsófikám. Mindenki hatalmas várakozás. Bízunk a javulásban.

Sacika: – Te Döme, drágám, nekem valami egészen mást... Még hogy nem érzelmi! Próbáltad volna Petőfinek bedumálni 1848. március 15-én, hogy a Nemzeti dal nem érzelmi.

Machináss: – Jól áll nekik, ha bepiálnak.

Sacika: – Advent első vasárnapján a terméketlenség erotikájáról szeminarizált a Zsófi. Hogy síkosító helyett pillanatragasztót használnak a nők.

Machináss: – Mégsincs gyerekekük.

Sacika: – Nekem sincs.

Machináss: – Nekünk három.

Sacika: – Te nem akartad még a Zsófit meg...?

Machináss: – Nincs rá parancsom.

Sacika: – És ha volna? A Döme egy jó pasi. Néha irigylem a Zsófit.

Machináss: – Ha puskát fognak rá, a legjobb nő is beleszeret egyszerre ötven katonába. Udvarolgatni? Az ember hús meg csontok. Hajjal, kopaszon... Cupákok, porcogók. A történelem jó étvággal leszopogatja őket. Kipréseli a szörpöt a lakosságból, hogy legyen mivel itatni a népuralmat. Na most, történelem akarsz lenni vagy lakosság?

Sacika: – Meg tudnád csinálni?

Machináss: – Ezt csináljuk. Nemde bár?

Sacika: – De velem is?

Machináss: – Erre sincs parancsom.

Sacika: – De ha...

Machináss: – Nagy baromság volna. Lila, értelmiségi vaker...

Sacika: – De hát értelmiségiek vagyunk.

Machináss: – Én ugyan nem. Én fölöttük állok. Tudom azt, amit ők. De birtokában vagyok annak a felsőbb ismeretnek, ami az irányítóké. Egyébként pedig mi volna a különbség? (*Gúnyosan, jól megnyomva a volna szót.*) Ha parancs volna ellened, ott volnál a túlsó parton.

Sacika: – Machináss...

Machináss: – Mi az?...

Sacika: – Ne nézz hülyének.

Machináss: – Ezért? Ugyan.

Sacika: – Nem ezért. Hanem... Amit most mondok. Én... Én visszahoztam a csontdominót.

Machináss: – Mi a csodát?

Sacika: – A csontdominót. Egyszer összekevertem egy kicsit a dolgokat. Nem egyszer. De a többi nem érdekes. Hogy elloptam például egy fényképet a Döméről. De aztán csatoltam a jelentésemhez.

Machináss: – Akkor legalizáltad, mi a probléma?

Sacika: – A csontdominó. (*Kiveszi a táskájából, nagyon kecses, elegáns dobozka.*) Ráadásul elefántcsont. Nem hiszem, hogy nem keresték.

Machináss: – Hát én se. Elég értékes darabnak látszik.

Sacika: – Osztálytársam volt a Magdika. A doktorék lánya. Tíz centivel magasabb volt mindegyik osztálytársunknál. A sok kis görcs parasztkölöknél. Nálam tizenöttel is. Sudár volt! Látszott rajta, hogy nemzedékek óta jól táplálkoznak, jó körülmények között élnek. Járhattam hozzájuk játszani. Nekik volt ilyen szép csontdominójuk.

Machináss: – Könnyen lehet, hogy az is elefántcsont.

Sacika: – Olyan szép, selymes tapintása volt. Úgy vágytam rá. Mindig az arcomhoz simítottam valamelyiket, amikor nem néztek.

Machináss: – Hát azér', Sacikám, lehetett kapni dominót! Ha nem is elefántcsontot.

Sacika: – Engem a nagyanyám nevelt. Apám ötvenhatban elment. Soha többet nem is jelentkezett. Nem hibáztatom.

Machináss: – Meghalt hamar? Szabad földön se volt kolbászból... *(Jól megnyomja a szabad földön kifejezést, ahogy az előbb a volna szót.)*

Sacika: – Anyunak meg az új férje azt mondta, hogy tiszta lappal muszáj indulni. Kellmuszáj, így mondta. Idióta. Örökké olyan hadarósan dumált. Tíz talabalkelmuzáj... És engem kellett kiradírozni. Ettől lett tizta a lab. Pénzt is alig adtak. És amikor itt megláttam...

Machináss: – Hogy nem vették észre?

Sacika: – Nagyon sokat ittunk akkor este.

Machináss: – Most már akkor ne vegyék észre.

Sacika: – Nem viszem haza.

Machináss: – Megsértetted a szolgálati szabályzatot.

Sacika: – És ha majd megtalálják nálam?

Machináss: – Ha ennyire... Dobb a Dunába. Van ott már úgyis annyi minden. Akkor inkább ne legyen senkié. Kibasznak a doktorékkal!

Sacika: – Ez nem az övéké...

Machináss: – Jelképesen. Igazságot szolgáltatunk visszamenőleg. Te, mi az a vaspor?

Sacika: – Ez hogy jön ide?

Machináss: – Te mondtad, vasporos picsába...

Sacika: – Te se voltál falusi.

Machináss: – Városi gyerekkorom volt. Apuka, anyuka tisztviselő, testvérke nuku. Az azért hiányzott.

Sacika: – Állatod?

Machináss: – Halam. De megdöglött.

Sacika: – Az duplán hallgat.

Machináss: – Naná. Mint én.

Sacika: – Kályhafénypor.

Machináss: – Ezt mire?...

Sacika: – Kiskoromban nagytakarítás előtt mindig elmentem a vas-műszakiba. Szerettem oda járni, gömbakácok alatt vitt az utca. A templommal szemben volt a vas-műszaki. A kirakatban ásó, kapa, sarló-kalapács.

Machináss: – Nem nagyharang.

Sacika: – Az a templomunkb..., a templomban volt, szemben...

Machináss: – Jártál oda is. Nemcsak a vas-műszakiba.

Sacika: – Nagyanyám vitt el. Nagymisére. Minden vasárnap.

Machináss: – Na, Sacikám, én megkeresztelve se vagyok. Biztosan állok a talpamon.

Sacika: – Irigyellek, Machináss.

Machináss: – Egészen pontosan katolikus nem vagyok. Ez a vallásom. Apu is, anyu is még katolikusnak született. De volt erejük szakítani ezekkel a népellenes izékkal meg a sunyi papokkal. Hát nem őszinték.

Sacika: – Itt is van... (*Fejével odabök a falon függő feszületre.*)

Machináss: – Majd leszedjük ezt is. Már figyelmeztettem Dömét, hogy modernizálódjon. Ideje. De csak mosolygott titokzatosan.

Sacika: – Azt nagyon tud. Mosolyogni.

Machináss: – Már mondta azt is, hogy ő megtérít engem. Imádkozik értem... Be akart szervezni! Ő legalább őszinte. De a többiek? Az ifjúságot is hazudozásra buzdítják. Sunnyogásra isten nevében. Az egyik pap, káplán úr volt, akire a tiltott hitoktatást rábizonyítottam, azzal hülyítette a szerencsétlen gimnazista gyerekeket, lányokat is, hogy (*Utánozza.*) nehéz körülmények között, gyermekem, elegendő, ha lelkedben őrzöd az urat. Megvan a magnófülvétel! Ha egy templom előtt elmész, és veled vannak olyan osztálytársaid, akik besúgnának, elegendő, ha gondolatban vetsz keresztet és magadban mondasz fohászt. Ne akadályozzák meg a továbbtanulásodat. De engem nem basznak át. Lehallgatom az atyaiszent is, naná. Megtanultam, hogy kell ezekkel bánni. Nem lesznek a holttesten külerőszaki behatás nyomai...

Sacika: – Hogy?

Machináss: – Úgy. Hogy sértetlen marad a kültakaró... Sértetlen bőrfelület, ép csontváz esetében sem lehetetlenek a kellő halálos sérülések. Odabent, a testüregekben. Ahogy a debreceni matematikus úrral történt tiszta véletlenül. Magabiztos volt az is. De letörtük a szarvait. Pontosabban a májait. Vagy abból csak egy van!

Sacika: – A vese a kettő.

Machináss: – A köröm meg tíz. Akkor azt az egy máját... Behívták a kedves tanár urat, türelmesen, többször is, és teljesen jóindulatúan felhívták a figyelmét, ne szervezzen bibliaolvasó kört az egyetemen, amit már megszervezett, oszlassa föl. De csak mosolygott titokzatosan, és folytatólagosan elkövette.

Sacika: – Ezek mind mosolyognak.

Machináss: – Hát egyszer mi is csak elveszítjük a türelmünket.

Sacika: – Az se végtelen. Meddig köteles túrni a froclizást a hatalom?

Machináss: – Szépen bekérették újra a drágalátos tanár urat. Jött is. Vigyorgott, köszönetet. Még a kabátját se akarta levetni.

Sacika: – Szeretik magukon hagyni...

Machináss: – Májdíéta! Gyerünk. Meztelenre vetköztették, óvatosan, nehogy megsérüljön, hanyatt fektették az íróasztalon, kispárnát helyeztek a májára, arra az egyre, és adjad neki, gumibottal vagy öten. Szétverték a máját. Ez már a tied.

Sacika: – És nem látszott semmi se!

Machináss: – Úgy, úgy... Nyomtalanul. De a vigyorgás is nyomtalanul, a pofájáról. Sírt, amikor fölültették. Megvigasztalták, felöltöztették, hazaküldték. Nem volt aztán több bibliökör. Két-három hónapig némán kóborolt az egyetem folyosóin, és megdöglötte magát.

Sacika: – Maradt volna az egyszeregnél. Nem politizálni!

Machináss: – Sajnálatos elhalálozásakor díszőrséget álltak az egyetemen. Azok se vitték aztán sokra. A díszőrök. Bár voltak köztük megtevesztettek is.

Sacika: – Látod, Machináss, ezt ma már nem lehetne megcsinálni.

Machináss: – Recsk! Újranyitjuk. Ott majd lehet. Néhány nagy öreget, Kéri Kálmán, Faludy György, vissza is viszünk.

Sacika: – Kontinuitás.

Machináss: – És majd elsikkad az is, hogy egyházüldözés volt. Az fog kiderülni, hogy az egyház üldözött mindenkit. Szegény Jeanne d'Arc.

Sacika: – Pontosan! Már most is egy csomóan fasiszta ruhát hordanak. Zsinóros, fekete...

Machináss: – Az öntudatpertlik? A hazafias madzagozás? A nemzeti keresztspárgázat? Húúú... Attól ne féj. Színház. Teátrum. Legalább jó messziről látszanak a tettesek.

Sacika: – Te, Machináss, már mutattam?

Csöngetnek.

Machináss: – Ki a franc? A figyelők...

Sacika: – Kilesek. (Óvatosan kimegy.)

Machináss: – Teljesen el van bizonytalanodva. Ami ön- és köz...

Sacika lábujjhegyen jön vissza: – A szomszéd öregasszony. A kezében nagy tálcával.

Machináss: – Hozza a bejglit. Mindig valami szezonális süteménnyel leskelődik. Most a bejgli az ő szeme és füle.

Sacika: – Be kéne szervezni.

Machináss: – Aha. Egy héten belül ő a főnök... Ötven deka liszt, harminc deka margarin, hetven deka lehallgató, ötven deka mák, húsz deka rejtett kamera... Tudná gyúrni, vén banya.

Sacika: – Lehet, hogy visszajön.

Machináss: – Valamit akartál...

Sacika: – A Zsófi! (Odaszalad a könyvekhez.) Lekapta a múltkor ezt a Mikes Kelemen-kötetet...

Machináss: – ...szabad földön, Rodostóban...

Sacika: – Hogy mindig van benne száz dollár, kis címletekben. (Kinyitja a könyvet, kihullanak a dollárok, szedegeti.)

Machináss: – Régebben az Állam és forradalomban volt. Vlagyimir Iljics Lenin. Ha világmegváltás ügyében Dömének mennie kell hirtelen... (Utánozza.) Ha menni kell, akkor, Petikém, menni kell!... Kéznel legyen a gatyadugi.

Sacika: – Tegyük be helyette száz lejt!

Machináss: – Csodálom is, hogy most nem Erdélyben van!

Sacika: – Akkor itt is aludhatnánk!

Machináss: – Ceaușescu a mennyországban, ők meg színházban.

Sacika: – Árulás! A naplójában meg a fölszarvazott esztétikáról ír. Figyu! Az erdélyi drámákban is a hetvenes, nyolcvanas évek politikai aktualitásaira, kiszólásaira, áthallásaira, allegóriáira figyeltünk.

Machináss: – Igazi polihisztor!

Sacika: – Van még... Rojtosra tapsoltuk a tenyerünket és elmaradtunk a világ kultúrájától. Több barátom is azt mondja, nincs igazam. Hogy Erdély kárt okoz Magyarországnak? Szétverik a fejem! Szerintem meg pont fordítva van. Magyarország okoz kárt Erdélynek azzal, hogy értékükön fölül igazolta vissza ezeket a műveket. A rendszerváltás, a demokrácia, a felszabadulásunk soha nem látott kulturális fellendülést fog hozni.

Machináss: – Na mennyi várakozás, remény. Te meg teljesen el vagy bizonytalanodva, Sacikám.

Sacika: – Itt a Zsófi szokott ülni. Te is tudod. Ahol most én. És ahogy beszél, ahogy beszélnek rólunk. Ezek bezsongtak!

Machináss: – Félsz? Jelentem kéne.

Sacika: – Néha. Vagyis sokszor. Mostanában mindig gyakrabban. De ne jelentsd. Nagyon kérlek. Borzasztó. Megyek az utcán a délutáni tömegben és hirtelen. Hogy lehull rólam az összes ruha. Ott állok meztelen. Rám ront a tömeg. Fruska! Fruska! Ordítják a fedőnevem. Az igazi nevem. Földre vernek, rugdosnak. Hogy szét akarnak tépni.

Machináss: – Hát kezet csókolhatnak nekünk! Legitimáljuk őket. Majd mutogathatják a jelentéseinket. Ők voltak a megfigyeltek. Ők a nagy harcosok! Néhány barátság azért véget fog érni majd. Naná. De minél súlyosabb papírok vannak itt, annál nagyobb lesz az ázsiojuk ott. Minél többet listára venni. *(Röhög.)* Annál több lesz a lekötelezettünk.

Sacika: – Kétszázezerért írok rólad is egy jó kis jelentést...

Machináss: – Hirdess. Ügyvédi iroda szakszerű besúgói jelentések előállításával minden kommunistának hiteles ellenzéki múltat kreál. Rád férne egy kis pihenés, Sacikám. Egy-két hét. Utazz el. Vagy haza. A nagyanyád?

Sacika: – Nem! Oda nem. Elhagyta már a kilencvenet. De még mindig... Nem szeretek odamenni. Vigyázz a ruhádra! Mihensz hazaérek, ezt is utálok, de oda-haza így mondjuk, mihensz. Nekem azonnal át kell öltözni egy szakadt mackónadrágba. És végig abban vagyok. Amit még egyetemista koromban hordtam a koleszban.

Machináss: – A cég ösztöndíjasa voltál...

Sacika: – Hát már a gimiben hálózati személyként tevékenykedtem. Muszáj volt dolgoznom.

Machináss: – Senki se tudja olyan mélyre fúrni magát a tantestület szívébe, mint egy istápolásra szoruló szegény és tehetséges tanuló.

Sacika: – Aki ráadásul kislány... Szinte árva! Jó volt az oktató.

Machináss: – Ki?

Sacika: – A név... Most hirtelen nem jön eszembe. És ha benéz valaki, rohanok a tisztaszobába, hogy meg ne lásson abban az idióta mackóban. Főhadnagy vagyok,

jogi diplomát szereztem, ügyvéd vagyok, és rám szól. Sarolta! Itt a mackód. Húzd föl! És ma is vasporral pucolja a sparhelt, a spóóór vasrészeit! Végigrettegem azokat a hétvégéket, amikor otthon vagyok. Neked is volt mackód, Machináss? Hol voltak tisztviselők a szüleid? Gyárban?

Machináss: – A Köztelek utcában. Ferencváros. Kilenc kerület, pártbizottság. Párttisztviselők voltak.

Csöng a telefon, bekapcsol a rögzítő: – Zsofi, Dome, Hi! Caroline here from the US embassy. Don't forget the drinks party with the ambassador on the 31st at 5.00! Looking forward to seeing you; can't wait to have a chat. See you on New Year's Eve!

Fönt a tolmácscsíkban a fordítás: Zsófi, Döme, szia, Caroline vagyok az Egyesült Államok nagykövetségéről. El ne felejtétek! A nagykövet úr vár benneteket december 31-én délután ötkor szilveszteri koccintásra. Ott leszek én is. Egy kicsit beszélgetünk. Viszlát!

Machináss: – Informálódna ők is ezerrel.

Sacika: – Tavaly októberben váratlanul kellett tartaniuk egy sajtótájékoztatót. Nem volt náluk szótár. Zászlóbontás. Hogy van angolul, zászlóbontás? Döme idegesen körbetelefonálta a fél várost. Zászlóbontás! Zászlóbontás!

A telefonból ugyanaz a női hang: – Today is the day when our movement is raising its standard.

Machináss megismétel néhány szót: – ...our movement (*Beint.*) is raising... Nézzük, mink van. Dógozzunk is. Már rég kész lehetnénk, ha nem kéne mindenkiterülgetni itt. Igyekvés! Igyekvés.

Sacika: – Jó. (*Elteszi a dominót.*) Akkor bedobom. Még ma. Olyan szép pedig. A Margit-szigetnél. Úgyis arra járok haza.

Machináss: – Aha. Dobb. Nincs meg a könyvkiadói anyag. Találtunk viszont egy naplót...

Sacika: – Te, Machináss, én úgy fázom.

Machináss: – Húsz fok van. Ez is az állapotodnak köszönhető. De fölcsavarom a cirkófűtést. (*Ugrik a készülékhez.*)

Sacika: – Na ez is. Cirkó. Csak ne felejtjük úgy. Ez a legmenőbb. Meg a legdrágább is. Jól megy. Jár mégis a pofájuk. Hát mi nem jó nekik?

Machináss: – A telhetetlenség, az a jó, naná.

Sacika: – Az ő bajuk. Mi meg ünnepeljünk egy kicsit. Tartsunk egy kis előszilvesztert! Mit szólsz hozzá, Machináss? Koccintsunk mi is. Készültem. Hoztam egy üveg pezsgőt. Bent van fridzsiben.

Machináss: – A konyhapulton a jobb szélső pohár volt az enyém.

Sacika: – Hozom!

Machináss előkapja a zsebflaskáját, meghúzza: – Kisüsti!

Sacika a pezsgővel és a poharakkal: – Nyisd ki, Machináss.

Machináss odaadja a flaskát: – Alapozó. Húzd meg! A végén meg szétcsapatjuk majd!

Sacika meghúzza: – Pocket-flask! Az ördög...

Machináss, közben pukkan a pezsgő: – Kollégától kaptam a flaskát. A londoni nagykövetségünkön dolgozik.

Sacika arca földerül: – Ez most nagyon jólesett. (*Koccintanak.*) Búék, drága Machináss.

Machináss: – Szebb jövőt, Sacikám!

Sacika: – Szebb múltat, Machináss!

Machináss: – Ezen dőgozunk. Akkor csináljuk, csináljuk, búék... Rögzítsünk mindent, ami a választási előkészületekkel, a pártszerveződésekkel foglalkozik. Téged is elindítunk. (*Emeli pezsgőspoharát.*)

Sacika: – Hallod, ez nem is hülyeség. A parlamentben, ott jól érezném magamat!

Machináss: – Kampányértekezlet. Te mész a parlamentbe, Döméről meg szépen kiderül, hogy ügynök. Mindenki tudni fogja, hogy dokumentumokat tüntet el. Hogy folyamatosan tájékoztatja a politikai rendőrséget. Engem!

Sacika: – Na zdorovje!

Machináss: – Cheers! Pár éve folyt a Döme ellen egy eljárás. Annak a papírjait kéne eltakarítani. Nem fogja learatni a dicsőségét. Nem lesznek itt hőstörténetek. Példaképek. Dehero itt, dehero ott...

Sacika: – A bíróságon ügyis megvan!

Machináss: – Onnan már eltüntettük, Sacikám. Nem kell, hogy a helyére kerüljön a mi Döménk.

Sacika: – Meg senki se...

Machináss: – Ott az a fiatal pár...

Sacika: – Kézenfogva!

Machináss: – Aha. A kiscsajt ültesd csak át a sarokba. Az öregúr mellé.

Sacika pezsgőt tölt a lánynak: – Koccintson velünk!

Machináss: – Búék!

Sacika: – Ide üljön.

Lány: – Hol van magának joga eldönteni, hogy melyikünk...

Srác: – ...a nő?

Lány: – És melyikünk a férfi?!

Machináss: – Az ágyban. És fogja meg az öregúr kezét.

Sacika: – Ha megbocsát. Vagy nagymama inkább? (*Az öregúr kezét a lány ölébe teszi, a lányét pedig az öregúr kezére.*)

Öregúr: – Nagypapa vagyok, kérem. Méghogy nagymama!

Sacika: – Úgy, úgy... Hétprobás, tapasztalt férfikéz... (*Rózsaszín szalaggal nagy, füles masnit köt a két kézre. Csücsörít.*) Cupp! Most gyönyörű.

Machináss: – A srác meg... Jöjjön. Székkel együtt! Azt is hozza. A nagydarab fickó mellé. Így, így. Frankó!

Sacika: – És fogják meg egymás kezét.

A srác meg a nagydarab fickó kézen fogva ül.

Machináss a nagydarab fickóhoz: – Mi van, melák? Tán csak nem homofób? He?
Sacika: – Jegyük sincs!
Srác: – Dehogy nincs! (*Előkapja a két jegyet.*)
Sacika megnézi, összetépi őket: – Most már nincs.
Machináss: – De ez ne okozzon gondot. Tiszteljenek meg. Maradjanak itt vendégségben! Mi oly toleránsak vagyunk, hogy a fal adja a másikat.
Sacika az egyik nőtől kérdezi: – Tud énekelni? Nem? Akkor énekeljen nekünk valamit.
Machináss: – És mingyá kiderül, hogy milyen tehetségtelen.
Kövé, középkorú férfi: – Én tudok! Én tudok énekelni.
Sacika: – Igeeen?
Kövé, középkorú férfi: – Igen.
Sacika: – Akkor álljon kézen. Az a garancia, hogy ne értsen hozzá.
Machináss: – Bukfenc! Naná, bukfencezzen. Gyerünk! Elismerést kapjon züllésre hajló országunk nézőtere? Miért jött ide? Az előadásért ül itt? Vagy azért, hogy valaki más ne férjen be.
Sacika: – Foglaltatják velük a helyeket. Tudom, hogy mit gondolnak!
Machináss: – Hátsó szándékok? Szóóórakozás? Kinyomozzuk, hogy ki, mit, miért. Letépjük az álarcát! És az igazit is. Naná! Aki a mi világunkba lép be, célpont lesz. Vadászat. Éjjellátás nappal.
Kövé, középkorú férfi: – Sötétség délben.
Sacika: – Megy az a bukfenc? Megy már?
Machináss: – Mi lesz? Há? Ötszáz éve dugdossuk a dollárt? A gondolatokat? Mik vagytok? Mik nem? És azok miért nem?! Mivé váltok, amikor rátok mutatnak? Ötszáz éve? A papírokat? A könyveket?
Sacika: – Itt a dugi! Machináss, tudom. A papírok... Bocsánat, bocsánat. (*Fölállítja az egyik nézőt, mellé a falból kiemeli az álkonnektort. A mögötte lévő mélyedéskől paksamétákat vesz elő.*)
Machináss: – Mondom, de milyen jók vagyunk. Hogy derítetted fel?
Sacika: – Júniusban, a Nagy Imréék újratemetése idején beköltöztettünk pár napra egy vidéki kezdeményezőzt.
Machináss: – Mindenki számít, akit zsarolni lehet.
Sacika: – Ő sok mindent...
Machináss: – ...ez az! A dokumentációk jeltelen sírja... Döme, a mi kis deherónk.
Sacika: – Dédé.
Machináss: – Leválasztani önmagáról. Ő maga se értse, mi történik vele. Ezeket lefotózzuk, visszatesszük. Ezt meg visszük. Meg fog hülyülni. Hova tettem? Hova tettem? Emlékszem, hogy ide. Zsófi, te se tudod? (*Megtölti a poharakat.*) Egészségedre!
Sacika: – Dédé ez is. Do dna!

Fönt a tolmácscsíkban: Fenékgig!

Sacika: – Hát odatetted, édesem. Nincs ott?

Machináss: – Lehet, hogy mégse ide? Zsófikám, segíts már...

Sacika: – Szívesen végignézném, ahogy rohangásznak föl-alá, mint a mérgezett egér. Az emberpár. A paradicsomba menne. Adj még egy korty kisüstit! Hol van? Hol van? Te, Machináss, miért nincs ezeknek gyerekük?

Machináss fényképezi a dokumentumokat: – Talán a sok koton. Vagy a spirál. Együtt sokkal hatékonyabb.

Sacika: – Machináss, a te szüleid még élnek?

Machináss: – Aha.

Sacika: – Nyugdíjba mentek az ősszel?

Machináss: – Ők? Váltottak. Néhány éve már. Anyu üdülőgondnok Sopronban. Ja, elváltak. Rég. Exkluzív üdülő. Külföldiek. Apu meg Pesten maradt. A gyógyturizmusban nyomul. Külföld, belföld, gyógyszállók, reumatológus kongresszusok, betegutaztatás... Meg egy nyugatnémet barátjával vett Hévízen egy szállodát.

Sacika: – Az anyukád is vegye meg a soproni...

Machináss: – Nem kell neki kétszer mondani. (*Lapoz, fényképez.*)

Sacika: – Te, Machináss...

Machináss: – Aha?

Sacika: – Engem is fényképezz le! (*Pózol.*)

Machináss: – A karácsonyfával?

Sacika: – Kezemben pezsgőspohár!

Machináss tölt, Sacika rögtön fenéig issza.

Machináss: – Üres pohárral? Az új korszakot?

Sacika: – Naná! Ahogy te szoktad mondani.

Machináss tölt megint: – Kristálypohár a fénybe tartva!

Sacika pózol, Machináss fényképezi.

Sacika: – Machináss, én tetszem...

Megszólal a walkie-talkie.

Hang kettő a walkie-talkie-ból: – Figyelő egyes! Figyelő egyes!

Sacika fölemeli a készüléket: – Központ kettő. Intézkedésben.

Hang kettő a walkie-talkie-ból: – Figyelő egyes! Külső rendben.

Hang egy a walkie-talkie-ból: – Figyelő kettes! Külső kettő rendben.

Sacika: – Figyelő egyes, figyelő kettes! Központ kettő, vettem. Vége. (*Helyére teszi a készüléket.*)

Machináss: – A kis romantika.

Sacika: – Machináss, azt akartam kérdezni, hogy tetszem neked? Parancs nélkül.

Machináss: – Utánad nézek.

Sacika: – Igen? (*Megfordul, riszálja a fenekét.*) Az jó!

Machináss: – Hááát... Egy idős kolléga beszélt el jó régen, aki még a Horthy-fasizmus alatt harcolt együtt Kádár elvtárssal. Eddig ezt a történetet nem adtam tovább senkinek.

Sacika: – Csak amikor meghalt már az öreg.

Machináss: – Jogos.

Sacika: – Naná!

Machináss: – Az illegális találkozókra olykor rendkívül csinos elvtársnők érkeztek.

Sacika forog, illegeti magát.

Machináss: – A konspiráció szigorú szabályai miatt azonban nem történhetett soha semmi, de az ember legalább utánuk nézett. Érdekes. A János sose.

Sacika: – És ha parancsot kapnál rám? Bejutok a parlamentbe, és én leszek a főnök! Szerintem az teljesen jó a népnek, ha egy politikusnak még vannak erotikus álmai. Mit gondolsz, Machináss? Ez a Döme szokta meztelenül fényképezni a feleségét?

Machináss zsebre teszi a fényképezőgépet: – Szerintem nem. Nem tudok erről.

Sacika: – Nézzük meg, milyen fehérneműt hord a Zsófi!

Machináss: – Még nem láttad?

Sacika: – És te? *(Rohan, nyitogatja a szekrényajtókat.)* Itt vannak! Nézd csak! *(Dobálja őket kifelé.)* Vasláncsal bőrbugyi? Korbács? Nem itt tartja! De ezek már mégse olyan marxista bugyik, mint tíz meg húsz éve. Formagazdag készlet, változatos színvilág. Fekete, sárga, csipkés, fodros. Francia!

Machináss: – Hú, a Mária Valérián...

Sacika: – Hol?

Machináss: – József Attila lakótelep. A Mária Valéria helyére épült. Kilenc ker. Az is. Nyomor a köbön, hatalmas dobozváros a Horthy-fasizmus idején. Tiszta Dél-Amerika. Ott laktak apuék gyerekkorukban. Egy nagy fadobozban. A bátyja, Lajos bácsi ott kapott aztán igazi lakást, apu eljött, a többi testvérnek hamar kampec. Kamaszkoromban két évig ott laktam Lajos bácsinál. A szüleim nem bírtak velem. Link csavargó, utcakölyök voltam. A nagybátyám meg, majd ő megnevel! Sikerült is. Sok sallert kaptam tőle, de aztán mindig beszélgettünk tovább a világ dolgairól.

Sacika: – Nézd, már tangája is van.

Machináss: – Vedd föl!

Sacika: – Kicsi. Nekem nincs olyan nyivászta seggem, mint a Zsófinak.

Sacika: – Néha azért ott is kapuzárás után mentem haza. Egyszer nem a ház-mester nyitott, hanem a lánya, Rézi. Állati jó csaj volt. Babydollban! De olyan tölgyfából faragott, hidegháborús babydollt képzelj. Viszont tök átlátszót. Én iszonyatos link állat voltam, de olvastam, művelődtem, könyv mindig volt nálam. Rézike is igyekezett, persze. Ő is művelt és olvasott! Rám mosolyog a kapuban, én benyomom a villanyt, hogy jobban lássak. Rézi meg azt mondja affektálva, ne haragudj, Peti, de már inkognitóban vagyok. Mire én: negligsében. Mire ő: nem. Csak inkognitóban!

Sacika: – Micsoda inkognitós darab! *(Meglendet egy keskenyített szabású, fekete masnis, piros bugyit. A többit közben mindenfelé szétdobálta a lakásban. Melltartókat is.)*

Machináss: – Az inkognitó miatt is kaptam egy hatalmas fülest. Lajos bácsi: hogy nincs jogod kiröhögni! Ők sokkal nehezebb helyzetben élnek, mint mi. Tiszteld a Rézit, hogy eljutott odáig, hogy tudja, vannak idegen szavak! És tud kettőt. Na bazd meg. *(Telitölti a poharakat.)* A proletár öntudatra!

Sacika: – De most már van mindenünk. Szatén, pamut, selyem! (*Hajigálja szét a fehérneműt.*) Ott karácsonyozunk, ahol akarunk. Ez rád pont jó! (*Machináss fejére húzza a fekete masnis, piros bugyit, a masnival éppen a homlokán.*) Jól áll. Vitézlő kaptány, állj ki az ablakba és mondj gyújtó hangú beszédet. (*Az ablakhoz szalad.*) Hova látni? Még sose néztem meg.

Machináss a tükör elé áll: – Vörössipkások, előre! (*Tiszteleg.*) Éljen a szabadság! (*Kortyint a zsebflaskából.*)

Sacika: – Maradt még? (*Iszik.*) Te, Machináss, ezeknek a stikkes figyelőknek semmi kiképzésük? Úgy áll a kettes a túloldalon, mintha hármas volna. Csak a hülye nem látja, mit csinál.

Machináss odaszalad az ablakhoz: – Szavazz rám! Erőt, egészséget!

Sacika: – Nézzük meg a Döme szekrénykáját is.

Machináss: – Hord-e piros bugyit?

Sacika: – Mekkora boxergatyák! Ezekben van hely a növekedésnek. (*Odadob egyet a nagydarab fickónak.*) Ebben százezer dollár is elfér!

Machináss: – Ez még rád is jó, melák. Mi? (*Visszaül a fotelba.*) Elszédültem egy pillanatra.

Sacika: – Ebben oszt kiteljesedhet az alsóság. (*Fölhúz egyet a ruhájára.*) Jól áll?

Machináss: – Döglesztő.

Sacika: – Sztriptíz! (*Nevet, bekapcsolja a hifi tornyot.*) Ez is! Pioneer... A legdrágább. (*Megszólal valami jó rázós szám, ringatja magát, játszik a hatalmas gatyával.*) Várj, leülök egy... (*Leül, néhány másodperc múlva öklendezni kezd, elájul.*)

Machináss föllálna, de nem tud: – Hogy... (*Hátrahuppan, nem mozdul.*)

Szól a zene, változik a fény. Machináss és Sacika egymás közelében ül, szájuk és orrnyílásuk körül hab képződik.

Megszólal a walkie-talkie.

Hang kettő a walkie-talkie-ből: – Figyelő egyes!

Hang egy a walkie-talkie-ből: – Figyelő kettes!

Hang kettő a walkie-talkie-ből: – Egyes! Egyes! Központ egyes! Központ kettes! Jelentkezzen!

Hang egy a walkie-talkie-ből: – Figyelő kettes! Központ egyes! Központ kettes! Jelentkezzen! A célszemélyek befordultak a sarkon.

Hang kettő a walkie-talkie-ből: – Központ egyes! Jelentkezzen! A célszemélyek közelednek az objektumhoz.

Hang egy a walkie-talkie-ből: – Két perc. A célszemélyek két perc múlva elérik az objektumot.

Hang kettő a walkie-talkie-ből: – Központ egyes! Központ kettes! Jelentkezzen!

Hang kettő a walkie-talkie-ből: – Jelentkezzen! Jelentkezzen!

A walkie-talkie-ből érthetetlen beszédfoszlányok hallatszanak, azután elcsöndesül a készülék. A Pioneerből szól a zene. Kintről lábdobogás, liftajtócsapódás. Kulcs a zárban, ajtónyitás zaja.

Férfihang egy: – Megáll!

Női hang: – De kérem...

Férfihang kettő: – Mi történt?

Civil sün, hosszú télikabátban, fekete kalapban, kezében pisztollyal berohan.

Civil sün: – Százados elvtárs! Főhadnagy elvtársnő! *(Fut az ablakhoz, kinyitja. Megnézi Machinásst és Sacikát.)* Gyilkosság! Tömeggyilkosság is történhetett volna. *(A nézőkhöz.)* Egy a légtér! Maguk nincsenek rosszul?

Kövér, középkorú férfi: – Távobbb ülünk. Ez volt a szerencsénk?

Aldott állapotban lévő, szép arcú, fiatal nő, nagy pocakkal, föláll: – Én láttam! Én láttam, ahogy a Döme nevezetű, barna hajú, kerek arcú, körülbelül száznyolcvan centiméter magas férfi beoson, fölcsavarja a cirkófűtést és betömi a szellőzőket. A többieknek is látniuk kellett!

Férfihang egy kintről, az ajtóból: – Sarkadi Döme, Sarkadi Zsófia, letartóztatom magukat kettős gyilkosság vádjával. *(Bilincs kattánásának hangjai.)*

Aldott állapotban lévő, szép arcú, fiatal nő, nagy pocakkal, már ül: – Jaj, az a nagy darab fickó is!

Civil sün: – Lesz ez hármas gyilkosság is. Meg négyes is. *(Odalép a nagydarab fickóhoz és a mellette ülő sráchoz, megrázza őket, azok föléreznek valamennyire.)* Nem, ők rosszul vannak. *(A telefonhoz megy, tárcsáz.)* Halló, mentők...

Az egyik sarokból suttogás hallatszik: – Bazmeg, ezek a Sarkadiék azért kibaszott vagányak. Elegük lett! Két ügynököt frankón kinyírtak. Nagytakarítás. Fasz!

Civil sün most veszi észre Machináss fején a piros bugyit: – Bugyit húztak a fejére. A főhadnagy elvtársnőn meg? Hullagyalázás. Még az is...

Szomszéd öregasszony belábatlankodik, kezében a tálcával jobbra-balra ténfereg: – Pedig most a legjobb.

Lent az utcán szirénák szólnak, az ablakban tükröződik a kikerkeztet rendőrautók kék-piros villogása.

Vége

Kiss Anna

A kép-író dicsérete

*Saját világa van,
határa nélkül, szüntelen
egymásba-tűnésben,
kigyója, madara, hátasa,
való vagy sem, egymásba
tűnik. Forma formába, szín a
színbe, való álmokba,
a lények határa bizonytalan, a
dolgoké! Isten más léptéke
sejlik bennük, s nyugtalanít,
mint gyermeket az ujjai közül
elfolyó víz,*

mi megfoghatatlan.

*Nem hagyományok
nélküli.*

*Ki az uráli, kelta
bronzok, magyar s más
néphitek szellemvilágát
ismeri, otthonosabb
Keresztes Dóra világában,*

*a semmiben
lebegő holddal,*

megnyergelt kecskével,

bikán kapaszkodó táltossal,

*oltárszélről másik oltárszélre
futkosó csibékkal,*

*maga teremtette
szellemalakokkal fotózott
személye körül.*

*Utal valahol borgesi sorokra,
a világegyetem természetéről,
melyek szerint az: „nem*

szimmetrikus, nincs
szabálya, sem titkos
központja, külső fala". Kijárat
nélküli, rettentő labirintus,
folyton szétágazik. Mire
Keresztes Dóra ilyen munkái
utalnak is, de mintha nem a
borgesi beavató rettenetet,
hanem az azon túljutottak
szabadságát élné meg bennük.

És ez az, ami a
megragad magamféle
bámész valakit, ki nem műértő,
csak szereti a munkáit, az
ilyet is, meg az olyat is, mi
megáll a keretek közt, s
egyszerűen csak remek.

Kazettás mennyezetre
utaló, szakállas-bajuszos,
nunás templomi sellője külön
dolgozatot érdemelne,
mind profán, mind szakrális
értelemben. Néhai
gyermekkönyvem ablak mögül
hallgatózó illetője, kinek fülére
ragaszt két zsalugátért,
illusztrálva a szöveg
mélyét, s maradva szabad,
önálló képalkotónak.

A filmjeiben is.

Úgy képelem, hogy a
filmkészítés mozgást, áttűnést
vihet más megfogalmazásokba
is, hogy ez oda-vissza
termékeny viszony – bár
ennek ő a megmondhatója.

Emberszeretetével
együtt játszó, üdítő
tiszteletlenségét, művességét
dicsérem inkább.

Garabonciák 4

Garabonciák 5

Ki zörög itt? 7

Ludvère 1

Ludvère 2

Ludvéc 3

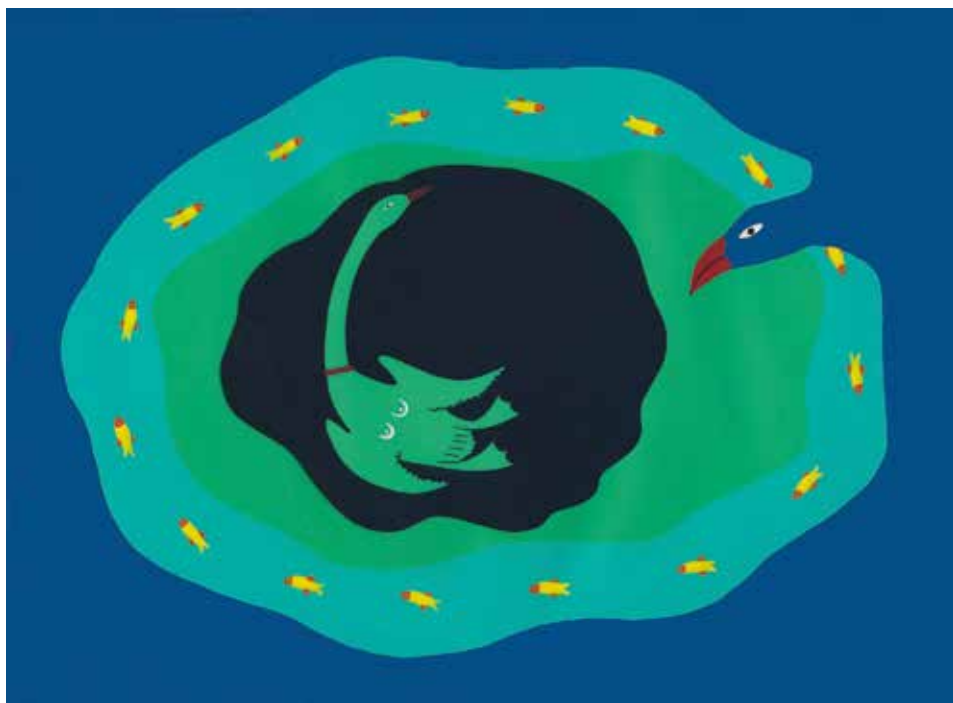
Ludvéc 4

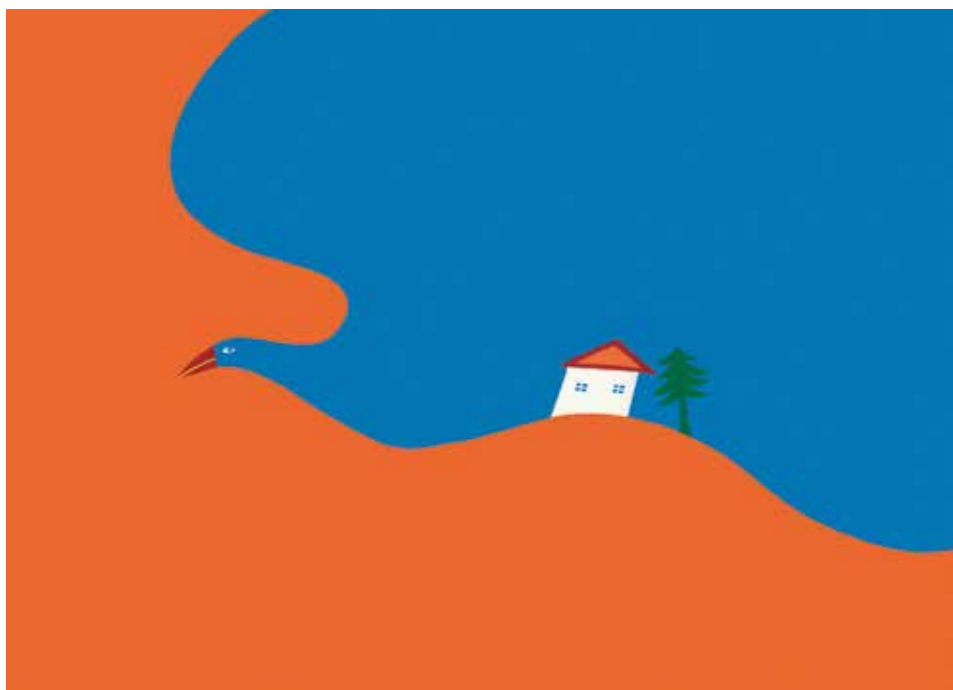
Garabonciák 1

Garabonciák 2

Garabonciák 3

Garabonciák 6

Ki zörög itt? 9

CIV. zsoltár

I. zsolár

IV. zsoltár

V. zsolttár

De profundis 2

De profundis 4

VII. zoltár

De profundis 7

De profundis 8

Kiss Benedek

Élettöredékek

Akasztó

Akasztó, ahol születtem és gyerekségemet töltöttem, Bács-Kiskun megyei nagyközség Solt és Kiskőrös között, a Duna vonzáskörzetében. A homok és szik között egy kis löszhátra épült. Gyerekkoromban 4600 lakosa volt, jelenleg egy kissé megfogyatkozott az elvándorlás és a demográfiai viszonyok miatt, de még most is 3500 fő lakosa van. Ha meggondoljuk, hogy a 20. század elején a hozzá tartozó Szentimre pusztából lett önálló község Soltszentimre néven, s a 2. világháború után vált Tetétlen pusztá Dunatétlen néven (ahová akkor 1000 fő akasztói lakos telepedett át) önálló községgé, ez szinte elhanyagolható. Vizenyős, lápos-nádas hely volt, s a falu határában épült meg a vizeket lecsapoló Duna-völgyi Főcsatorna is, mellette több kisebb csatornával, amik lecsapolták a vadvizeket. Ezeknek sok káruk is volt a lakosság részére, mert véget vetettek a sok százados vízi világnak, csikászatnak, pákászatnak, ugyanakkor a nádasok gyakorta jó búvóhelyek is voltak, ha veszély volt. S ami maradt, a falu északi határában hatalmas szikesek alakultak ki, ahol gyakran söpörtek a lakók sziksót szappanfőzéshez, s szedtek bőven termő piriparát, vagyis széki virágot, kamillát. Földművelésre azonban nem volt alkalmas, ezért Átok-csatornának is nevezték a vizeket levezető csatornát! De a falu gazdag állattartásának a gyér legelőkön való legeltetések miatt is kedvezett, legújabbán pedig hatalmas tavakat alakítottak ki rajtuk, s a „sziki ponty” szinte fogalom, keresett áru lett. Az állattartás pedig a délnyugati irányban fekvő Szentkirály, Mikla és Ács puszták környékén dívott és dívik ma is. Egykori oklevelek megemlítik, hogy a középkorban Nyugatra hajtott hízott marhák (göbölyök) nagy számban innen is kerültek ki. A falu keleti, de főként déli része viszont ragyogó szőlőtermő homok, s ugyancsak az utóbbi évtizedekben erre komoly pincészet, borgazdálkodás alakult ki. Ugyanez gyümölcsstermelésre is kiválóan alkalmas.

Az Árpád-kori oklevelek már lakott helyként említik, nevét a régi kun nyelvből eredeztetik – itt Okoztou néven fordul elő, ami egyes magyarázatok szerint ökörtöt, ököritatót jelent. (Az egyik göbölynevelő pusztát ma is Ökördinek hívják. De egy általánosabban elterjedt vélekedés szerint, mivel itt vezetett át Délvidékre a főút, a nagy sár és dagonya miatt elakadtak a szekerek, s a lovakat ökrökre kellett váltani, hogy ezen a terepen átvontassák a megrakott szekereket. Azaz: Akasztó – tengelyakasztó.)

A falu pusztulásáról először a tatárjárás után esik szó, de hamarosan újra-települ, s egy oklevél szerint IV. (Kun) László Csanádra menet 1278-ban itt éjszakázik. Ugyanakkor ezt megerősíti egy másik irat 1291-ből: III. Endre király felesége, Fenenna a Dömsöd-Okozthov-Báta útvonalon utazik haza Rómába. Sőt, Zsigmond király idején vámszedő helyként szerepel, ami fejlődését lényegesen előmozdította. A mai Ács pusztát Álcspusztának említik, ami bizonyára a Győr melletti Ács nevű falu névadó nemzetsége is. Az 1500-as években, a török hódoltság idején aztán a magyarok rovására sok török települt be, amit igazol a falu egyes részeit máig jelölő török eredetű Tubán és Burgó név. S a falu akkor három helyre adózott: a töröknek, a földesúrnak és a kalocsai káptalannak. A nagy sanyargatást a lakosság egyre nehezebben tűrte, s elszökdöstek, többen a nádasokban leltek búvóhelyet. A maradék lakosságot, mikor kivonultak, az egész környékről elhajtották, s Akasztót romokban hagyták ott. A Rákóczi-szabadságharc elején Vak Bottyán még zömmel pusztaságot talál itt, de a falu földesura: Batthyány József a felvidékről – különösen a magyarokkal közösen lakott megyékből, a palócok földjéről – szlovákokat telepít be, akik a századvégre teljesen elmagyarosodtak, csak egyes családnevek őrzik a szlovák származást. (Hogy ez így történt, ahhoz nem kisszámú magyar lakosra volt szükség, mert például a kiskőrösiek máig őrzik nyelvüket és hagyományait, s akiket az akasztóiak megvetően „tótoknak” titulálnak.) Ugyancsak akkor, a 18. század elejétől vezetnek anyakönyvet, ekkor alakul meg a káptalan, s hamarosan templom is épül. (Henkey Gyula neves etnográfus is vizsgálódott nemrég a faluban, s állapította meg a volt szlovákok és magyarok embertani hasonlóságát.)

A dunai nagy árvizek súlyos károkat okoztak többször a faluban, 1838-ban pl. 146 ház dőlt össze, de legutóbb, az 1941-es árvíz viselte meg a községet (s erről gyerekkoromban már magam is sokat hallottam).

Rejtélyes módon az 1848–49-es forradalomról és szabadságharcról nemigen található adat, de egy kis ugrással megemlíthetjük, hogy az első világháborúba bevonultak száma már 800 fő, akikből 252 fő elesett (köztük Pusztai György nagyapám). Kun Béla kömmünje alatt sem történtek nagy dolgok, de Szamuely pribékjei három embert agyonlőttek.

1930 is nevezetes Akasztó életében, mert ekkor építették és adták át a környék sokáig legszebb emeletes iskoláját. Szükség is volt rá, miként később az orvoslakásra és tanítólakásokra, mert Akasztó volt a környéken az a település, amit isten háta mögöttinek, elmaradottnak és maradinak tartottak, melynek lakói babonákba, ósdi hagyományokba gubóznak. A falut a vasút kikerülte, útjai szinte elviselhetetlenül sárosak-porosak voltak, legnagyobb itt volt a csecsemőhalandóság, a torokgyík, a vérhas, a tüdőbaj itt szedte legtöbb áldozatát (köztük nagyanyám legkisebb testvérét, a sokat emlegetett Józsikát is elvitte). Egészen gyerekkoromban még én is úgy éltem meg, mintha szegény, megbélyegzettség lenne akasztóinak lenni. Autók még nem voltak, kerékpárok és egy hajnali és esti kiskőrösi buszjárat kötötte össze a világgal. Ezzel együtt lakói nagy lokálpatrióták voltak, s gazdaságilag sem voltak nagy különbségek köztük. A legnagyobb birtokos több ezer holddal természetesen a kalocsai káptalan volt, a lakosság nagy része itt dolgozott, nagyszámú nincstelen és zsellér pedig a tetétleni Károlyi

birtokra járt napszámoskodni. Ezek mind kiváló minőségű fekete öntvényföldek voltak. A lakosság kb. fele törpebirtokos volt, és sokaknak volt a szántók, legelők mellett szőlőjük is.

Mint az egész magyarság a 2. világháború előtt, nagy nyomorúságban éltek itt is az emberek, s a világháború időszaka még inkább rontotta a helyzetet. A szovjet csapatok 1944 végén jöttek be, de az egész országban ismert kegyetlenkedések és erőszakosságok nálunk nemigen fordultak elő, pedig egy időre megállt nálunk a front – készültek a dunaföldvári áttörésre, ami mindkét oldalon sok áldozatot követelt. Saját példánkra is hivatkozhatom, ugyanis hozzánk egy tiszt és tisztii szolgálja kvártélyozott be. Nemhogy nem lett bajuk anyáméknak, és nagyanyámnak se, de a tisztii szolgálhoz, akit Ivánnak hívtak, érdekes történetek kapcsolódnak. Nagyon fiatal volt, és azt magyarázta, hogy árva gyerek, otthon senkije sincsen, s amit lehetett, segített nagyapámnak: fát vágott, fűtött, velem foglalkozott. Nagymamámat mamkának, nagyapámat papkának hívta, s magyarázta, hogyha vége lesz a háborúnak, és életben marad, visszajön hozzánk, és a mi gyerekünk lesz. (Nagybátyám is ilyen korú lehetett, de ő a másik oldalon harcolt.) Aztán mikor megindult a front, Iván a menetoszlopban vagy két kilométeren, egész a csatornáig vitt ölében engem, anyám meg kétségbeesve futott mellettük, míg végre visszaadott neki.

Az ország, s így Akasztó történetében is azonban minden eddiginél nagyobb lett a szegénység, nyomorúság és kiszolgáltatottság, amikor a kommunisták, orosz segédlettel, uralomra jutottak, s elkezdődött a Rákosi-uralom, a terror. Ezzel együtt a lakosság szegényebb részéből 1950-ig három tszcs is alakult, de csak vergődtek, mint a kuláklisokkal, padlássöpréssel tönkretett egyéni gazdák. 1952-ben azonban életfordító, nagy esemény is történt: bevezették a faluban a villanyt. Ez a mi családunkra is nagyon kihatott, mert petróleumlámpa helyett anyám is jó világításban dolgozhatott éjfélekig is. És a legtöbb házban megjelentek az úgynevezett néprádiók, amin egy kattintással lehetett kapcsolni a Kossuth és Petőfi adót. Innen értesültünk például az 56-os forradalomról, majd szabadságharcról is. Hallottuk a robbanásokat és géppisztolysorozatokat, legelőbb a Rádió ostromát, s felbolydult állapotban volt az egész lakosság. S nekünk, gyerekeknek nem volt tanítás. Ezzel együtt Akasztón ezek a felkavaró, örömteli napok vér nélkül zajlottak, pár jómadár idejében meglógott, a vörös csillagok leverődtek, s a legjelentősebb az volt, hogy a tanásházán a legvérmesebbek az udvarra szórták s égetni próbálták a sanyargató adópapírokat, de a felfordulásban persze sok fontos irat is megsemmisült. Legemlékezetesebb egy gyönyörű vasárnapon a népgyűlés a papkertben. Elhangzott a himnusz és néhány beszéd, mikor megérkezett Solt irányából öt katona. Bekapcsolódtak az ünnepségbe, a tiszt – mert egyikük tiszt volt – nagy pátosszal ecsetelte, hogy folyik a vér a pesti utcákon, de a katonaság – ők is – a forradalmárok mellé álltak, s szenvedélyesen mutatta, hogy hogyan tépte le a válláról a csillagos rangjelzést. Nyomatékkal a kiskatonák sortűzet adtak, s nagy volt a boldogság. Az ünnepély végén a jó akasztói magyarok szinte versenyeztek, hogy melyikükhöz menjenek a „hősök” vasárnapi ebédre. (Aztán egy hét múlva, mikor „újra bejöttek” az oroszok, mit ad Isten: Kiskőrös felől a már deres kövesúton megjelent ugyanaz az öt katona.

Saját szememmel láttam, amikor bemasíroztak, mert éppen arra csatangoltam.) „Rendet csinálni” jöttek, s leginkább azokat vitették el, akik vendégül látták őket. Egy osztálytársam apját, aki a tisztet látta vendégül, többéves börtönre ítélték.

Megemlíthetem még, hogy a moziteremben, a község legnagyobb befogadású helyiségében is volt anno ünnepség, ahol a vezetőség felkérésére nekem kellett volna elszavalnom a Nemzeti dalt. Igen ám, de a falu férfi- és női fodrása, azt hangoztatva, hogy az „akasztói intelligenciának” is meg kell mutatnia magát, megakadályozta, és maga szavalta el. (Lehet, hogy jobb is, mert én akkor biztosan belesültem volna.) Közben hozzánk is eljutottak Pestről élelmet gyűjteni harcostársaiknak teherautós munkások, s kinek amije volt, szívesen adta. De közben megint borús híreket hallottunk a rádión – jöttek a megtorló szovjet tankok, és szétlőtték a fővárost, jobban, mint 45-ben. Az ávósok (pufajkasok) is újra előbújtak, s szörnyű vérengzés kezdődött. Nagypapámmal naphosszat ott ültünk a rádió előtt, s szörnyen el voltunk keseredve. Nagypapa próbálta tartani bennem (s magában is) a lelket, azt mondogatván: Meglátod, Bencikém, jön hamarosan „Ejzenhoffer”. De a nyugati hatalmak, Eisenhauerrel együtt, hagytak bennünket kivérezní, s prédának hagytak a legborzasztóbb kommunista terrornak. Nagy Imre hiába kérte a világ segítségét. Elsírtam magam, mint két éve, mikor elvesztettük a világbajnokságot.

Hamarosan, 1957-ben Kalocsára kerültem gimnáziumba és kollégiumba. Nagypapám is meghalt 1959-ben, s nagymama és édesanyám a drasztikus módon megindult újabb téveszesítések előtt, amit lehetett, még eladtak, és felköltöztünk Pest(szent)lőrincre, az Üllői útra, egy másfél szobás, kertes fél házat sikerült anyámnak megvennie. Ettől kezdve én is már csak látogatóba, vendégként jártam Akasztóra, ahol a civilizáció világméretű fejlődése és terjedése okán lassan-lassan nagy változások történtek. A motorizáció, a személyautók hozzáférhetősége és terjedése, az utak kiépítése, a néprádió helyett a tévé megjelenése, a víz és gáz bevezetése a lakásokba, az új építkezések alapjaiban változtatták meg a falu képét. Ugyanakkor a buszközlekedés nemcsak Kiskőrösre, de a déli határtól Budapestig összekötötte a községet, Kecskemétre és Dunaújvárosba is voltak buszok, sőt Csengődre, a vonatjáratokhoz is jártak már. Mindehhez a szőlészetborászat s az egyre fejlődő gyümölcsstermesztés mondhatni „jólétet” hozott a nagyon szorgalmas lakosságnak. (S ebbe még olyan hihetetlenül elhibázott ballépés is belefért, hogy Stadler József nagyvállalkozó tízezres stadiont építsen, s egy ideig a legmagasabb osztályban játszó futballcsapatot működtessen.) De mindez már nem az „én falum” volt.

Família

Apám második világháborús katonáskodásának emlékeként szerencsésen megmaradtak 1800-ig visszamenőleg a két család adatai, amit édesanyánk megőrzött. (Apám egyébként tüzér tizedesként harcolt Erdélyben, míg le nem szerelték, mert a hátszágba útépítőkre is égető szükség volt.) A száraz adatok mellett persze, mint legtöbb paraszti családban, az egyes jelesebb alakok legendáriuma az, mi élt szájhagyományként tovább. Ez a mi családunkban is lényeges szerepet játszott.

Apai ágon a Kissek és Zékányok végig nyírségiek, míg az anyai ág végig kiskunsági. Apám, Kiss László Károly. 1906-ban született Nyírparasznyán, Mátészalka mellett, viszont nagyapám, Kiss János a közeli Leveleken (1879). Nagyanyám, Zékány Eszter Hodászon (1884). Apám hovavalósága végül is Nyírparasznya, s olyan nevek fordulnak elő az előző Kissek feleségeként, mint Lengyel Julianna, Dankó Erzsébet, Kő Mária. A Zékány családnál Prorok Julianna (Nyírderzs), Budaházy Borbála (Kántosjánosi).

Kiss nagyapám csizmadiamesterséget tanult Nagyállóban, de ahogy én is megismertem, paraszti életformát folytatott, bottal járt, s kora miatt már nem dolgozott. Tagbaszakadt, magas ember volt. Az ő sorsa a legendáriumban azért érdekes, mert huszár katonaként az első világháborúban úgy vitézkedett az orosz fronton, hogy valóban vitézi kitüntetését kapott, ami jelentős anyagi juttatásokkal járt. A falu széléről többek között be tudott költözni a templommal szemközti módos házba, sőt a szomszédos portát is megvette, s mindkettő nagy kerttel nyúlt le a szomszéd utcáig. Jelentős földadomány is járt a kitüntetéshez. Hét gyermeke született, közte az apám, de az ő születése után Zékány nagyanyám hamar meghalt. (A Kissek és a Zékányok között nem lehetett nagy barátság, mert én például egyszer sem jártam Hodászon, s egyetlen Zékányt sem ismerem.) Nagyapám újránősült, és most északibb tájról hozott asszonyt, Paszternák Veronikát. Őt tartottam nagyanyámnak, de az ő családjáról sem tudok többet.

Apai ágon az egész rokonság buzgó görög katolikus volt, mint ahogy a legtöbb település a környéken. Apámat nagypapa papnak szánta – hét közül egyet az Istennek. Két idősebb testvére korán meghalt, így esett rá a választás. Nagyapám a véren jött terület egy részét az ő taníttatására szentelte, s apám a máriapócsi kegyhelyre járt, a papneveldebe. A görög katolikus papok felszentelésük előtt ugyan megnősülhetnek, ha akarnak, apám azonban úgy gondolta a fölavatása előtt, hogy ez mégsem neki való, s megszökött a szemináriumból. Így került Pestre, s az Útfenntartó és Útépítő Vállalathoz szegődött. Itt különböző szakvizsgákat kellett letennie, végül útmesteri titulust és beosztást szerzett.

Anyám családjánál még összetettebb viszonyok vannak, s a legfőbb legenda szintén nagyapámhoz, Pusztai Györgyhöz kapcsolódik, aki 1891-ben Akasztón született.

A belátható anyakönyvi dokumentáció szerint a Pusztaiak, akik Akasztón komoly famíliává váltak, az 1800-as évek elején a Solt melletti Máriaháza nevű majorban laktak (Pusztai István és Papp Erzsébet), Lajos nevű fiuk azonban már Apostagon született 1853-ban. Hogyan és miért, nem tudom, de árva gyerekként ő került Akasztóra. Megint csak rejtély, hogy hogyan fogadta be a cigány-kovács családja, s a mesterségre is kitaníttatta. Az ő felesége a falu egyik tősgyökeres családjából való lány lett már (Újvári Ilona, 1856), vagyis nagyon megbecsülhette magát. Az ő fiuk lett aztán az 1891-ben született Pusztai György – s ő lett a nagyapám. Nagyapámat nagy tehetséggel áldotta meg az Úr, különösen a vasas szakmában tüntette ki magát. A kovácsmesterségbe beleszületett, de hamar felkerült Pestre, ahol a csepeli Weiss Manfréd gyárában a géplakatosságot és a gépésmesterséget is kitanulta. Így került vissza Akasztóra, ahol hamarosan „ezermesternek” titulálták. 1913-ban vette feleségül nagyanyámat, a faluszépe Jónás Rozáliát.

Hét hónapot éltek együtt, mikor kitört az első világháború. Nagyapám is bevonult, s Délvidéken már az első bevetések egyikén halálos lövést kapott. Jeltelen katonasírba temették. Éppen hogy betöltötte a 23. évét. De milyen 23 év lehetett az! Már készen voltak a tervek a falu központjában építendő emeletes házra, alul a műhely, felül a lakás. (Ez lett volna Akasztón az első emeletes ház!) A határban csépléskor a szerűkőn két cséplőgépet is kezelte, s ha valamelyikkel baj volt, nagyanyám szerint fölkapta a fejét, behallgatódzott az oda hallatszó hangokba, aztán elő a kerékpárt, a pincéből fölhozott egy láda sört, rászzerelte a csomagtartóra, s már ment is a masinához. Ha kellett, szétdobta, majd újra összeszerelte a gépet. Nagyanyám, bevallása szerint, a sörért nagyon haragudott. De nagyapám azt mondta, „aki ott ilyenkor dolgozik, annak innia is kell”. A műhelyben ezerféle szerszámot alkotott fémből, és én még megérhettem, hogy az öregek mutattak olyan metszőollókat, amiket még ő csinált. S mesélték, hogyan tudott viccelni, mulatni, hahotázni! S élt 23 évet. Anyám, Pusztai Mária, ki mindenben rá hasonlított, még csak utána született meg, hadiárvának (Akasztó, 1915. február 26.). És nagyanyámnak, aki morgós-karcos-rideg természetével éppen az ellentéte volt, a nagy jólét után semmije sem maradt. Apósáék rávéttek ugyanis, hogy minden vagyonukat fektessen hadi kötvényekbe. Ez mind elúszott, s fiatalasszonyként, egy árvával ment vissza a szüleihez (Jónás István, 1862 és Kósa Rozália, 1861).

Nagyanyám három testvére is – Mihály, János és a süketnéma István – kiköltözött a Csengőd és Soltszentimre közt lévő tanyavilágba, Kullerba (Akasztótól 10-12 km), a Kósák nagyobb része pedig beköltözött Kiskőrösre, s ezzel elvesztettük rokonságunk nagyobb részét Akasztón. (Nagyanyám és anyám kisemmizése miatt a Pusztaiakkal feszült volt a viszony, de nagyanyámék és anyám is még más lehetséges, távolabbi rokonokkal sem tartották a kapcsolatot. Így én is csak később, „kitapogatózva” ismertem meg őket.) Anyám, mint hadiárva, bár tanulni szeretett volna, hamar – a statisztika szerint mintegy száz hasonló sorsú akasztói lánnyal – Pestre került módosabb családokhoz „háztartási alkalmazottnak”, azaz szolgálólánynak. Legkedvesebb helyén Erdély visszatérése után Nagyváradra is elvitték nyaralni, ahol egy sorozat „sztárfotó” készült róla. Nemcsak szép, hanem törekvő is volt, s kimódolta, hogy elvégezhesse a szabás-varrás tanfolyamot. 1939-ben úgy jött vissza, mint képzett varrónő. S hamarosan a legkeresettebb varrónő lett a nagy faluban. Nemcsak bigott katolikus volt, de meggyőződéses babonás is. Az akasztói viseletekhez viszonyítva kirívóan öltözködött, télen bundában, kucsmában, kalapban járt templomba, amit én szörnyen szégyeltem. Nagyon szeretett „szépen” öltözködni. Sok kéréjét kikosarazta, amíg végül „kifogta” apánkat.

Nagyanyai ágamnál is van két, 19. század közepi „legenda”. Gyakran mesélték, hogy egyik ősrünk – nekem valószínűen ükapám – 40 évig volt a falu választott bírója. Felesége meg, a bíróné „szent asszony” hírében állt, ugyanis nemcsak a házukba engedte a vándorokat, még a csavargókat is, de megmosta a lábukat, ellátta őket a legszükségesebbekkel, s így engedte útjukra őket.

Aztán egy másik legendás hőse a családnak juhászember volt a nagy akasztói pusztákon, szikeseken, mert a kedvező körülmények miatt a falunak nagy állattartása volt, ménessel, gulyával és rengeteg birkával. (Gyerekkoromban is a

házaktól is hajnalban ment a legelőre a tehéncsorda és a konda.) Ősömnek egy éjjel látomása volt. Ahogy a plébánosnak mesélte, megjelent előtte Szűz Mária, a Nagyboldogasszony, égszínké köpeny volt rajta, s karjaiban tartotta a bíborszín ruhába öltöztetett Kis Jézust. A pap azt tanácsolta, csináltasson erről szobrot úgy, ahogy látta. A szobor életnagyságban el is készült, fölszentelték, s a templom hajójának egyik bal oldali fő oszlopa előtt helyezték el. Gyerekkoromban még sokat láttam, mindig virág volt körülötte. Aztán pár éve egy új plébános tatarozás után kivitette az előcsarnokba. Most is ott áll, miként a papkertben az első világháborús szoborcsoport oldalán az elesett akasztói hősök névsora, köztük Pusztai Györgyé is.

Nagyanyám másodszor is férjhez ment, ha nem is jószántából. Addig-addig kosarazta ki kérőit, míg dédszüleim megunták, s azt mondták, hozzá kell mennie a legközelebbi kérőhöz, akárki lesz is az. Az pedig hamarosan jelentkezett, Klajkó János cipésmester képében. Bizony, nem volt a lányok álma, nagyanyámnál majd egy fejjel alacsonyabb, nagy bajszú, mokány kis ember. Dédszüleim tartották szavukat, s nagyanyámnak hozzá kellett mennie. Szerelemről persze nem volt szó, úgyannyira nem, hogy nagypapa (őt tartottuk később nagyapánknak) már az első télen hajánál fogva húzta ki durcáskodó nagyanyámat a háza. Hadviselt ember volt, ő az északi fronton harcolt, s gyakran mesélte, hogy a békekötés után vonattal, sokan a vonattétőn hasalva jöttek haza, s a „szövetséges” csehek minden állomáson meggéppuskázták a szerelvényüket. Házasságukból egy gyerek született, az is János volt, vagyis ő volt anyánk mostohatestvére. A Klajkók különben Akasztón népes és tehetős família volt (nota bene: Lajkó családok is voltak), de nagyapám ugyanúgy nem tartotta a rokonságot, mint nagyanyám, később anyám.

Klajkó nagybátyámról még annyit, hogy 17 éves sem volt, amikor titokban jelentkezett a kecskeméti röptérre pilótatanulónak. Nagyanyámék voltak leginkább megdöbbenve, amikor meg is jött a behívó, és nagybátyám bevonult. Úgyes tanuló lehetett, mert 19 évesen bevetették a szovjet fronton. Ahogy mesélte, egyszer lőtték le, Lengyelország fölött, de átlőtt lábbal is épségben lehozta a gépet. A kórházban tért magához. Aztán a háború után kicsit raboskodott, majd pár évet otthon ténfergett. Egyszer elutazott Pestre, majd úgy jött haza, mint a frissiben alakult néphadsereg hadnagya. Tapolcán lett kiképzőtiszt, de mellőzése miatt addig-addig bravúroskodott, hogy kétszeri lefokozás után, 1956-ban törzsőrmenterként szerelt le. Züllött, iszákos életmódja miatt a családja is elhagyta, s több ide-oda vetődés után egy lajomszizei tanyán nyomorultul végezte. De mikor még itthon volt Akasztón, anyámmal együtt gyakran és szívesen látogatták a kulléri rokonokat, különösen Mihály bátyámat. Anyám és apám is itt ismerkedett össze 1941-ben. Apám akkor éppen a Szabadszállás–Kiskőrös közti utat építette, és a három kilométerre eső Soltszentimrén lakott, s munka közben bejárt Misa bátyánkhoz aludtتهت inni, borozgatni. Ez a szimpátia annál inkább rendjén volt, mert nagybátyánk szintén huszároknál szolgált, mégpedig – s erre büszke volt – a 7-es huszároknál.

Apám és anyám itt hamar egymásra talált, nagy szerelembe estek, s rövid időn belül házasságot is kötöttek. Soltszentimrén laktak, ami a századfordulón

még akasztói pusztaként szerepel, s határában áll a titokzatos Csonka-torony, régi idők emléke. Én Soltszentimrén fogantattam, de édesanyám hazament Akasztóra, nagyanyáméknál szülni.

Itt születtem meg 1943. március 19-én, vagyis én is csak a világháborúban. Születésem (bábás szülés volt) nemcsak örömet jelentett, hanem nem kis döbbenetet is. Ugyanis a bal kezemen hat ujj volt, a hatodik a hüvelykujjam mellett. Ettől bigott katolikus családom megrémült: a sátán tette be a lábát, mondták. Azonnal kihívták az orvost, aki kimetszette a felesleges bűnjelet. De mivel nyápic csecsemő is voltam, hogy ne pogányként haljak meg, ha meghalok, házilag azonnal meg is akartak keresztelni. És itt egy újabb legendaszerűség: a szentelt víz és az ecet egymás mellett állott a konyhaszekrényben, azonos formájú palackokban (akkor még egy palack is érték volt), s nagyanyám a nagy kapkodásban az eceteshez nyúlt. Ahogy végigcsorgatták az arcomon, nagyon csodálkoztak: miért bőg annyira ez a gyerek? Aztán az ecetszagról észrevették a tévedést, még jobban megrémültek, és gyorsan letörölték. Aztán persze meglocsoltak a szentelt vízzel is, s így később a templomival együtt háromszor kereszteltek meg, mert megmaradtam. A hatodik ujjamról egész gyerekkoromban mélyen hallgattak, titok volt. De mikor apám hazajött, s édesanyám megmutatott neki a pólyában, mondván: ugye, milyen szép gyerek! – apám elfordult, és csak annyit mondott: Ez a kis béka?! S édesanyám mindjárt sírni kezdett.

Így kezdődött az életem.

A „Halász”

A halakkal egész kicsi koromtól kezdve nagy barátságban vagyok, különösen, hogy márciusban, a Halak jegyében születtem. De ez csak a magyarországi halakra vonatkozik, a tengeri halakat nem tudtam megszeretni. Úgy kezdődött, hogy még a negyvenes évek végén anyámat a kényszer (és a kalandvágy) rávitte a feketézésre, vagyis hátizsákkal és szatyorral járt föl Pestre, ahova elsősorban is „disznóságokat” vitt, s hazafelé, ami akkor Akasztón nem volt: gyönyörű halakkal megpakolva jött. Csengődre, a hat kilométerre lévő állomásra kellett átgyalognia, majd onnan ugyanúgy haza. Nagyon sokat fáradt, de az „árut” Pesten is, itthon is várták, s gyorsan elkapkodták. Ez annál furcsább volt, mert Akasztó történelmileg halas (meg piócás) falu volt, de miután lecsapolták a vizeket, ez megszűnt. Nagyanyám, meg nagypapa, akik még emlékeztek a régi, halas világra, nagyon örült neki. Akkor láttam először gyönyörű, nagy pontyokat, s akkortól eszem a halat. Mit eszem? Imádom. Sütve is, főzve is. S kora fiatalságomtól máig elkísért.

Ugyanis nagyon korán fölfedeztem a „pecázás” tudományát, s a falu végén futó Átok-csatornában, többekkel együtt, jókat pecáztam. A mi pecánk nagyon kezdetleges volt, magunk gyártottuk. Nyélnek például kihúztam a felénk eső szomszéd háztetőből egy megfelelőnek tűnő nádszálát. Anyámnak volt cernája, azt kötöttem rá a végére, úszónak egy körülbelül nyolc-tíz centiméteres kákadarabot szereltem rá, a horog pedig meghajlított gombostű volt. Ezt meg kellett „bütykölni”, mert acél lévén, nem hajlott. Tűz fölé tartva azonban ragyogóan

hajlíthatóvá vált. Csalinak, ha nem találtam kukacot, a réten szöcskéket fogtam, s arra is kiválóan haraptak a halak. Persze ezzel csak keszeget, leginkább szélhajtó küszt lehetett fogni, madzagfűzérre fűztük a kopolyújukon keresztül, úgy vittük haza. Nagymama otthon ennek is örült. Olyan szenvedéllyel csináltam ezt a szórakozást (mert az volt), hogy a környéken a srácok „Halásznak” hívtak. Persze voltak komolyabb halászmélységeim is.

Egy alkalommal például kerti szomszédunk és nagyfia mellé csapódtam, akik a Nagylapos melletti ismert csatornába mentek „tapogatózni”, mert abban az évben sok hal volt benne. (A tapogató különben vesszőből font nagyobb kosárféleség, aminek nincs alja, s aki kisebb vizekben ezzel halászik, derékig áll és megy előre a vízben, maga elé tartva és le-lenyomva ezt a készséget, s a bentrekedt halakat kézzel fogja ki belőle). Nagy szerencsénk volt, mert Turu Feri bácsi nem győzte a partra kidobálni a fiának és nekem a szebbnél szebb példányokat, zömmel kárászt és pontyot, amiket egy nagy kosárban gyűjtöttünk. Mikor hazamentünk, annyi gyönyörű halat kaptam én is, hogy nagymama teljesen odavolt, és nem győzte pucolni. (Ami azt illeti, szomszédságban vagy majdnem szomszédságban voltunk két Turu, két Újvári, két Urbán és három Tóth nevű családdal is. Egyikük sem volt rokona a másiknak, s ilyen neveken még nagyon sokan éltek a faluban. Turu Feri bácsi szomszédunkkal egyébként, akinek egy nálam egy évvel fiatalabb lánya is volt, a kerítésen keresztül közlekedtünk [vagy legalábbis én], mert a Csengődi út és a futballpálya rétje felé az ő udvarukon keresztül volt a legrövidebb út.)

Nemsokára a „tapogatózásos” kaland után függetlenítettem magamat a halászatban, s annak rokonát, a „kosarazást” is kipróbáltam. (Nyáron általában fekete klottgatyában, pucér felsőtesttel és mezítláb jártunk, s ez ragyogóan megfelelt ennek a célnak.)

A Vizes-kertek nevű futballpályához közeli zöldségeskertünk egy nagy, mellig érő árokhoz futott ki. Ez állóvíz volt, és hosszan elnyúlt, s itt-ott a vízirózsa is megtalálható volt a tetején. Láttam benne halakat fickándozni, s gondoltam, megpróbálom. A kosarazásnak az a lényege, hogy lépked az ember a vízben egy közepes nagyságú vesszőkosárral, s különösen a part menti nagy zsombóknak alámeríti. Sok kárászt, keszeget, de még csíkot is fogtam ebben a vízben (pedig az már máshol nemigen volt található). Emlékszem, nagymama sokat emlegette és szerette, s különös módon tisztította: töklevéllal dörzsölte le a bőrét. (Egyébként ezen a területen építette fel később a stadiont a hírhedt Stadler József, hallatlan alapozó munkával és költséggel).

Aztán hosszú szünet után a pecázás szenvedélye szigligeti – Szent György-hegyi gazda koromban újból kiújult s elhatalmasodott rajtam. Ugyanis – mit ad isten! – a szigligeti domboldalban, a Balatonra szép kilátással, vett telket és épített nyaralót egyetemi barátom és családja, Angyal János, vagyis (kocsival) közel az én Szent György-hegyi pincémhez. (Ő volt egyébként az Elérhetetlen Föld szerkesztője, s Pesten is összejártunk.) Horgászengedélyes nagy pecás volt, csónakja, saját stégje és egy csomó felszerelése volt a horgászathoz. Hamarosan mellé csapódtam, s mivel nekem kocsim volt, amivel le tudtunk a partra menni, kiegészítettük egymást. Kaptam tőle keszegezőbotot, mert a fenekezést, vagyis a

bot bedobását nem voltam képes megtanulni, s míg ő a bérelt helyén (csónakból, persze) fenekezett, én eljátszadoztam az úszóssal. Gyönyörű alkalmak voltak, az a délelőtti ragyogó napsütés a víz tükrözésében, semmihez sem fogható. De halat is fogtunk, nem is keveset, hiszen beetetett helyei voltak, s az volt a szabály, hogy utána ki-ki maga pucolja meg az általa fogott halat. A nádasban pontyozni is nagy élmény volt, azt élveztem csak igazán! Néhányszor kimentem barátommal éjszaka is a mély vízre süllőzni. Feleségem nemigen örült, hogy hordtam haza a halat, mert ő ránézni sem bír. De azért megsütötte nekem mindig. De ez csak az egyik szórakozásunk volt, mert már Pesten is egy ulticsapatban voltunk. Szigligeten is mindig adódott harmadik (egy időben Sarkadi Imre unokaöccse, akinek szintén ott volt érdekltsége), de legtöbbször sógora és az én szigligeti bennszülött barátom. Ha egyedül voltam, ott is aludtam, mert éjfél utánokig dúlt a csata, ha viszont Katival, éjszaka is (spiccesen) hazakocsiztam, mert drága feleségem addig nem aludt el, míg otthon nem voltam. De szép idők is voltak! Ez volt a „halász” mivoltom igazi koronája, s az a pillanat, amikor a nádban végül is egy szép nagy pontyot fogtam.

A „gyerekkor tündöklete”

Gyerekkoromban anyai nagyanyáméknál laktunk. Nagyon boldog időszak volt ez. Egy kis utcácskában, az úgynevezett Kisgáton volt a házunk, s valójában egy gyalogút kötötte össze vagy fél kilométer hosszan a faluközponttal, közte meg vizes, nádas terület volt, ami a régi időkből maradt meg, s olyan volt Akasztónak, mintha tüdeje lett volna. Házunk előtt meg volt egy kis padka, ahol az öregek gyakran üldögéltek, a nádason át a templomtoronyra lehetett látni, s mögötte gyönyörű volt a naplemente. A házunk kirítt a környezetéből, félig polgári ház volt, bár paraszti is. Elöl volt az úgynevezett tisztaszoba, amit tulajdonképpen nem használtunk, és szépen volt bebútorozva, itt voltak a szekrények is, utána a konyha, majd a hátsó szoba. Itt aludtunk öten, itt is teleltünk, mert téltre a konyhából bevittük a sparheltet, de mivel kéménylyuk a konyhában volt, kályhacsövekkel vezettük át a falon keresztül a füstöt, s gyakran, ha az eresztéknél kijött a füst, nagyanyámék sűrű szilvalekvárral tömítették el. Három ágy volt az asztal körül a falak mellett, s bizony megesett, hogy anyámmal hármasban aludtunk egy ágyban, öcsém fejtől, én lábtól. Nyáron, és amikor jó idők jártak, a konyhában éltünk, és hidegben nagyanyám dunnáját nekem kellett előmelegítenem, amit szörnyen utáltam. De volt úgy, hogy ott is aludtam nagyanyámmal, máskor meg nagypapa és nagymama egy ágyban aludt. (Amikor kamaszodni kezdtem, 12 éves korom körül, anyánk áttette alvóhelyemet az első szobába. Szörnyű hideg volt, különösen télen. Hiába melegített anyám két-három téglát is, hogy előmelegítse az ágyamat, a nagy dunna szörnyű hideg volt, s minden lefekvéskor alábújtam, hogy leheletemmel melegítsem kicsit elfogadhatóbbá. Ha bemelegedett, akkor már nyugodt, szép éjszakáim voltak ott.) Télen általában anyám varrógépe is ott volt a kis szobában, s édesanyánk is ott dolgozott, sokszor éjfélig. A lakószoba mögött volt a kamra, összeépítve a pincével, vagyis ott volt a pince lejárata. Mellette anyám nyári műhelye, majd a kerítés mögött, a hátsó udvarban az istálló

(amiben se tehén, se ló sohasem volt), s az istállóból vezetett fel a padlásfeljáró. Az első kertben, ahol szőlőlugasok, virágágyások és kis zöldséges is volt, anyám műhelyével szemközt volt a nyári konyha épülete. Ennek két helyisége volt: a nyári konyha rész a kemencenyílással, s a hátsó udvarra nézve nagypapa műhelye, teljes cipészfelszereléssel és a kemence búbjával. Ott volt a gémeskút is. A két szoba hajópadlós volt szőnyegekkel, a konyha, kamra, és anyám műhelye kockaköves, s csak a nyári konyha épülete volt vert-padlós. És hátul persze az ólak, mert kacsánk, libánk, baromfink mindig volt, s legtöbbször disznót is hizlaltunk. A szalmakazal is ott volt az udvar végében, meg a pottyantós budi bódéja. Az első és hátsó udvar is tulajdonképpen díszkert volt, juharfákkal, gesztenyefákkal, szilfákkal, és persze akáccokkal meg eperfákkal. Az utcáról egy ferdén lefutó tetejű tágas gang vezetett a házba, s az édesanyám műhelyéig tartott. Az udvarra való kijáratot sűrű vadszőlőlugas fedte, ami a tetőig is felfutott. A nagy ház természetesen nádfedelű volt, a kicsi cserepes.

Apám és anyám házassága nem volt hosszú életű, mert hamar kiderült, hogy tüzet és vizet akartak elegyíteni. Iskolái ellenére apám erőszakos, rusztikus természetű volt, édesanyám meg érzékeny, finom lelkű asszony. Nagy természetű kun nagyanyám nem tudta nézni, hogy anyám mindig sír, pedig ő tartja el apámat is, mert ő nem adott haza pénzt – régi fészkében, Diósdon építkezett, s azt mondta, arra kell a pénz. Így hát kétszer is kiadta az útját, mert először visszakeredzkedett (ezután született öcsém), de apám nem tudott megváltozni, s persze anyám sem, s így újra el kellett mennie. Munkahelye is távolabbra került.

(Minket látogatni a szomszédokhoz járt néha motorbiciklin, s mikor végre elkészült a diósi ház, sokáig próbálkozott meggyőzni anyánkat, hogy költözünk hozzá, de anyám már hajthatatlan maradt.) (Ekkor, az ötvenes évek közepén, volt egy teatrális búcsúzkodása. Írt /írógépen/ egy megható levelet, amiben azt tudatta, hogy nagy fordulatot vesz az élete, messzi útra indul. Ezzel egy ideig nem tudtunk mit kezdeni, de kiderült, hogy a diósi házra és barackosra alapozva, harmadszor is megnősült. Mégpedig egy régi ismerősét, egy ronda, ocsmány szájú sváb asszonyt vett el, akit sem mi, sem egész nyírségi rokonsága nem tudott elviselni. Apám két testvére ugyanis tavaszonta sűrűn megjelent náluk, hogy a gyümölcsös metszésében besegítsen, de azokkal is sértőn, ordenaré hangon beszélt. Én nem tudtam megérteni apámat, honnan szedte elő ezt a csúf boszorkányt. Apám ugyanis jóvágású, snájdig nyíri úriember volt, s megjelenésére is sokat adott).

Közben befejeződött a háború, Akasztón nagyobb borzalmak, veszteségek nélkül. Engem ugyan – ahogy többször mesélték – másfél évesen meggéppuskázott egy repülő. A hátsó udvarban, a szalmakazalnál játszadoztam, amikor váratlan légitámadást kaptunk. Az utca lakói anyámékkal együtt a mi pincénkben kerestek ilyenkor menedéket. Ekkor is így volt, s a nagy tolongásban senki sem gondolt rá, mi van a „gyerekekkel”. Végül nagyapám futott ki értem a golyózáporban, mert ott bögtem elhasalva a kazal mellett.

Családunkban nagy nőuralom volt. Nagymama és anyám jobban bírta hanggal, mint nagypapa, s bizony sokszor háttérbe szorult. Talán ezért is, de estére kelvén általában jól beállított, ha az udvaron dolgozott, gyakran látogatta a

pincét. Borunk, még hozzá finom kadarka, mindig kitartott az újig. Nagymama erőszakos (sőt rideg) természetű volt, mindig talált valamit, amivel bosszanthatta nagyapát, s néha anyám is beleavatkozott. (Nagypapa mondogatta is, hogy nem két asszonyt vett el.) Így esténként sokszor veszekedések voltak, s nagypapa néha kiment a fejszéért, nagyanyámék meg rémülten bezárkóztak. Nagymama rideg természetére jellemző, hogy néha eldicsekedett vele, hogy ő bizony a Gyurát (Pusztai nagyapámat) sem csókolta meg soha, bárhogy epekedett az utána. De mellettem is, ha elment, gyakran belemarkolt a hajamba, jól megcibálta, mondván: De szeretlek, kisunokám! Hát ezeket kihagytam volna.

A háború után anyám varrodája újból működött, néha három-négy tanuló-lánnyal is. Minden menyasszonyi ruhát ő csinált a faluban. Ekkortól vannak első emlékeim – kint labdázunk például a porcfüves udvaron a lányokkal. Két, néha három Markó lány is tanulója volt, akik nagyon szerettek, a kertek alatt közel is laktak, s több ízben hazavittek hozzájuk ebédidőben. S ez nevezetessé vált. Egy szép, őszi napon is elvittek, s míg ők ebédeltek, én az udvaron bóklásztam. Rátaláltam az udvar másik végében lévő nyári konyhára, aminek nyitva volt az ajtaja. Bizony én beóvakodtam, s szembe találtam magam a nyitott kemence-lyukkal. A kemencében pedig egy csomó köcsög volt, s azokban hűlt a nemrég főzött szilvalekvár. Én bizony fölmásztam, s szinte minden köcsögbe belekóstoltam. Nomen est omen? Még nem ismertem a Volt egyszer egy kemence kezdetű gyerekdalt, de mintha rólam írták volna. Az udvaron szembetalálkoztam a házi-asszonnyal, tök maszatosan, s az összecsapta a kezét: Mit csináltál, Bencikém? Mire én: Vera néni, van elég! – Sokat hallottam ezt aztán visszamondani. Az is emlékezetes, hogy mennyire nem szerettem a délutánt. Mikor anyánk lefektetett bennünket, úgy próbáltam kijátszani, hogy megvártam, míg öcsém elalszik, s akkor kióvakodtam a műhelybe, mondván: Elaltattam a Gyurikát, most már mehetek ugye játszani!

Hasonló ravaszkodásom volt később az is, hogy sötétedéskor átszöktem a szomszédunkhoz, s azt mondtam: Nagymama üzeni, jöjjenek át beszélgetni! Mert az ilyen estéket nagyon szerettem, különösen ősszel és télen, amikor korán alkonyodott, hol egyik, hol másik szomszédunk jött át hozzánk. Felidéződtek a katonáskodások, a háborúk, a dunai árvíz emlékei, s nagypapa nem sajnálta a bort – gyakran fordult az üveggel. Ilyenkor heten, nyolcan is voltunk a kis szobában. Persze a második világháború utáni új világ is terítékre került, s én sok tudnivalót szívtam magamba ezekből a beszélgetésekből, még ha sok mindent nem is értettem. Azt mindenesetre megtudtam, hogy nem jól mennek a dolgok, s hogy a szembehelyezkedés volt az egész falu véleménye az ötvenes években teljesen embertelenné váló új hatalommal, az egyre kegyetlenebb „komenista” rendszerrel.

Édesanyámtól több verset, és főként éneket, dalt tanultam. Nagyon szeretett – és tudott – énekelni, mint a fáma szerint Pusztai nagyapám, s ezt én is örököltem. (Sajnos ő a műdalokat, magyar nótákat imádta.) Nem tanultam én – ragadtak rám a dalok. Erre több alkalom is adódott. Voltak lakodalmak, névnapok, kukorica- és tollfosztások, vagy csak a legények vasárnap esti, messzire hangzó „danolásai”. És dalos ünnep volt gyakran a disznótör és a szüret is. De az irodalomnak más

ágaival is ismerkedtem. Anyámnak és nagypapának voltak könyvei (Tolnai Világlapja, Verne-sorozat), s mikor az ötvenes évek elején bevezették a villanyt, ha nem volt sok munka, anyám esténként felolvasott belőlük. Nagyanyám se maradt el: ő meg lefekvéskor, már az ágyban, olyan régi apokrif imákat mondott fennszóval, mint amikkel később Erdélyi Zsuzsa gyűjtésében találkoztam. Azt is gyakran énekelgette, hogy „Az a szép fényes Nap immár lenyugodott”. (Egyébként nagymama és nagypapa nem volt olyan bigott vallásos, mint anyám, a boszorkányokban és jóslásokban sem hittek – anyám ezeknek is rabja volt –, s templomba is csak jelesebb alkalmakkor mentek. Viszont a rózsafüzért nagymama gyakran imádkozta, zömmel mechanikusan.)

Aztán Petőfi! Legendája volt, hogy nem messze, Kiskőrösön született, s ez még izgalmasabbá tette a Petőfi-verseket. Nagytétényi keresztanyámtól meg megkaptam egy karácsonyra a Nagyerejű Jánost, a székely népmeséket, s rongyosra olvastam. Aztán drága szomszédasszonyunk, aki áthozta nagyfia tankönyvét, mert ahogy mondta: Benne van Ady Endre három verse. Micsoda véletlen találkozás ez is a költészettel! Aztán Kiss János nagyapám, mikor ott nyaraltunk. S végül, már nagyobb koromban, mikor Pesten, a Szigony utcában, távoli rokonnál vendégeskedtünk többször is, kiderült, hogy ismerték József Attilát, s nekem adták a *Medvetánc* című, híres kötetét, a Cserépfalvi-kiadást. Fiuk, Laci bácsi, sportversenyekre, színházba is elvitt. Ez mind mintha a jótékony véletlen műve lett volna, de arra készítetted, hogy ne csak olvassam, magam is próbáljak eszközölni hasonlókat. Vagyis elég hamar írni kezdtem, s környezetem is úgy tekintett rám, mint aki költő lesz. Édesanyám nagyon boldog volt, biztatott, talán a maga elfojtott énekesi tehetségét látta kibontakozni benne, édesapám viszont kétségbeesett miatta, mert előbb a papi, aztán, ha az nem, a mérnöki pályát szánta nekem, s lenézte az irodalmat, különösen a költészetet. (Egyébként nem mondhatni, hogy apánk nem törődött velünk, még ha otthon az alacsony gyerektartási díj miatt sokat is korholták. Az ötvenes évek eleji nagy teleket például a nekem is, öcsémnek is csináltatott bársonypantallóban és dzsekikben vészeltük át, s hozzá még mindkettőnknek irhabundát is csináltatott – ő is abban járt.)

De talán azt kellett volna előbb elmondanom, hogy az anyai szigor és a szigorú társadalmi történések ellenére is milyen kivételesen nagy szabadságban nőttünk fel. Miénk volt az egész nagy, sík határ. A környékbeli gyerekekkel nagy bandákba verődtünk, állatokat, főként birkákat legeltettünk, ki nem lőtt katonai lőszereket kerestünk és dobáltunk a tábortűzbe, na és napestig rúgtuk a labdát, először volt közte rongylabda is, de aztán keresztanyám küldött valódi bőrfocit, fűzőset persze, s az már a nagyobbakat is odacsalta közénk, a közeli futballpályára. Mezítláb fociztunk persze, s ha a fűzőt találtuk el, bizony ugyancsak sajgott egy ideig utána a helye.

Drága keresztanyámról itt meg kell emlékezniem – Oehlmayer Katalinnak hívták, Diósd mellett, Nagytétényben lakott sváb családjával. Fodrásznő volt, s apám egyik legnagyobb jótéménye, hogy megszerezte őt keresztanyámnak. (Apám első házasságát ugyanis Diósdon kötötte, de felesége korán elhunyt, sokat örökölt, így lett ő diódsdi, és sokakat ismert a környéken.) Keresztanyám ugyanis nagyon komolyan vette, hogy a keresztfia vagyok, s minden karácsonyon aján-

dékokat küldött nemcsak nekem, öcsémnek is. Mikor nagyobb lettem, többször fölkerestem, s mindig otthon tudtam érezni náluk magamat.

A futballpálya nagyon közel volt hozzánk, a környéke is rét volt, s állandó játszóterünk. Azonban alföldi rétnek kicsit dombos-völgyes, hullámos volt, ahol tavasszal általában megállt a víz. Több „nagy” meccsen jókat szórakoztunk, hogy amikor beleesett a labda, be kellett lábalni érte. A falu kedvence, a cseles „Joter”, akivel később én is a felnőtt csapatban játszhattam, beleállt ilyenkor a víz közepébe, s aki ellenfél odamerészkedett, azt menthetetlenül összespriccelte, vagyis mindig a labda mellé rúgott. De korábban, 1952-ben vezették be Akasztón a villanyt, s nagy mulatság volt az is, hogy a pálya körül lerakott kátrányos oszlopokat, póznákat a tavaszi esők – megsegítve a kiöntött árkok vizével – hátukra vették, s azokra ülve „csónakáztunk”. Lábunk alatt a langyos vízben a mező elárasztott gyepe. Kilométerekre tudtunk így „elevezni”.

Írnom kell egy olyan eseményről, a szüretéről, ami családjunkban nagy ünnepnek számított, hiszen nagypapa egész évének ez volt a számadása. Talán 1949-ben volt az első szüret, amire helyel-közzel emlékszem. A család és a segítségszedők már hajnalban kimentek, minket meg öcsémmel leggyakoribb fuvarosunk, a második szomszéd, Urbán Misa bácsi vitt ki kocsin, ami meg volt pakolva kádakkal, lúgzókkal. A bak mögött álltunk egy lúgzóban, s mikor odaértünk – ez az Új szőlőkben volt –, Misa bácsi ráfordult a mi földünkre, de olyan szerencsétlenül, hogy egy kis árkon ment keresztül. A koci előrebillent, s mi öcsémmel a lovak farához repültünk. Azok még jobban megijedtek, mivelhogy a farukhoz estünk, s egy pillanat alatt átrántották fölöttünk a kocsit. Anyánk a szőlő végéből éppen látta, s észvesztve szaladt ki a dűlőútra. S mit látott? Mi egymást átölelve hasaltunk az árokban, hajunk szála se görbült, mert éppen a kerekek közé estünk. Centiken múlhatott, hogy nem lett belőle tragédia. Utána már csak arra emlékszem, hogy otthon, az udvaron áll a koci, a lovak kifogva, s Misa bácsi, aki tenyeres-talpas, nagy ember volt, fölhúzott nadrágszárral állt fönt egy kádban, s ritka fonatú taposózsák tetején „táncol”, s tapossa a szőlőt, s a mustot nagypapa vödörökben hordja a hordókba. Hol volt akkor még nálunk daráló?! Az így nyert szőlőmassza került aztán a présbe. A présünk is fakeszes, ómódi eszköz volt, közepén a bezsírozott magas fémtengellyel, aminek csavar-menetei által, körbe-körbe járva a tekerőruddal, mind mélyebbre nyomódott a passzentesra szabott fedőlap, s nyomta ki a levelet. Nagypapa ilyenkor napokig préselt, különösen a döbrögeci kadarkát, s a végén nyert törköly szinte meggyuladt, olyan szárazra préselődött. Maga csinálta, nagy alaposággal, de pár évvel később már én is mellészegődtem, s közösen dolgoztunk. Pár nap múlva aztán, mikor pisszegni, forni kezdett a must, nagy élvezettel szívogattuk a hordókból a murcit. A must egy részét nagypapa a beadások idején leadta a központi átvevőhelyen – többször előreállították kocsijukat a minőségi ellenőrzés után, s külön vették át. De néhány hordóval elrejtettünk a fináncok elől – a szárkúba rejtésnél már én is ott voltam. Ekkor már telente a favágásnál is segítettem, együtt húztuk a keresztfűrész, vertük szét, gyakran ékelve a tuskókat, s gyakran mentünk a pincébe, pihenés és felüdülés céljából egy-egy pohár újborra. (Urbán Misa bácsiról még annyit, hogy kicsit habókos volt, mint egész családja, s ha a fuvar után

nagymama kérdezte, hogy mivel tartozunk, mindig azt mondta, 20 forinttal, Rozi néni. Ezt még fősvény nagyanyám is kevesellte, de Misa bácsi azt mondta, annyi az, Rozi néni.) Külön kell szólnom a rézsút szemközt lakó Turu András bácsiról és feleségéről, Országh Juliannáról. (Valószínűen ő erdélyi származású volt, erre utal a faluban páratlan neve, és hogy több olyan dalt énekelt nekem, aminek származási helye valószínűleg Erdély volt.) Gyakran jártam át hozzájuk (apám is náluk adott találkát később), és bizonyos tekintélyük volt az utcában. Senkivel nem voltak közelebbi kapcsolatban, de engem vonzottak, és szívesen is láttak. Juliska nénitől olyan zsíros kenyereket kaptam, hogy majd letört a kezem alattuk, Bandi bácsi meg szívesen citerázott nekem (kicsit hegedülni is tudott). Nagy szőlőjük volt, még hozzá olaszrizling, a csengődi határban, ami szintén ritkaságszámba ment akkoriban Akasztón. Műveléséhez volt mindig lovuk, de csak egy (ami hátára Bandi bácsi hamar felültetett). Mégpedig gyakran váltotta őket, mert félig-meddig „kupec” életmódot is folytatott, járta a vásárokat, megvett egy lepusztult lovat, amiben fantáziát látott, és nemcsak a földművelésnél használta, hanem gondos munkával kigömbölyítette (értett hozzá), s amikor szép mutatósá vált, jó pénzen eladta, és vásárolt megint egy olyan lepusztultat, amibe belelátta a jövő szép lovát. Mikor felnőttem és Pestre kerültem, hazalátogatván gyakran meglátogattam őket, sőt sokszor náluk is aludtam. Bandi bácsi meg alig várta, hogy – már bor mellett – újra citerázzon nekem. (Egyébként én is, nemcsak hogy nagyon szerettem a zenét, énekest és hangszerest egyaránt, hanem három évig édesanyám a kántor úrnál zongorázni is taníttatott. Náluk volt csak zongora, oda jártam órákra, és gyakorolni is. Sajnos semmi tehetségem nem volt a hangszeren játszáshoz, más hangszerhez sem. Megkönnyebbülés volt, amikor az általános iskola befejeztével ennek is vége szakadt. Szolmizálni, kottát olvasni sem voltam képes megtanulni. Kántor úrékkal egyébként nagyon jó viszonyban voltam, s vasárnaponként a misén, ha nem ministráltam, nem harangoztam – ezt nagyon élveztem –, a kóruson az orgonán „fújtattam neki”).

Az ötvenes évek elején a nagy és általános szegénységben bizony szűkösen étkeztünk, mint mindenki. Egyik alapeledelünk például a kukoricalisztból főzött görhe vagy málé volt, aminek a tetejét nagymama hagymás zsírral megcsöpögtette. Míg volt gabonalisztünk, magunk sütöttük a kenyeret a kemencében. Nagymama a párnája alatt melengetett kovással ojtotta be a teknőben gyúrt tésztát, s a végén ugyancsak eltett belőle a feje alá a következő sütésre. A tészta aztán szakajtókba került, s ott kelt meg. Kora hajnalban volt mindig a sütés ideje, mikor nagypapa általában szalmával jól átfűtötte a kemencét. Két-három hétre is elegendő kenyér sült egyszerre, hatalmasak, mint a malomkő. De amit legjobban vártunk: nagymama ilyenkor a kenyértésztából lecsípve hatalmas lángost is sütött, aminek semmi köze nem volt a napjainkban elterjedt lángosokhoz. Ezt is zsírral, ha lehetett, kacsazsírral megkenve ettük. Nagypapa viszont az összegyűjtött tökmagot pirította ilyenkor, amit zömmel én ettem meg. De a kenyér mellé hús is kellett, s a legszigorúbb időig disznót is hizlaltunk. Aztán eljött a beadások, az engedélyhez kötött disznóvágások kora. Akkor már nem tudtunk disznót tartani, s ha lehetett, anyám vett készen hízót, s azt vágtuk le. De ritkán adták meg a tanácson a vágási engedélyt, s ezek az évek voltak az ún. „fekete vágások”

évei. Édesanyánk azonban talpraesett asszony volt, s minden évben ötven-hatvan liter lekvárt főzött. De a fő szám az volt, hogy a közelünkben lakott egy gazda, akinek egyedülként a faluban bivalyai (ahogy ő mondta: „fekete angyalai”) voltak. Édesanyánk több évre lefoglalta a bivalyok tejét, s bizony, az nagyon finom volt. Lekváros és zsíros kenyér, kukoricaételek és bivalytej – ezeken nőttünk fel. És minden nyomorúságunk ellenére mi viszonylag jól éltünk. Azonban eljött az az idő, amikor már kenyérből sem ehattunk eleget. Megszűntek a házi sütések, és a „Hangyában” jegyre lehetett csak kapni a gyári kenyeret. Virradatkor keltem és álltam be a sorba a kenyérvárók közé (nem kicsi sor volt), s néha még így sem jutott, mire kinyitott a bolt és végre sorra kerültem. A később jövők meg nem is reménykedhettek. Mert én jártam a kenyérért, 25 deka volt a napi fejadag. Estelente meg más dolgom is akadt: egy rozzant biciklin, „csalánzsákkal” jártam a határt – ez egy kisebb, feles méretű zsák volt –, s kerestem a répaföldeket, hogy répalevelet szedjek az állatoknak. Jól megtömve mentem csak haza.

A csatornán túlra, a szikesekre nem csak kamilláért jártunk egy időben. Egy nagy katonai lőtér volt, nem messze a falutól kiképezve, s Kiskőrösről, de még Kiskunhalasról is ide jártak gyakran a katonák lögyakorlatra. Szinte hetente jött gyalog, masírozva és nótaszóval egy-egy szakasz, s már ez is nagy szám volt. De a lőtéren sok kilőtt golyóhévelyt lehetett összeszedni, s egy időben azzal szórakoztunk, hogy drótra tekertük, és katlantúznél kiolvasztottuk belőle az ólmot. Olyasmi volt ez, mint a Pál utcai fiúkban a gittegylet és a gittgyűjtés. De az ötvenes évek elején a szikesek fölött egyéb, drasztikus dolgok is történtek. Ott gyakorlatoztak a kecskeméti orosz lökhajtásos gépek. Ez pedig úgy történt, hogy egy öreg csotrogány gép kötélén hosszú vászoncélpontot húzott, s két lökhajtásos, amik sokkal gyorsabbak voltak, egyszer jobb, egyszer bal oldalról röpi el mellette, és sorozatokat adott le a légszákra. Ez általában a csatorna túloldala fölött történt, s már egészen hozzászoktunk, mikor majdnem tragédia történt. Egy napon nagypapa az első udvarban veteményes alá ásott, amikor egyszer csak remegő szájjal, holthálványan tántorgott be a konyhába, kezében egy jókora, 15-20 centis réz gépágyúhévely. Tőle pár lépésre fúródott a földbe, vagyis az orosz gépek nem mindig tartották be a szabályt.

De mi, gyerekek ezt is játéknak tekintettük, s őszi végén meg vártuk a karácsonyt, mert a betlehemezés is kedves szórakozásunk volt. A betlehemeket lécekből, papundepliből magunk eszkábáltuk, s magunk díszítettük föl, magunk ügyeskedtük össze a szent családot, pásztorokat is. Aztán decembertől esténként jártuk a házakat, mondtuk-énekeltük mondókáinkat, riogattuk a kutyákat (vagy azok minket), s számolgattuk az aprópénzt. Én az angyal voltam, nagypapa fehér ingébe beöltözve. Egy kis pénzt kerestünk a húsvéti locsolkodással is. Az esti litániák után tóklámpással ijesztgettük a lányokat. És még megannyi kaland, játék, bolondozás. Olyan játékokat, zömmel pásztorosdit ismertünk, amiknek a városokban (Pesten különösen) se hírük, se hamvuk nem volt.

Anyánk nagy utazó volt, kiskorunkban is sokat járt Pestre, később meg minket is vitt magával. Pest(szent)Lőrincen, a Nagybánya utca közepén lakott egy fiatalkori, mondhatni legjobb barátnője, Bús Juliska néni, és sok szép időt töltötünk náluk. Ez az utca az 50-es villamos végállomásától a Ferihegyi repülőtérig

tartott. Férje, Nagy Jani bácsi meg villamosvezető volt, és éppen az 50-es vonalán járt. (Persze az akkori villamost, a „tuját” a mai fiatalok el sem tudják képzelni. Szabad peronú volt, s egy rácsos bejáraton lehetett fel és leszállni, s az „ajtót” az utasok tudták nyitni, csukni. Ha ugyan akarták. De sokszor fürtökben lógtak ott is az utasok, s kalauz cirkált közöttük. A vezetőállás meg elkerítetlen volt, ülés nélkül. Vagyis a fa ülökét a vezetőnek rendelni kellett pénzért, ha akart. Jani bácsi állva vezette a kocsit, mert erre nem költöttek).

Gyerekiük nem volt, s így minket és néhány rokon gyereket dédelgettek. A környéken kertes házak voltak, így nekik is, s egy féloldalas lakóhely volt a kert közepén, mellette egy nagyon jól kihasznált sufni-val. Az első szobában ilyenkor matracokat terítettek le, és ott aludtunk. Több gyümölcsfa is volt a kertben – meggy, cseresznye, körte, alma, szilva –, s ezekről általában mi szedtük le a gyümölcsöt. Segítettünk a házi munkában is, s természetesen eljártunk hazulról, s nem csak vásárolni. A röptérre kimenni természetes volt, de többször bementünk a városba is. Anyánk nagyon szerette a fürdőket, s ilyenkor kihasználva az alkalmat, elvitt bennünket is a Dagályba, ahova járt. De voltunk a Margitszigeten, a szabadtéri színpadon is, nagy élményünk volt a János vitéz előadása. Anyánknek fiatalkori emlékei ide, Pesthez kötődtek, hiszen itt volt szolgálólány. (Mikor később nagymamával egy fél házba, az Üllői útra költöztek, természetes volt a gyakori találkozás. S ekkortájt Juliska néniék is nagy, „modern” házat építettek az utcai fronton – erre spóroltak egész életükben.)

De voltunk Tapolcán is édesanyánkkal a nagybátyáméknál. Két kislányuk volt, két kis unokahúg, s ahogy nőttek, ők is több nyarat töltöttek Akasztón. Nagybátyámék Tapolcán központi, nagyon jó helyen laktak – persze albérlésben –, még hozzá a templomtérén, s a kert a híres barlang-tóra futott ki, amiről azt mondták, télen sem fagy be, mert állandó a hőmérséklete. Az udvarral szemben volt a strand tűzfala, ahol az emeletről állandóan fejest ugráltak a vízbe a srácok. Néha átmásztam a falon én is, de fürdeni az istenért sem lett volna kedvem, mert bizony nyáron az „állandó hőmérséklet” azt jelentette, hogy számomra szörnyű hideg volt. Voltunk persze a híres tavas-barlangban is (innen nyerte vizét a tó), s persze, hogy csónakáztunk, és mivel először jártunk barlangban, össze-vissza bejártuk az oldalsó fülkéket is, és bizony sokszor csak összegörnyedve tudtunk bejutni egy-egy helyre. Voltunk kint nagybátyánknál a repülőtéren is, de hiába ígérte, hogy elvisz repülni bennünket, ebből semmi sem lett, a kiskatonáknak éppen kiképzést, gyakorlatot tartott. Így is nagy élmény volt.

De nemcsak nyaraltunk és utazgattunk nyaranta, hanem bizony dolgoztunk is. Kisebb korunkban két helyen is. Állami gazdaságban – először Izsákon meggyet, cseresznyét szedtünk, s kint laktunk egy tanyán, majd jóval távolabb, Környén, ott meg apróbb mezőgazdasági munkákat végeztünk, s egy hajdani cselédházban laktunk. De hamar részt vettünk otthon a szőlőmunkákban is, kötöztünk, horoltunk, kacsoltunk, majd nyolcadik osztályosként már permeteztem is. (Később gimnazistaként és egyetemistaként is dolgoztam valami segédmunkát nyaranta valahol, legalább egy hónapot.)

Aztán nyolcadik osztály után gimnáziumba (és kollégiumba) kerültem Kalocsán, s ezzel egy új szakasza kezdődött életemnek. Nagyon vártam ezt, mert

– talán ezt is anyámtól örököltem – állandóan nagy vágyakozásaim, Akasztórói való elkíváncozásom, utazási kényszereim voltak, nevezhetjük ezt csavargási ösztönnek is. Hiába volt otthon sokszínű gyerekkorom, mindig menni, s mindig nagyobbnak látszani akartam, mint amekkora voltam. Ugyanakkor idegrendszerem nagyon érzékeny, mondhatni labilis volt, sokszor volt rá alkalom, hogy ez sírásig fokozódott; nemcsak gyakran meghatódtam, ha olyan szituáció adódott vagy filmet néztem, hanem érzelmes, nehezen titkolt könnyeket is potyogtattam. S ez végigkísérte életemet, máig könnyekig meg tudok hatódni banális helyzetek miatt is. Így vágtam neki a komolyabb kihívásoknak.

Általános iskolában

1949-ben kezdtem az általános iskolát, s mindjárt szembe is találkoztam azzal, amit a felnőttek a „komenisták” istentelenségéről beszéltek. Szemem láttára verték le osztályunk faláról a keresztet, s az új, ötágú csillagos címer került a helyére. Orosztanárnője is lett az iskolának, aki pedig szent fazekaknak nevezte a templomba járókat, különösen a ministrálókat. Az egész falu buzgó katolikus volt, s egyként felháborodott ezen. Nekem meg anyám azt mondta, járjak csak ministrálni tovább. A felnőttektől azt is tudtuk, hogy titokban több tanító is templomba jár, a mi tanítónknak meg, Kókai Sándornak, ki akkor került Akasztóra barátjával frissen a kalocsai tanítóképzőből, két testvére is pap. (Egyébként a Kalocsai Tanítóképző látta el tanítókkal a környéket, Akasztót is. Ekkor 18-20 fős volt a tanítói kar, s érdekességként jegyzem meg, hogy Raffai Sári is, a későbbi költő ekkor kezdett tanítani, mégpedig az Akasztóhoz tartozó döbrögeci tanyavilág osztatlan iskolájában. Ezt az iskolát jól ismertem, mert csak két-háromszáz méterre volt a szőlőnkől.) A tanulók ekkor 450-500-an voltak, s hiába volt az emeletes, nagy iskola – Klebelsberg Kuno programjának emléke –, délelőtt-délután is tanítani kellett.

Itt meg kell külön említeni a Bakay családot, akik Törökkanizsáról menekülve, a két világháború között itt telepedtek le. Három tanító is volt köztük – Gyula igazgató-tanító is volt, s az ő fia az itt fogantatott Bakay Kornél, az őstörténész, de ő a háború után elköltözött; Mária és Terézia viszont itt élte le hosszú életét, s Mária nemcsak engem, anyámat is tanította még. Szinte a pedagóguslét jelképeivé váltak, s negyedik testvérük is, aki katonaeorvos volt, szintén itt praktizált egy ideig.

Talán másodikos lehettem – ezt is édesanyámtól tudom –, amikor elkezdtek szavaltatni az iskolában. Hazafias, háborús verset kellett mondanom, s többször visszatért benne ez a két sor, hogy „Doberdó, Verdun // Verdun, Doberdó”! Nem tudtam, mit jelent, de azt éreztem, hogy ezt bele kell harsognom a világba. (Azt, hogy Verdun, persze u-val mondtam.) Attól kezdve gyakran szavaltattak velem verseket. Jó ismerkedés volt ez a különleges, rimes világgal.

Az iskolaévek nagyon gyorsan peregtek, az alsó tagozat különösen, ahol végig, elsőől, Kókai Sándor vezette az osztályt, akit nagyon szerettem. Egy alkalommal láthattam a naplónkat, amiből kiderült, hogy Beszedics Gyula barátommal ketten voltunk „egyéb származásúak”, de ebből nem lettek olyan kellemetlen követke-

mények, mint amik lehettek volna. Egyébként mi ketten voltunk a kitűnő tanulók is. Az sem hagyott mélyebb nyomot bennem, hogy több éven át hitoktatás is folyt az iskolában, amit a plébános úr tartott. Mégpedig minden osztályban, mert az egész tanulóserég katolikus hitű volt. (Mikor megszűnt a hitoktatás, a szülők nagyon erősen tiltakoztak is – persze, semmi eredménnyel.) A tornaóráink voltak még érdekesek, mert legtöbbször az iskolaudvaron felsorakozott menetgyakorlatokat tartottunk és gyakran gránátvetést gyakoroltunk, mint ahogy a délutáni MHK-mozgalomban is (Munkára, Harcra Kész), sőt ott rendszeres lövészet is soron volt. Legjobban persze annak örültünk, ha futballozhattunk, de erre ritkábban került sor. (Később tudtuk meg, hogy ez az időszak volt az úgynevezett „hidegháború” legkritikusabb időszaka, s minden lehetőségre készen katonának készítettek bennünket elő.)

Egyébként otthon az iskolával nemigen törődünk, még én se, akitől édesanyámtól követeléseik voltak, az órákon odafigyeltem, s ez nagyjából elég is volt. Ezzel is kitűnő tudtam lenni, pedig gyakran én is az órák előtt csináltam – vagyis másoltam – a matematikaleckéket, de sokszor a fogalmazásokat is. Az iskola minősége ezzel együtt nagyon jó volt, akik – kevesen ugyan – továbbtanultak, mind megállták a helyüket, s ezt bizonyította később az én példám is. A monoton iskolai életben egyébként 1954–55–56–57 körül egy kis pezsgés támadt. A tanítók között – kivéve, akik ott telepedtek le – nagy volt a vándorlás, sokan büntetésül fogták föl, hogy oda kerültek (56 után így is volt), s mihelyt tudtak, odébálltak. Ez időben azonban több ambiciózus tanító, sőt tanár is érkezett, s kissé változó-konyabb lett az iskolai élet. Az országosan divó úttörőrsdi nem sok vizet zavart, teljesen formalitás volt. Először az osztályban, majd 1955-től én voltam az úgynevezett csapattanácselnök, de úgyszólván semmi dolgom nem volt, ünnepélyeken vezényelnem kellett, az énekkar meg, de különben mindenki, a kötelező politikai dalokat énekelte, teljesen lélektelenül. Az MHK után meg hamarosan jött az LMHK (Légy Munkára, Harcra Kész), s délutánonként ez egy kis érdekességet jelentett, mert megint mozoghattunk, főként célba löhettünk komolyabb puskával is. Legtöbbször azonban az iskola udvarán rúgtuk a futball-labdát, amit az irodából kellett elkérni. Faliújságot is kellett szerkeszteniünk, ahova nekem rendszeresen írnom kellett, de az úttörőrsdi legtöbbet jelentő feladatát az jelentette, hogy behajtsuk a bélyegek árát és áruljuk a *Pajtás* újságot. Ez utóbbinak én nagy híve voltam, vártam, megfejtettem, és beküldtem a szerkesztőségbe a rejtvényeket, és sokszor nyertem is könyvet vagy töltőtollat, ilyesmit. (Még az a szenvedély is elkapott, hogy magam próbáljak keresztrejtvényeket fabrikálni.) A rejtvények mellett levelezője is voltam a *Pajtás* újságnak, s verseket is küldtem. (Többször megjelentem, s nagyon büszke voltam rá.) Ugyanígy vártam év végeken a *Kincses Kalendáriumot* is, abban is voltak rejtvények, s jó olvasmányok is. Tanáraim tudták ezt a szenvedélyemet, sokszor fordultam hozzájuk is segítségért. Az is kitetszett belőle, hogy az irodalom érdekel leginkább, s az iskola könyvtárát (ami egyben a községi könyvtár is volt) teljesen kiolvastam.

1955. április 4-re Pesten nagy, országos úttörő találkozózt rendeztek, „hála-zászlókat” kellett vinni, amit a szülőkkel csináltattak. Másik „egyéb származású” barátommal és osztálytársammal mi voltunk ketten az iskola küldöttei, s

Kiskőrösön jött össze a járás küldöttsége. (Itt már több seregszemlén vettem részt, helyesírási és szavalóversenyeket nyertem.) Pesten – vagyis Budán – a XII. kerület elit iskolája, a Jókai-iskola fogadott bennünket a Svábhegyen. Felsorakoztunk a tornateremben, s az iskola tanulói szülei kíséretében kiválasztották, hogy három napra ki kerüljön hozzájuk. Engem egy nyolcadikos, nálam egy fejjel magasabb fiú és anyja választott, s ahogy kiderült, a Jókai-villában laktak, mert a híres Hatvani család leszármazottjai voltak. Hatvani Gyurival – apját is Hatvani Györgynek hívták – és az egész családdal nagyon összemelegedtünk, nagyon szívélyesek voltak velem. Több központi rendezvényen is részt vehettünk, mert Gyuri is csapattanácselnök volt az iskolában. Fogaskerekűvel utazgattunk, a kertben focizgattunk és nagyon jól megvoltunk (náluk ettem reggelire először párizsis zsömlét és kakaót). Emléül megkaptam tőlük a Jókai-villa kerti homlokzatának fényképét. A három nap leteltével aztán a többiekkel együtt hazautaztunk, barátommal gyalog vágtunk Kiskőrösről az akasztói útnak, de aztán – épp idejében – utolért bennünket egy busz, s nagy bátran megállítottuk. (Édesanyám aztán többször is szerette volna, ha Hatvani Gyurit visszahívjuk nyáron Akasztóra, de én mindig elmismásoltam, mert szégyelltem, hogy nálunk az emberek – mi is – budin végzik a dolgukat.)

Röviddel ezt megelőzően került Akasztóra tanítónak Petkó Jenő, egyenesen a Pécsi Tanárképző Főiskoláról, magyar és történelem szakos volt, s szinte felforgatta rövid idő alatt az iskolai posványt, tele volt kezdeményezéssel és ambícióval. A párhuzamos osztályban lett osztályfőnök (addigra két koedukált osztályt szerveztek a fiú- és a leányosztályból), s nekünk irodalmat és történelmet tanított. De hogyan! Éreztük mindjárt, hogy Kókai óta ilyen hatással egy tanár vagy tanító sem volt ránk. De nemcsak az órai voltak kiválóak, hanem mint színházat szerető (és maga is játszó) ember, hamarosan a nagy legényekből és nagy lányokból színjátszó kört szervezett, ahol klasszikus vígjátékokat tanított be nekik. Dőltek hozzá a felnőtt emberek is, s gyerekszereplőnek engem is bevett a társaságba. Nagyon jól éreztem magam a körükben, vidámság és jó hangulat jellemezte a próbákat, s Kiskőrösre is eljutottunk a seregszemlére. Én az iskolában is hamar diák-tanár viszonynál közelebb kerültem hozzá, s mivel az előadó-művészet más területei is érdekelték (az éneket kivéve), nemcsak népitánc-csoportot vezetett az iskolában, ahol Kodály-táncjátékokat, balladákat tanított be nekünk, hanem mint szavalóval, versmondóval külön is foglalkozott velem. Hamarosan persze olyan bizalommal voltam hozzá, hogy verselményeimet is megmutattam neki, s jó tanácsokat tudott adni. (Annál inkább, mert, mint később kiderült, maga is íróember volt, gyerekszindarabjait, ifjúsági színi jeleneteit később többfelé, országosan is játszották, s mellette verseket is írt.) Rendszeresen jártam hozzá az albérlétebe, beszélgettünk, és verseket tanított be szavalásra. (Kiskőrösön ezzel több versenyt is nyertem.) Persze tudott az Édes Juliskával való „szerelmünkről” is, s jókat derült, mikor az iskolában egy-egy „szerelmes” levelünket elfogta.

Nálunk az iskolában minden nyáron egy-két jó tanuló országos nyaralatlásban részesült. Persze úttörőtáborban. 1956-ban én is sorra kerültem, s a Csillebércei Nagytáborba mehettem két hétre. Mindjárt szöveget ütött a fejembe, hogy vannak pesti gyerekek, akik évről évre ott nyaralnak. Igazságtalannak tartottam, mert

nálunk Akasztón komoly megmérettetés után, mindössze egyszer részesülhetett valaki az ilyen táborozásban. A legidősebbeket összegyűjtő altáborba kerültem, s ha ránk került a sor, éjszaka is egy-két órás őrseget kellett állnunk. De a fontos az volt, hogy előbb az altábori, majd a nagytábori szavalóversenyt is megnyertem, mégpedig nem „szocreál” verssel, hanem Arany-balladával: az *V. Lászlóval*. Érezhetően változások előszelei fújtak, hiszen az egy évvel fiatalabb 2. helyezett Petőfi-verset mondott, mégpedig azt, hogy *„Még kér a nép, most adjatok neki”*. S mindezt részemről mi előzte meg? A már említett Petkó Jenő egész kulturális intézmény volt Akasztón, maga is jó versmondó, s ezt a verset is sok próbával ő dolgoztatta ki velem.

Közben lassan elérkezett 1956 nevezetes napja, október 23. is. Nagypapával hallgattuk reggel a Néprádiót, s természetellenes műsorok mentek, de leginkább az állandóan ismételt zeneszám volt feltűnő. Hamar megtudta mindenki, hogy Pesten felfordulás van, nagy dolgok történnek, ahogy akkor a rádióban mondták: *„huligán bandák garázdálkodnak”*. Nagypapával együtt nagyon izgattottak voltunk. Az iskolában nem jöttek be a tanárok órákra, és mi a magunk módján, forrongva zsinatoztunk, *„politizáltunk”*. Én fölrajzoltam a táblára a Kossuth-címert, s érződött mindenben, hogy forradalom van. Ekkor behívtak az irodába, s a sarokban egyedül ült a rádió előtt első tanítóm, a szigorú Kókai Sándor. Odamentem, és nagy pofonra voltam felkészülve. Hosszú-hosszú csend után, amikor csak a rádió mondta a magáét, végre felém fordult, s megkérdezte, én rajzoltam-e fel a táblára a Kossuth-címert? Nem volt mit tagadni. Aztán megint csönd következett, csak a rádió szólt. Végül szinte bársonyos, simogató hangon azt mondta: *„Menj, Bence, és töröld le...!”* (Kókai nem volt párttag, sem akkor, sem később, meggyökerezett Akasztón, és néha ivott, mint barátja, Bagó Ferenc, aki Akasztóra is nősült, igazgatóhelyettes volt, s pár év múlva, két kisgyerekekkel a háta mögött, az iskola padlásán fölakasztotta magát. Kókai akkor volt friss házaspár, a tanítólakásban laktak fiatal tanítónő feleségével, és nagyon éltélően beszélt barátja haláláról. Aztán három év múlva, napra ugyanakkor a saját padlásán ő is felakasztotta magát. Kisfia talált rá, aki bement, és azt mondta az anyjának: Anyu, apu kiöltötte rám a nyelvét! – Mindkettőjüket az egész falu meggyászolta, s hozzám szóbeszédként jutott el a hír. Egyetemista voltam, szörnyen megrázott az eset, s írni akartam róluk, egy komoly lapban szívesen várták volna. Utazgattam, érdeklődtem is utánuk barátoknál, de mindenki értetlenül állt a két szörnyű eset előtt. Én érteni véltem, de a cikket sosem írtam meg.)

A forradalom alatt persze nem kellett iskolába járni, s a faluban nagy volt az örömmámor. Én régi szokásomhoz híven sokat csavarogtam, s mindig arrafelé, ahol történt valami. S amilyen öröm, felszabadultság fogadta a forradalom hírére, hamarosan ugyanolyan nagy elkeseredés és letargia követte, mikor özönlöttek be az orosz tankok, és szétlőtték Pestet, s halomra lőtték a forradalmárokat. Miként az egész országra, Akasztóra is ráborult a reménytelenség és elkeseredés vasfedője. Én elvonultam, és kibőgtem magam, mint pár éve, mikor elvesztettük a futball-világbajnokságot. Csak hát ez még keservesebb volt, s a régi, elbukott forradalmakat, szabadságharcokat juttatta eszembe. S úgy gondoltuk – nem csak én –, hogy a török uralomszerű 150 év vár Magyarországra.

De a kataton ájulatból és dermedtségéből fel kellett ocsúdni, élni kellett tovább. Az iskolában – és a faluban is – először tért magához Petkó tanár úr (azaz tanító bácsi – nem szerette, ha tanárurazták). Akkor jelent meg *A Pál utcai fiúk* dramatizált változata, ami szinte rímelt az október-novemberi szabadságharcokra – még a helyszín is a Kilián laktanya és a Korvin köz tájékán volt –, s Petkó tanító bácsi azonnal rácsapott, megszerezte. Mivel az iskola tanulói minden évben előadtak egy színdarabot, ekkor rögtön ezt választotta. A Pál utcai fiúk harca a grundért, az édes grundért a vörös ingesekkel. Ki ne gondolt volna a Korvin közű srácokra, önfeláldozó, hősi „honvédelmükre”? Kiosztódott a szereposztás, nekem a Boka szerepe jutott, Nemeceket pedig barátom és Petkó kedvence, Beszedics Gyuszi játszotta, kimagaslóan. (Ugyanakkor ő abban az időben nekem nyakamig ért, mikor felnőttként találkozunk, akkor meg én értem a nyakáig.) 57 elején elkezdődtek a próbák, s nagy lelkesedéssel vetette bele magát mindenki. A tanár úr nemcsak rendezte, de Nemecek apját is játszotta, mint ahogy a grund farakásainak s az egész történetnek a díszleteit is ő festette – festeni is tudott. A darabot ugyanis – hagyományosan – a templomdomb aljában lévő emelkedőn adtuk elő, ahova a szomszéd árkokból mi magunk, heteken keresztül talicskáztuk a földet, s alakítottuk a célnak megfelelő szabadtéri színpadot. Nagyon sok munkánk volt benne, mire a darab színre is került, de megérte. Sokat tanultunk belőle, elsősorban hazaszeretetet. Méltóan nagy volt a siker is, s mindenki megérezte, hogy legalább a művészetben győznek a suhanc szabadságharcosok a betolakodó vörös ingeseken (vagyis orosz tankokon és pribékeken, a „pufajkasokon”). Szerettük volna szomszéd községekbe vinni a darabot, de ez nem sikerült.

De nem csak ez a nagy élményem volt nyolcadikos korom végén. Tornatanárunk, akivel később baráti viszonyba kerültünk szintén, az iskolai futballcsapatból meghívott a falu nagycsapatába. (Mindkettőnek ő volt az edzője, sőt, játszott is.) Nagy megtiszteltetés volt ez, többre becsültem, mint a végig kitűnő bizonyítványt. Mégpedig leginkább azért, mert a nagycsapat meccseire kijöttek a lányok is, persze én Juliskának akartam imponálni. Több meccset is játszottam (majd mindig kikaptunk), s hétfőnként alig tudtam besántikálni az iskolába, olyan izomlázam volt.

De év végére Petkó tanár úr is tartogatott számunkra még egy meglepetést. Fényképészt hívtak, s a két végzős osztályról – ilyen sem volt még Akasztón – tablóképeket csináltak, az egész tanári karral egyetemben. (A párhuzamos osztálynak ő, a mienknek meg Gyimesi Erzsike, a későbbi felesége volt az osztályfőnöke.) Gyönyörű lett a tábló, középen felszálló nagy madárjelképpel, s persze ez is mind Petkó Jenő munkája volt.

Közben meg én már készültem Kalocsára gimnáziumba, mert szinte kezdettől predesztinációszerű dolog volt, hogy tovább kell tanulnom.

Az első „szerelem”

Nem úgy jött, mint a hirtelen mennydörgés vagy mint mennyből az angyal, hanem lassan, fokozatosan alakult ki, mint ahogy lassan elborul az ég, vagy stílszerűbben: a borulat kezd felszakadozni, s szikrázóan bukik elő a nap.

A világ élőinek kétneműségére már jóval korábban rájöttem persze, de hogy mit jelent az, hogy fiú vagyok, akiből, ha igaz, férfi lesz, vagyis testi vágy csak tízéves korom táján kezdett kialakulni. Az is először a körülöttem élő állatok párosodását megfigyelve jelentkezett. Pedig addig természetes volt, hogy ott voltam a konyhában, ahol anyám nagylányoknak, fiatalasszonyoknak, sőt tanítónőknek ruhát próbált, vagyis levetkőztek előttem. Érdeklődéssel néztem, válogatni is tudtam közülük, melyik tetszik, melyik nem, de szexuális ingerenciát nem váltott ki belőlem. Sőt, még sokkal később sem. Pedig testnagyságban gyors növésű voltam, 12 évesen szinte akkora, mint ma. De nagyon emlékezetes volt, s ez már „fiúiságomban” érintett, hogy nyolcadikos koromban, rajzórára bejött helyettesíteni egy akkor kezdő, 18 éves, helyre tanítónő, s ahogy rajzoltunk és mögém ért, áthajolt a fejem fölé, kivette a ceruzát a kezemből, hogy korrigáljon, s fejemet a két szép melle közé fogta. Teljesen éreztem a testét, és alig mertem mozdítani a fejemet. Attól kezdve távolról „szerelmes” voltam abba a kicsi tanítónőbe, aki különben nemcsak kacéran viselkedett, de úgy is öltözködött. Talán ettől kezdve kezdett tudatosulni bennem a nemi vágy, s éjszakákon, ennek nemcsak sikamlós álmok, de kézzelfogható következményei is lettek. Ezzel együtt számomra a „nő” sokáig csak idea, esztétikum maradt. Vagy tetszett, vagy nem. Koedukált osztályba jártam, s ott is így osztályoztam az osztálytársnőimet.

Emlékezetes, hogy kb. tizenkét éves koromban az iskolában verbuváltak állami gazdaságban való nyári munkára fiatalokat. Ez pedig jó messze, Oroszlány mellett, Környén volt. Felnőtt legények már dolgoztak ott Akasztóról, s az ő közvetítésükkel szerveződött az akció. Persze én is jelentkeztem, anyám el is engedett, s rábízott egy környékbeli ismerős legényre. Elég sokan vállalkoztunk az iskolából, fiúk-lányok vegyesen. Ott összeismerkedtünk a helyi gyerekekkel, akik szintén ott dolgoztak, és egy nagy stráfkocsin gyűjtötték össze bennünket, úgy mentünk a földekre. Volt köztük egy szép fekete, rövid hajú kislány, úgy hívták, Czigány Éva, akivel már a kocsin erősen méregettük egymást. A gyereksereg, különösen az akasztói lányok, elkezdtek mondani, hogy Czigány Éva a Kiss Bence „szeretője”. Szó se róla, nagyon tetszett (de csak messziről) az Évike, de őrá én sokkal nagyobb hatást tettem. Az akasztói lányok vihogva mesélték, hogy azt mondta: hasonlítok a Sárdi Jánosra. Én ugyan nem tudtam akkor még, hogy ki is az a Sárdi János, de büszke voltam rá. Mikor vége lett a munkaidénynek, persze elváltunk. De máig jó szívvel gondolok vissza rá – lehet, hogy „szerelmesek” voltunk egymásba?

Felsőskoromban az iskolában is igencsak nézegettem a lányokat. Úgy adódott, hogy hatodikos koromban is, mint mindig, játszott az iskola egy színdarabot (egy szovjet népi mesejátékot), s én lettem a főszereplő. Partnernőm pedig egy helyes ötödikes kislány, Édes Julis. Farkas Julianna volt az igazi neve, és ikertestvére is volt, de anyjuk után mindenki csak Édes lányoknak nevezte őket. És nálunk a faluban akkor a Juliska, Mariska, Teruska stb. becézést „úriaskodásnak” tartották. Nekem persze Juliska volt. Mire az előadás sok próba után elkészült, nagyon összemelegedtünk, s ha megfogluk egymás kezét, belepirultunk. Ez volt talán az első „szerelmem”. Neki is. Keveset beszélünk egymással, inkább a szemek beszélték és ragyogtak, de alig vártam később is, hogy az iskolai tízpercekben is megláthassam. S ez bizony hosszú ideig tartott. Mondhatni, megjátszottam az

„udvarlást” és az „udvarlót”. Nagy lelki vágyakozás volt akkor már bennem a szerelemre, s tulajdonképpen komolyan nosztalgiáztam.

A falu másik felén, Újfaluban, mintegy két-három kilométerre laktak tőlünk. Előbb csak „szerelmes leveleket” küldöztem neki ismerős, idősebb barátnóm-mel, aki szintén arra lakott. Búcsú, vásár alkalmával meg papírrózsát lőttem a céllövöldében, gyűrűt és más apróságokat vettem neki, s mivel fölfedeztem, hogy egy osztályba jár a kertszomszéd kislánnyal, aki jó haver volt, vele küldtem el. Ahogy beszámolt róla, mindig nagyon örült neki. Persze, biztos még inkább örült volna, ha megtalálom a módját, és személyesen adom át, de erre akkor gondolni se mertem. Mindenesetre azért jární kezdtem Újfaluba (a temető és a cigánytelep mellett kellett elmenni, de ez sosem zavart), s találkozni, barátkozni kezdtem olyan fiúkkal, akik arra laktak. Szinte naponta jártam arrafelé. Markó Béni, osztályunk legalacsonyabb tagja volt az egyik támpont (aki zsoké lett, de hamar meghalt), s Béni arról is nevezetes volt, hogy egy méretes tangóharmonikája is volt, amin magától játszott népdalokat. Sokat játszott nekem, szívesen hallgattam. Sőt, egy alkalommal arra vetemedtünk, hogy éjjeli zenét adjunk Juliskáék ablaka alatt. Fel is gyulladt a villany, de ekkor mi a nyakunk közé szedtük a lábunkat, s elfutottunk. Béni anyja mondta aztán, hogy éppen szerenádnek való volt az a dal, amit Béni akkor játszott. De nemcsak mi jártunk a szomszéd utcába Juliskáék felé, néha ők is elcsábultak hozzánk. Hazafelé ugyanis az útjuk a nagy temető és a kis zsidó temető között vitt, s mi Bénivel szívesen időztünk szép napokon a kissé dimbes-dombos zsidó temetőben, ahol csak régi sírok voltak, és ahova már évtizedek óta nem temetkeztek. Félbetört vagy ledőlt márványtáblák és kis dombocskák jelezték csupán a valamikori temetőt, s mindent elborított a fű és a vadvirág, s jól lehetett ott üldögélni vagy heverészni. Ide jöttek át több alkalommal az Édes lányok, s szép délutánokat töltöttünk ott együtt. S teli voltam szerelemmel.

Aztán majdnem szemközt Juliskáék házával „felfedeztem” a rokonságot a Csaba testvérekkel, akik jó pár évvel idősebbek voltak nálam, de „befogadtak”. Sanyival, a fiatalabbal sokat fociztunk, fejtünk az udvarukban, sőt néha az utcán is összejött egy kisebb csapat, és mivel arra forgalom nemigen volt, az utcán fociztunk. Ilyenkor Juliskáék is kijöttek, s ők is beszálltak a játékba. Repesett a szívem. Az idősebb testvért, Jancsit is jobban megismertem, aki akkor már komolyan legénykedett. Sőt, nemcsak őt, hanem hasonló korú baráti körét is a környékről. Szükség is volt hamarosan az idősebb, tekintélyesebb barátokra, mert egy nálam jóval idősebb fiú is szemet vetett Juliskára, ráadásul bandázva jártak, és persze már kocsmáztak is. Ekkor nekem is sikerült a Csaba testvéreket és barátaikat is magam mellé állítani – természetem majdnem akkora voltam, mint ők. És komoly küzdelem kezdődött, aminek csúcspontja az volt, hogy egy litánia után a templomdombon szembekerültünk egymással. Ők is négyen-öten, mi is. Akasztó nagy bicskás falu volt, így a hat-hét méterre egymástól felsorakozó két banda minden tagjának a zsebben, a bicskán volt a jobb keze. (Még hozzá szarvasnyelű, rézbetétes bicskák voltak a menők.) Nálunk persze én álltam elől, s ment a szópárbaj, fenyegetőzés. Végül is akkor olyan sértés nem hangzott el, hogy a két banda egymásnak ugrott volna. Szép békésen szétszéledtünk.

De történt egy olyan találkozás is, amikor teljesen védtelen voltam. Éppen Juliskáék felé jártam, s mikor hazafelé mentem, észrevettem, hogy jön sebesen utánam a rivális legény és vérmes barátja. Ők leginkább így, párban jártak. Én is megszoroztam a lépteim, s befordultam a legközelebbi utcába, ahol egy osztálytársam lakott. Ők utánam. Nem messze voltam már, de képtelen voltam szaladni. Sőt, amikor utánam szóltak, hogy álljak meg, megálltam és bevártam őket. Mit járok én mostanában errefelé olyan gyakran? – tudakolták. Szó szót követett, s a vérmes legény elkezdte sürgetni barátját, hogy: húzz már le neki egyet! De végül nem kaptam verést, csak azt ígérték, hogyha legközelebb erre találkozunk, nem úszom meg ilyen könnyen. Én persze utána is jártam tovább az Újfaluba, de nem találkoztam velük.

Egy alkalommal Juliskáék is eljöttek a kertszomszédunkba osztálytársnőjükhöz, s a kerten át áthívtak. Nagyon örültem, és kitűnően játszottunk, beszélgettünk az udvaron, mikor észrevettem, hogy az utcai drótkerítés mögül leselkednek – a rivális fiú és vérmes barátja. Juliskáék nagyon dühösek lettek, s nekem is megfeketedett az addig szép együttlétünk.

Végig édeni, plátói szerelem maradt a viszonyunk, s a puszin túl nem is tudtam soha vele kapcsolatban többre gondolni. De nagy gyönyörűség volt, ha láthattam, ha láthattuk egymást. Én 1957 őszén, az általános iskolát befejezve Kalocsára kerültem gimnáziumba és kollégiumba, s maradt a „táv szerelem” továbbra is egy darabig. Levelezgettünk, s én ritkán mehettem haza. Egy év múlva testvéreivel ők is befejezték az általánost, s Kiskunhalasra kerültek együtt felsőbb iskolába. Ez azonban csak fél évig tartott, mert nem tudták megszokni a változást, s végleg hazajöttek Akasztóra, nem folytatták a gimnáziumot. Pár év múlva, otthon, egy táncmulatságon beszéltem Juliskával, s elpanaszolta, hogy nagyon megbánta, hogy nem tanult tovább. Én viszont Kalocsán újra „megszerelmesedtem”, de kedves, bájos arcát, egész valóját sokáig ápoltam bensőmben, s még évek múltán is álmodtam vele, sokáig kísértett.

Simai Mihály

Sziszüphosz kiáltása

*Akadályok, amiket pusztá kézzel,
tíz körömmel próbáltam szétkaparni,
túléltem és meghaladott veszedelmek –
– milyen meghittek
és
szelídek voltatok...!
(visszanézve majdnem szerethetők.)*

*De hogy tartsam föl ezt az eleven sziklatömböt,
én sorskerék-tolókocsiba-zárt
elsőszülettem sajtó, béna testét,
mely mondhatatlan súllyal zuhan velem
lefelé
egy függőleges
meredeken...?!*

Tavaszboleró

*Zászlait bontja, tüntet a tavasz.
Szirom-hóval a meggyfám behavaz.*

*Virágének- és madárdal-kokárda
lázít reményre, hitre, bátorságra.*

*És minden szirom és minden bibe
– néma szájából robbanó lét-ige.*

*Örök Kezdet! Vitéz Virág-Királylány!
amíg te vársz, mit bánom én, mi vár rám...!*

*Hadd táncolom ki még egyszer a lelkem
ebben a zengő élet-rengetegben!*

*Kápráztass el! Szoríts magadhoz jobban,
öleléseedtől hadd mámorosodjam!*

*Ilyen gyönyörű nem voltál soha!
Elragad táncod misztériuma...*

*Fehér forgószél... Bíbor bűvölet...
– Hazudj! hazudj...! ma mindent elhiszek!*

*Szent vagy... és bűbájos vagy... és parázna...
Aurádban a létezés varázsa.*

*Valami dacos, részeg révületben
már-már úgy érzem – létem ölhetetlen.*

*...s mintha egy teremtéskori zenére
életem minden tavasza-virága
kiáradna egy örök Tavasz-térbe.*

*– Nem tudhatom, még hányszor mondjuk együtt,
de most az Élők győztes kórusába
beleujjongom én is: ÚJRAKEZDJÜK!*

Németh Ákos

Világos pillanat

Magyar írók útirajzai az átmenet éveiben (1946–47)

Egy korszak vége

Az első világháborút követő években felnőtt nyugat-európai és magyar értelmiségiek fiatalkorának alapvető létállapotát jelentette az utazás: „*Kalandregényeken felnőtt nemzedék volt a mienk, akik lekéstünk az első világháború hatalmas illúzióvesztéséről; így kalandot keresni indultunk*” – írja a visszaemlékező Graham Greene.¹

Az angol író és kortársai utazó életformájának az újabb világégés vetett véget. Az 1920-as, '30-as évek utazási kultúrája, és a korszakra jellemző, önismeret és társadalmanalízis eszközéül egyaránt szolgáló útirajz-irodalom a háborús határzár feloldása után sem élelt újjá, melynek háttérében különböző okokat találhatunk. Egyrészt az 1947–48-as évektől kibontakozó hidegháború légköre a „szabad világ” országaiban sem kedvezett a külföldi politikai és társadalmi alternatívák keresésének. Másrészt az '50-es évektől az erősödő dekolonizációs mozgalmak is nehezítették a nyugatiak utazását, akik elvesztették a brit, francia vagy amerikai útlevelel nyújtotta korábbi privilegizált helyzetüket a felszabaduló, korábbi gyarmati területeken. A két háború közötti évek utazó írói Peter Fleming szavaival mindezt együttesen a horizont szűküléseként élték meg.² „*Utazó napjaim elmúltak, és nem hiszem, hogy sok úti könyvet fogok látni a közeli jövőben*” – állapította meg az útirajzaiból szerkesztett antológia előszavát író, s eközben saját és nemzedéktársai ifjúságával is számot vető Evelyn Waugh már 1945-ben: „*Nincs tér turisták számára a »hontalan személyek« földjén. Azt hiszem, soha többé nem léphetünk idegen földre hitellevelel és útlevelel (ami maga volt az első halvány árnyéka annak a hatalmas felhőnek, mely beburkol minket), és nem érezhetjük a nyitva álló nagyvilágot magunk előtt.*”³

Magyarországra, illetve Kelet- és Közép-Európa többi, szovjet megszállás alatt álló országára eközben leereszkedett a vasfüggöny, a magyar utazó írók két világháború közötti nemzedékét pedig szétzilálta a történelem. Többen a világégés áldozatául estek (Hevesi András, Szerb Antal, Halász Gábor), mások Magyarország szovjetizálása nyomán

1 Graham Greene: *Journey without Maps*. London, 1978, Heinemann & Bodley Head, ix. A két világháború közötti évtizedek európai és magyar utazási irodalmáról lásd: Németh Ákos: „*Ex occidente lux...*”. *A nyugati utazás hagyományának újraértelmezése* Cs. Szabó László útirajzaiban. *Literatura*, 2014/1., 43–59.

2 Vö. Bernard Schweizer: *Radicals on the Road. The Politics of English Travel Writing in the 1930s*. Charlottesville, 2001, University Press of Virginia, 14.

3 Evelyn Waugh: *When the Going was Good*. Harmondsworth, 1959, Penguin Books, 9.

kényszerültek hamarosan emigrációba (Márai Sándor, Ignó Pál, Cs. Szabó László, Fejtő Ferenc). Cs. Szabó már 1935-ben írt esszéjében a „vándoréveket” búcsúztatta, de ő és életben maradt nemzedéktársai valójában csak ekkor vettek végképp búcsút fiatalkoruk utazó intellektuel létformájától.⁴ Mindezen körülmények nyomán a korábbi évtizedek – többek között Márai *Istenek nyomában* (1927) és *Napnyugati őrvár* (1936); Illyés Gyula *Oroszország* (1934); Németh László *Magyarok Romániában* (1935); Fejtő *Érzelmes utazás* (1936); Cs. Szabó *Doveri átkelés* (1937) című művei által fémjelzett – gazdag utazási irodalma itthon sem talált folytatásra; az 1946–48 közötti évek magyar útirajzai egy korszak és egy műfaj történeti hagyomány epilógusát képviselik.

A koalíciós kormányzás éveinek pillanatnyi szabad légkörében napvilágot látott művek szerzői jellemzően a korábbi évtizedek utazó írói közül kerültek ki, akik a háború után romjaiból újjáéledő Európa szemlájére indultak. Az ekkor született két legjelentősebb útirajz, Illyés Gyula *Franciaországi változatok* (1947), illetve Márai Sándor *Európa elrablása* (1947) című műve egy – részben legalábbis – közös nyugat-európai utazás emlékeit foglalja össze, melyre egy svájci alapítvány meghívása nyomán kerülhetett sor. A Comité International pour le Placement des Intellectuels Réfugiés a genfi magyar könyvtár vezetőjeként tevékenykedő Hubay Miklós közbenjárására 1946–47 fordulóján magyar írókat és képzőművészeket látott vendégül több hónapos pihenésre a háborús pusztítástól érintetlen alpesi országban. A meghívottak – Márai és Illyés mellett Cs. Szabó László, illetve Czóbel Béla, Ferenczy Béni, Pátzay Pál, Szőnyi István és Szüts László – 1946 novemberében együtt indultak útnak a romos Budapestről az Arlberg expresszsel. Útjuk azonban néhány hetes svájci pihenés után különböző irányokba vezetett: Márai Olaszországba utazott, Rómát és Nápolyt felkeresve itt érte az újév is, majd vízkereszt után néhány napra Genfbe visszatérve az ifjúság színtere, Párizs felé indult, ahonnan csak februárban tért haza. Illyés eközben Cs. Szabó társaságában felkereste a Brissagóban élő emigráns filozófust, Babits egykori barátját, Szilasi Vilmost, majd szintén Itáliába utazva a római Magyar Intézet vendégszeretét élvezte. Végül az ő útjuk is Párizsba vezetett, ahol 1947 februárjában a második világháborút hivatalosan is lezáró európai békeszerződések aláírásának szemtanúi lehettek.

Az utazás lehetőségét korabeli naplófeljegyzéseik szerint hasonló szkepszissel fogadták a meghívottak: „*Úgy álltam rá erre az útra, hogy nem hittem benne. A rom-Pestből (és a rom pusztából) még egyszer Zürich. Genf, Párizs? A rom jelenből még egyszer vissza a lebombázhatatlan ifjúságba?*” – teszi fel a kérdést önmagának Illyés, jelezvén, hogy az alig remélt, sokéves háborús bezártságot követő földrajzi helyváltoztatás számára egyszersmind az időbeli utazás ígéretét is hordozta.⁵ „*Megírom a választ és elgondolkozom. Lehet, hogy nem lesz semmi a meghívásból, valamilyen alvilági alak elgáncsolja. Túl szép lenne*” – jegyzi meg ugyanekkor a kultuszminisztérium levelét kézhez vevő Márai.⁶ Majd pár tucat oldallal később még nagyobb rezignációval állapítja meg: „*Nincs már kedvem ehhez a svájci úthoz; nem tudom, megyek-e, vagy sem; [...] – nincs kedvem semmiféle közösködéshez, nincs kedvem beülni ugyanabba a kupéba ezekkel az emberekkel. Utazzanak és viruljanak. S ha mégis elmegyek, az már csak demonstráció lesz, nem utazás.*”⁷ A vonaton azonban – kénytelen-kelletlen – találkozott a két író, akiknek imázsát szinte egymás antitéziseként építette fel a korábbi évek irodalmi- és sajtónyilvánossága. „*Az írói szerepek két végpontját képviselte Illyés és Márai*” – állapítja meg

4 Cs. Szabó László: *Búcsú a vándorévektől*. In: Cs. Sz. L.: *Kis népek hivatása*. Budapest, 2005, TTFK – Kortárs, 21–34.

5 Illyés Gyula: *Naplójegyzetek 1946–1960*. Szerk. Illyés Gyuláné. Budapest, 1987, Szépirodalmi, 118.

6 Márai Sándor: *A teljes napló, 1946*. Budapest, 2007, Helikon, 266.

7 Uo., 309–310.

monográfiájában Széchenyi Ágnes, utalva rá, hogy a két író a '30-as, '40-es évek népi, illetve urbánus értelmiségi köreinek szinte ikonikus alakja volt.⁸ Ortutay Gyula 1939 táján papírra vetett, s nem minden elfogultságtól mentes naplófeljegyzése szerint „*Szerb Tóni, Hevesi Bandi, Cs. Szabó valami megmagyarázhatatlan rajongással tekintettek Máraira, mondatait, tétéleit cikkeikben, magánbeszélgetésekben egyre-másra idézték, és mulatságos volt figyelni, hogy társaságban mennyire lesik Márai tanítását.*”⁹ Hasonló észrevételeket ugyanakkor a *Pusztulás* (1933) botránja és a *Puszták népe* (1936) zajos sikere óta széles körben bálványozott – s Fejtő Ferenc által épp ezért „világnézeti poligámiával” vádolt – Illyéssel kapcsolatban is tehettek a kortársak.¹⁰

A két író esetében mindezek után az 1945-ös fordulathoz is alapvetően más tapasztalatok kapcsolódtak, s a politikai-társadalmi változások szinte csak növelték a köztük fennálló távolságot. Illyés határozottan *felszabadulásként* élte meg a háború végét, mely az úri Magyarország letűntével a parasztság felemelkedését, a „nép” képviselőiben megszólaló egyre tekintélyesebb költő, irodalomszervező és közéleti ember számára pedig a várva-várt „nagy szerep” lehetőségét ígérte.¹¹ „*Szaporodnak az előre köszönők. Az emberek tekintetéből látom, milyen ló került alám, van alattam: hova nyargalhatnak föl, ha csak egy kicsit is elengedném a kantárt. Tegnap S. a kezembe nyom egy százezres példányban megjelent füzetet: Révai a debreceni nemzetgyűlés színe előtt Rákóczival, Kossuthtal, Petőfivel említ egy sorban. Most megőrizni a nyugalmat és az emberséget*” – jegyzi fel naplójában, a kommunista kultúrpolitikus 1944 végén elhangzott szavaira reflektálva.¹² Vele szemben a polgári értelmiségi származású Márai – illetve Cs. Szabó – számára sokkal inkább csak „*Szabadulás*”-t jelenthetett a háború befejezése, mint a regényíró egyik korabeli, Budapest ostroma idején játszódó művének címe is sugallja. Szabadulást a pusztító háborútól és a „*feudális-fasiszta világ neobarokk cikornyosságától*”, miközben a történelem színpadáról lelépő keresztény úri középosztály helyét átvevő, felemelkedő rétegek képviselőit és értékrendjét, „*az újfajta demokratikus rangtartást*” ugyancsak idegenül szemlélték.¹³ Erről tanúskodnak Márai naplójának korabeli feljegyzései; egy óbudai kiskocsmában 1946 őszén lezajlott jelenetet például így idéz fel: „*Tíz óra felé, mikor már menni készülök, megérkezik egy államtitkár társaságában a miniszterelnök. Nagy Ferenc a neve, paraszt, negyven év körüli ember. Rokonszenves, nyugodt és szerényen méltósággteljes fellépésű*” – állapítja meg, majd nemsokára hazafelé indulva felidézi, hogy a könyvnap alkalmával a kisgazda politikus kormánya tagjaival és a köztársaság elnökével egyetemben messze elkerülte kiadója sátrát, „*mert mi »polgári« írók és könyvkiadó vagyunk, s buzgón sürgötek a divatos, alkalmi pártocskák könyvesei között. [...] Ilyen volt a múlt, mikor a feudális fasiszta világ nagyfejűi lapító elkerüléssel settengtek körülöttünk; ilyen a jelen. S ez nincs jól így, de még mindig jobb, mintha kompromisszumot kötnék a pillanat tüneményeivel*” – vonja le a következtetést mindebből a maga számára.¹⁴

A két író korabeli naplófeljegyzései között egymásra vonatkozó elmarasztaló ítéleteket sem nehéz találni. Illyés 1946 januárjában, Márai ekkoriban publikált *Naplóját* olvasva veti papírra írotársára vonatkozó véleményét: „*Márai Napló-ja. Minden együvé van hordva*

8 Széchenyi Ágnes: *Lélegzetvétel*. Válasz 1946–1949. Budapest, 2009, Argumentum, 32.

9 Ortutay Gyula: *Napló. 1. kötet, 1938–1954*. Pécs, 2009, Alexandra, 34.

10 Vö. Fejtő Ferenc: *Világnézeti poligámia, avagy felsülésem Illyepusztáival*. In: F. F.: *Szép szóval*. Szerk. Széchenyi Ágnes. Budapest, 1992, Nyilvánosság Klub – Századvég, 82–86. [Eredetileg Gerson du Malheureux álneven, Szép Szó, 1938. szeptember-október, 38–42.]

11 Vö. Széchenyi Ágnes: I. m., 23–25.

12 Illyés Gyula: *Naplójegyzetek 1929–1945*. Szerk. Illyés Gyuláné, Budapest, 1986, Szépirodalmi, 349.

13 Márai Sándor: *A teljes napló, 1946*. Budapest, 2007, Helikon, 316.

14 Uo., 269–270.

benne, ami egy nagy író lelkületére jellemző – egy adótiszt képzelete szerint. A nagy író a hazáért aggódik, a nagy író érzi a felelősségét, a nagy író művén töpreng, a nagy író küzd a művel, a nagy író ingujjra vetkezik. Mindez megfelelő elosztásban és vegyítésben, a végzet és egy gondos szakács utasításai szerint. S ilyenféle mondatok: »Mikor apám meghalt, kimentem a folyosóra, s cigarettára gyújtottam. Mikor fiam meghalt, szintén rágyújtottam. Úgy látszik, erős dohányos vagyok.«¹⁵ Majd ugyanott: „A zseni egy adag tehetség és két adag szorgalom – Márai kedvenc Goethe-idézete. De ő hovatovább csak a szorgalomra nézett. S pláne, azt hitte, a szorgalom a teleírt lapokat jelenti.”¹⁶ Illyés legfőképpen a valódi, kirobbanó tehetség hiányát leplező hatásvadász modorosságot veti író társa szemére, akinek műveiben leginkább csak szorgalmas „iparos munkát” lát. A novemberi közös útra kelés idején azonban már kissé enyhültebben tekint az urbánus ideálra: „Nem tisztellem Márai álláspontját; magatartását (a személyi részt) annál inkább tisztellem. S ebben is legjobban a hűségét, ahogy megáll a Kassai polgárok-nak már csak az ő képzelete őrizte – s tán csak képzelete alkotta – várfokán, mialatt a falak alján a képzelete nemesítette táborban zajosn folyik már nem is az áru-, hanem a lélekcseré, de az is a láncolás legvigasztalanabb szabályai szerint.”¹⁷ Márai mindeközben még ennyit sem enged meg Illyésnek. Író társával a kultuszminisztériumban találkozáva így jellemzi őt: „Illyés a legszomorúbb emberi jelenségek egyike, akivel a magyar irodalomban találkoztam. Ez a tehetséges, értelmes paraszt nem bír hiúságával; a nemzet őrangyalának érzi magát, a haza szeráffjának; a valóságban csak egy harácsoló szabadcsapat regőse. Keserves ébredése lesz. Kár érte.”¹⁸ Néhány lappal később elhívja állapítja meg, hogy író társa olyan verset publikált, „melyben a Parasztpárt prominenseinek családnevét szedte rigmusba. Szomorú kép: egy költő, aki tallózó bandavezérek nevével ékesíti fel verseit.”¹⁹

Illyés és Márai korabeli műveit áttekintve tapasztalhatjuk, hogy az írói megszólalás jellemző formái is szinte szöges ellentétet mutatnak, ami kettőjük esztétikai normáinak, valamint írói szerep- és irodalomfelfogásának gyökeres különbségét jelzi. Illyés ekkoriban született költeményeiben – többek között a Márai által felemlített *Teremtmény* című versben is – a képviselői beszédmód szónokias „mi”-jével szól a nemzet előtt álló feladatokról: „Kerengtünk és összeálltunk, / összeállt egy gondolat, / tapadt, szakadt, állt, iramlott, / lelt akadályt és utat; / mint az ősi tengermélyből / egy szép teremtmény: a népből / színreszállt egy akarát. [...] Mindegy, merre menne Darvas, / Kovács, Farkas, Erdei: / árkon árvol (köztük én is), / ki nem e lényt követi, / őt, ki vádló és ki bíró / s levét, mint bőrét a kígyó, / mihelyt szűk lettél neki. // Vezér vagy te, Veres Péter? / Leghajsoltabb szolga vagy!” A népi író hangja immár nemcsak az elnyomott parasztságé, hanem a felszabadult nép, mint kollektivitás erejével szól, melynek a parasztságból felemelkedett újdonsült vezetők is egyenrangú tagjai, „vezérei” és „szolgái” is egyúttal. Mindeközben „Illyés azzal, hogy oly erővel képviselt egy álláspontot, abba a látszatba került, mintha tagadta volna a másikat” – jegyzi meg Széchenyi Ágnes.²⁰ Ez lehetett a fő oka Márai azon meggyőződésének, mely szerint az ideológus költő és az őt követő népi írók magatartása hibás, tevékenysége pedig káros a magyar irodalom, kultúra jövőjére nézve, mert „amikor vakon és esztelenül pozitívek a parasztság iránt, elveszejtenek egy műveltséget, s megszűnnek pozitívek lenni a magyarság egésze iránt.”²¹ Mások azonban ennél is tovább megy, olyan nyilvánvalóan túlzó megállapításra ragadta magát, mely szerint „Illyés

15 Illyés Gyula: *Naplójegyzetek 1946–1960*. Szerk. Illyés Gyuláné, Budapest, 1987, Szépirodalmi, 7–8.

16 Uo., 8.

17 Uo., 120–121.

18 Márai Sándor: *A teljes napló, 1946*. Budapest, 2007, Helikon, 267.

19 Uo., 281.

20 Széchenyi Ágnes: I. m., 36.

21 Márai: I. m., 270. [Kiemelések a szerzőtől.]

és mind a népi írók szomorú, veszedelmes s a magyar műveltség egésze számára tragikusan káros magatartása nem magyarázható mással, mint a rablási ösztön és az irigység kóros elhatalmasodásával.²² A népboldogító eszmékkel szemben mindvégig szkeptikus Márai következetesen „csak” író akar maradni: „Ha még élek egy ideig, s itthon élek, lassan csakugyan idegenforgalmi látványosság lesz belőlem: egy író, aki irodalommal foglalkozik” – jegyzi meg, szokásos fanyar öniróniájával.²³ Márai a népi írók által legitimált új elit felemelkedésében is a „tömegek lázadásának” egy újabb szintjét látja, miközben a párbeszéd lehetőségének csökkenésével prózájában mindinkább a narrátor monologikus magánbeszéde válik meghatározóvá. Lőrinczy Huba észrevétele szerint már „az 1943-ban megjelent Fűves könyvtől kezdődően a diárium veszi át az imaginárius főszerepet Márai oeuvre-jében. E műfaj felelt meg a legjobban a szerző személyiségének, léhelyzetének, alkotói hajlandóságainak. Az önmagába, fátumába falazódó lélek számára mind adekvátabb megszólalási forma lett a monológ... [...] Ne essék félreértés: Márai naplói és szépprózája között nincs semminő műfaji kapcsolat. Az viszont korántsem véletlen, hogy a diáriumban egyeduralkodó monológforma mind nagyobb szerephez jut az epikában is.”²⁴

A két író esetében a nyugati utazásnak is más a téje: a mind magányosabb Márai számára a kiállítás, a „demonstráció”; ezzel szemben a megbízatás Illyésnek, aki elutazásuk előtt azt a feladatot kapta Keresztury Dezső vallás- és közoktatási minisztertől, hogy „Magyarország külföldi kulturális kapcsolatainak megerősítésére” használja a nyugati országokban töltött időt.²⁵ A Svájc felé száguldó vasúti kocsni realitása néhány órára mégis egy légtérbe kényszeríti a látens ellenfeleket. A vonatfülke Illyés felidézte körülményei már-már egy ökölvívó-mérkőzés helyszínére emlékeztethetik az olvasót: „Az urbánus és népies vitát (mert a szappanbuborékban is ez forog) persze egy harminchat órás vitaéjszaka sem dönti el. Az sem, hogy egyedül vagyok, akibe a népiességnek szánt minden nyilat bele lehet lőni. [...] A játszma nem könnyű. Márai ül velem szemben, olyan remek kibicek gyűrűjében, mint Ferenczy Béni, Pátzay, Czöbel, Cs. Szabó, Szücs [sic!], Szőnyi...”²⁶ Az első pengeváltások után mégis oldódik a feszültség, amint az írói munka közös „szakmai” kérdéseire terelődik a szó. Az együtt töltött hetek közös élményei pedig idővel az egymás iránti emberi szolidaritás érzéseit is képesek felébreszteni az ideológiai ellenfelekben. Márai kölcsönadja Illyésnek Gide *Naplóját*, sőt a népi író jegyzeteiben azt az esetet is megörökíti, amikor gyengélkedése idején írotársa gyümölcscsel, cigarettával, cukorral látja el szállodai szobájában.²⁷

Összességében tehát hasonló emberi és írói tapasztalatok, valamint alapvetően eltérő politikai-esztétikai előfeltevések jellemzik Illyés és Márai 1946–47-es nyugat-európai utazását. Miként hatnak mindezek a párhuzamosan születő útirajzok szemléletére, narrációjára, illetve a műfaji keretek átalakulására? Hogyan töltik meg az utazók a számukra hagyományos műformát egy gyökeresen megváltozó világ tapasztalataival? Olasz Sándor az útirajzát író Illyés zárómondataira – „Nyugodt vagyok. Egy szívós és nyugodt nép fia vagyok, amelynek nem kis pajzsa a derű” – hivatkozva megállapítja, hogy meghatározó „[a] derű Illyés könyvében, olykor mélységes pesszimizmus Máraiéban.”²⁸ A hiteles elbeszélői identitásformák és a romjaiból újraalkotandó Európa képének keresése azonban ennél némiképp összetet-

22 Uo., 276–277.

23 Uo., 278.

24 Lőrinczy Huba: „...a nyugati szellem mély válságon esik át...” *Európa elrablása*. In: L. H.: *Ambrustól Máraihoz. Válogatott esszék, tanulmányok*. Szombathely, 1997, Savaria University Press, 325–326.

25 Illyés: I. m., 189.

26 Uo., 120.

27 Uo., 128., 141.

28 Olasz Sándor: *Európa elrablása. Mitoszok és mítoszrombolások*. Forrás, 2010/4. 24.

tebb problémát sejtet. Mindezt pedig egy harmadik nézőponttal is kiegészíthetjük, hiszen tovább színezi a képet Cs. Szabó *Hunok Nyugaton* (1962–68) című kései írása, melyben a londoni emigráns Illyéssel közös útja felelevenítésére, egyszersmind a *Franciaországi változások* kontúrjainak újrarajzolására vállalkozik húsz év távlatából.

Búcsú Európától: Márai Sándor

A Napnyugatról még egyszer, utoljára hazatérő Márai az utazó külső és belső világának kölcsönhatásában véli megtalálni minden utazás értelmét: „*De talán az a tükörkép, amelyet a változás, a tájak és emberek torlódása és türemlése kelt és tükröz az utas eszméletében! [...] Az utazás igazi értelme valóban nem a megérkezés, hanem az, hogy mi indul el bennünk az utazás behatásai alatt.*”²⁹

Ennek nyomán objektív és szubjektív okai is lehetnek, hogy az alig remélt, várva-várt utazás végül általában, „*ötezer kilométeres csavargás*”, sőt „*részvétlátogatás*” benyomását kelti benne.³⁰ Svájcba érkezve elsőként a saját szemléletében bekövetkezett változások ragadják magukkal az elbeszélő figyelmét: „*Ez a város olyan – állapítja meg Genfben –, mintha visszatértem volna, tékozló fiú, apám házába; minden sértetlenül olyan itt, mint volt valamikor, egy életformában, melybe beleszülettem; csak én nem vagyok már ugyanaz, mint voltam, mikor beleszülettem és éltem e kellekek között, ebben az életformában.*”³¹ A svájci sértetlen világ bősége, háborítatlan életformái díszleteknek tűnnek a hátrahagyott otthon, a romos Budapest mindennapi valósága után: „*Körülöttem dómok, alpesek, paloták, megtömve arannyal és műkinccsekkel, milliomos csoroszlyák, amint Lincolnokon gurulnak szenvedélyeik után. Mindez ködvár, álom, imbolygó lidérc.*”³² De másként hatnak rá, háborús emlékek visszhangját keltik az utazás szokásos körülményei és a jól ismert látnivalók is: a vasúti hangosbemondó szavai a légiriadót idézik, később a Colosseum zöldmohás pincéiről az auschwitzi gázkamrák jutnak eszébe, majd – saját, bombatalálatot kapott budai házának maradványaira emlékezve – blazírtan szemlélődik a pompeji romok felett: „*én már tudom, mit éreztek a lakók azon az éjszakán, Pompejiben, mikor elpusztult egy műveltség, és tüzes eső esett az égből...*”³³

Mindeközben azt is látnia kell, hogy a külvilág, a háború romjai közt eszmélő Európa sem a régi többé. Az utazó csendes elégtétellel nyugtázza az emberi szellem, a művészet örök értékeinek győzelmét a barbár erők felett: „*Velázquez, mind a többiek, Goethe és Mozart, íme, ők az erősebbek.*” „*Az olaszok csatáját Mussolini vesztette el; de Michelangelo nyerte meg s Leonardo da Vinci és Dante. A többi nem számít.*”³⁴ A jelenkori Európa szellemi élete azonban kevésbé vigasztaló. Genf eleven, szerves polgári hagyományait látva az elbeszélő keserűen állapítja meg, hogy a polgári kultúra, erkölcs és a gyerekkorából ismert életformák már csak ott maradtak fenn, ahol százmilliósi vagyonok jelentik a fedezetét. „*Valamit elraboltak Európából a vad erők, melyek acélseprőkkel separtek végig a városok és csataterek felett. Az emberek élnek, mert élni organikus lehetőség, Európában is. De az élet ihlet nélkül nem szerep, csak tenyé-*

29 Márai Sándor: *Európa elrablása*. In: M. S.: *Európa elrablása; Röpirat a nemzetnevelés ügyében*. Budapest, 2008, Helikon, 113., 114. [Kiemelés a szerzőtől.]

30 Uo., 114., 23.

31 Uo., 10.

32 Uo., 36.

33 Uo., 68.

34 Uo., 9., 80.

szet. Európában nem csak a nemzedéknek, a földrésznek sincs közös ihlete többé³⁵ – nyugtázza rezignáltan, miközben a háborús traumából eszmélő országokat járva mindenütt korábbi diagnózisát látja beigazolódni. „Európának ma is vannak nagy írói, művészei és tudósai, de nincs egységes szellemi élete. [...] Európa szellemi képlete ma nem az öntudatos irodalmi, művészi vagy tudományos erők összjátékának következménye, mint volt még az elmúlt században is: magányos alkotótehetségek viaskodnak mindenfelé, keresik az igazság és a szép kifejezésének új módszereit” – állapította meg három évvel korábban Ortega y Gassetre hivatkozva, *Ihlet és nemzedék* (1943) címmel megtartott akadémiai székfoglaló beszédében.³⁶ A kontinens arcvesztéséért és az európai műveltség válságáért akkor egyértelműen a szellemi szabadság hiányát és a humánum megrendülését tette felelőssé: „Korokban, melyek szükségből vagy a szájas önkény parancsára ez eszméket megtagadják, rövidzárlat következik be a szellemi életben, a gondolkodás láthatára elsötétül” – jelentette ki, félreérthetetlenül célozva kora totalitárius rendszereire.³⁷ Útja során azonban tapasztalnia kell, hogy a háború végét és a fasisztoid önkényuralmak bukását követően elmaradt a megtisztító, szellemi ihletet adó katarzis. Európa népei erkölcsileg megrendülve, anyagilag és szellemileg egyaránt elszegényedve kerültek ki a háború pusztításából. A kontinens politikai és szellemi eliteje a saját felelősségével való szembenézés helyett nemzeti féltékenységek vagy pártérdekek korlátai mögé zárkózik, ami továbbra is gátolja a szabad gondolkodást, valamint az alkotó elmék közti, nemzetek és világnézetek feletti eszmecserét: „bénít a szabad gondolatközlés hiánya; minden szabad gondolaton ólomsúly tehenkedik, világszerte... [...] Ezt a súlyt a fasiszták kezdték a világban a gondolatra ólmozni; s ma sem oldották fel, sehol, ott sem, ahol nem volt fasiszmus. Zürichben vagy Párizsban éppen olyan kevésbé lehet »szabodon« gondolkodni, mint akárhol Európában; a különbség mindössze annyi, ha mégis megkísérli valaki, hogy minden délkörön belül mások a következmények...”³⁸

Az utazó mindenütt az európai élet „amerikanizálódását”, a fogyasztói szemlélet terjedését tapasztalja. A tömegérzelmekre ható politikai eszmék, az ipari termelés minden korábbt meghaladó kapacitásbővülése és a háború értékromboló hatásai együttesen felgyorsították a társadalmak kulturális kiegyenlítődésének folyamatát, ami az egyéni gondolat és az alkotó tevékenység leértékelődését, s ennek nyomán a szellemi színvonal általános csökkenését eredményezi. „Az olasz kiadó, akivel beszélgetek, hümmögve bizonygatja, hogy a közönség másodszor cserélődik egy emberöltő alatt Itáliában; s az új közönségnek még sokáig nem kell más, csak egyfajta amerikai moziromantika; s az új közönség parvenü-rétege színházzal, irodalommal még egyszer eljátszatja a múltat, azt, amiről csak hallott, mikor még a kakasülőre sem futotta neki...”³⁹ A háború utáni új világban a szellemi javak is fogyasztási cikként jelennek meg: „Az irodalom meghalt, éljen a könyvtermelés” – foglalja össze aforisztikusan észrevételeit.⁴⁰ Párizsi irodalmi felfedezései, Charles du Bos, Gide, Valéry könyvei a tegnap Franciaországának emlékét őrzik; a jelen szellemi munkásaira azonban mindenütt a piac törvényei nehezdednek: „El kell fordulni a világtól, költők; el kell fordulni, eltakarni arcotok, befelé nézni, ha szolgálni akarjátok; mert máskülönben csak kiszolgáljátok.”⁴¹

35 Uo., 110–111.

36 Márai Sándor: *Ihlet és nemzedék*. In: M. S.: *Ihlet és nemzedék*. Budapest, 1992, Akadémiai – Helikon, 21.

37 Uo., 22–23.

38 Márai: *Európa elrablása*, 125.

39 Uo., 44.

40 Uo., 81.

41 Uo., 23. [Kiemelések a szerzőtől.]

A második világháború utáni Európa országait járva az utazó napi valóságként érzé-
keli Eötvös József szavainak igazságát a francia forradalom zászlajára tűzött szabadság
és egyenlőség eszméinek egymással ellentétes voltáról. Márai e kérdés kapcsán égetően
időszerű kérdéshez nyúl. Nem tagadja, hogy az európai társadalmak szellemi és anya-
gi különbségeinek mérséklése elkerülhetetlen; a szociális kiegyenlítés nagy társadalmi
kísérletével járó kockázatokat azonban jóval súlyosabbnak látja, mint akár Illyés, akár a
magyarországi népi, illetve szocialista irányzatok képviselőinek többsége. *„Minden népnek
el kell most dönteni, milyen árat hajlandó fizetni a szocializmusért, s el kell döntenie, a szocializ-
musnak milyen képletért hajlandó ezt az árat megfizetni”*⁴² – állapítja meg, némi szorongással
utalva az átalakulás lehetséges veszteségeire. Ha Márai szavait a népi írók vezéralakjának
szinte ugyanekkor papírra vetett helyzetértékelésével vetjük össze, láthatjuk, hogy a két
író egyaránt egy új erkölcsiség, nem pedig egy (szovjet-orosz mintájú) politikai rendszer
megvalósulását értette a szocializmus fogalmán, a kettőjük felfogása közti különbség
mégis jelentős: *„Európa népeinek most következő fél százada arra megy, hogy a nacionalizmus
igazán maradi légköréből kibontódnak miképp erjedjenek át külön-külön, majd együttesen a szocia-
lizmusba, s azon át abba az új erkölcsiségbe, amelynek épp a szocialista eszme a legfőbb tünete.”*⁴³
Illyés sokkal inkább derűlátó, az átmenet mikéntjét függőben hagyó diagnózisával ellen-
tétben Márai szembenéz a forradalmi út szükségszerű értékpusztításával, s gondolatkísér-
letét összegezve nyíltan elveti a radikális beavatkozást: *„A kérdés ez: ha a forradalom logikus,
megállhat-e a félúton? Elismerhet-e más szempontot, mint a pillanat érdekét? [...] ha ez az ára a
forradalomnak, érdemes-e forradalmat csinálni?... Vagy vállalni kell a sokkal lassúbb módszert,
a nevelés módszerét? Én döntöttem, a nevelést választom.”*⁴⁴ Márai számára a méltányosság
utáni vágy Európa humanista örökségében gyökerezik, ezért a társadalmi igazságosság
megteremtése sem járhat a szellemi javak pusztulásával és a szabadság korlátozásával.
A rombolás nem hozhat igazságot, ahogy a franciák háborús kudarca sem vezethet a
naplóíró Gide által remélt erkölcsi katarzishoz, ezt az elbeszélő megjegyzése szerint a
magyar történelem elmúlt száz évének vereségei bizonyíthatják leginkább. *„Nincs más út
a szabadsághoz, mint a méltányosság törvényeinek, az emberi együttélés feltételeinek nagyon lassú
pedagógiája”* – nyomatékosítja visszatérő ismétléssel álláspontját, az angolok és a skandi-
náv népek példájára hivatkozva.⁴⁵ Ők társadalmi berendezkedésük minden kötöttsége,
kompromisszuma ellenére mégis szabadok, mert jogállamban élhetnek: *„Szabadok, mert
meglehetősen pontosan tudják, mire van joga az államnak, és mihez van joga az egyénnek – s ezt az
írott és íratlan megegyezést nagyjából betartják.”*⁴⁶

A szerepét veszített, helyét kereső Európa jelképét az utazó egy mitologikus jelenetet
ábrázoló 16. századi bronzszoborban véli felfedezni, melyet Mussolini egykori palotájában
állítottak ki; címe *Ratto d'Europa* – azaz *„Európa elrablása”*. Ettől kezdve mindvégig küzd
a testet öltött látomással, mely útja során mindenütt kísérti: *„Elrabolták, igazán? Kik és
mít? [...] Mindenekelőtt a hivatástudatot; azt a tudatos vagy ösztönös zsiger-meggyőződést, [...] hogy Európának, tehát a földrész lakóinak valamilyen küldetésféle megbízatásuk és szerepük van a világban, s ezt a megbízatást az európai sorstól kapták örökségbe.”*⁴⁷ Az európai öntudat érzése
nélkül az utazás szellemi mérlege is szegényes. *„Láttam Mistinguette-t és a Vezúvot. Ettem*

42 Uo., 20. [Kiemelés a szerzőtől.]

43 Illyés Gyula: *Az idő kérdései*. Válasz, 1946/1. 4. [Idézi: Széchenyi Ágnes: I. m., 23.]

44 Márai: I. m., 28. [Kiemelések a szerzőtől.]

45 Uo., 119., 122.

46 Uo., 122.

47 Uo., 110.

polipkolbászt és penicillint. Nem kis dolgok ezek, öcsém” – összegzi a hazatérő író „szállóvendége”, azaz nevelt fia, a hatéves János kérdésére úti élményeit, keserű iróniával nyugtázva, hogy a kiégett, szellemi kisugárzását veszített Európa látónivalói már csak egy kisfiú szemével nézve tűnhetnek jelentősnek.⁴⁸

Az „elrabolt Európa” látomásából levont végső következtetések eszme- és műfajtörténeti síkon egyaránt túlmutatnak Márai útirajzán. Az erkölcsi és szellemi mivoltában leértékelődő Nyugat az író ítélete szerint a magyarság számára is elvesztette iránymutató jelentőségét, ami a nyugatos magyar reformerek, az Ady által felemlegetett „szent kenyelfutók” korának és nyugatra tartó utazási hagyományának lezárulását jelzi.⁴⁹ A Párizsból hazainduló író a Gare de l’Est szimbolikus helyszínén is erre gondol: „Szent hely ez az állomás, itt lihegtek a búcsúzó magyarok, néhány évtizeden át, Adytól kezdve. Én is itt lihegtem valamikor. Most nem lihegek, inkább csak fázom. Mikor indul már Keletre ez a vonat?”⁵⁰ A trianoni határokat visszaállító 1947-es párizsi békekötés szomorú pillanatából viszszatekintve a magyar szellem 18. század vége óta meg-megújuló integrációs törekvései egyértelmű kudarcnak tűnnek: „A magyar irodalom sorsa a világban tragikus. [...] Nevelésünk nyugati volt, tehetségeink inspirációja a testőrkorszak óta a legnemesebb nyugati szellem volt – de a mű, ez a csodálatos, gazdag magyar irodalom nemcsak nyelvében, hanem szellemében is magányos maradt, nem tudott igazi fényrel szikrát vetni, mikor a világgal érintkezett.”⁵¹ Az egykor csodált Nyugat üressége és közönye a végső ítélet megvonására készíti az elbeszélőt: „Hol az a szellemi vagy morális jogcím, amivel a Nyugat ma megkövetelheti tőlem, a keletitől, hogy hajbókoljak előtte? [...] Menjünk haza Nyugatról, valóságosan és képletesen. Várjuk meg, amíg megint tanítani kezd; [...] Keletiek vagyunk, ráérünk. Miért is tülekedni, bizonygatni, hogy más is volt, nem csak Endre és Szálasi?...”⁵² Az író, aki gyerekkorának békebeli Magyarországon mindenütt a nyugati értékeket közvetítő közép-európai szellemi tér kisugárzását érezte maga körül, s még a trianoni összeomlást követően is a hanyatló napnyugati kultúra fiának öntudatával kelt útra, hogy a Kelet világának idegenségét fürkésze, most egyértelműen a magyarság keleti vonásait érzi meghatározónak.⁵³ Az 1947-ben, még Magyarországon publikált *Európa elrablásában* a szovjet megszállás hatásairól ugyan – okkal, ok nélkül – nem esik szó; a magyarság kultúrgeográfiai helyzete azonban a szerző érzékelése szerint lényegében ettől függetlenül is átértékelődik. A nyugatról érkező, Szent István kora óta meg-megújuló szellemi impulzusok újabb hullámának elmaradása nyomán Magyarország a világ kulturális térképén egyértelműen keletre csúszik, amit a korabeli naplóbejegyzések is sugallnak: „a Rákóczi úton baktatva, ebben a neonfényes, ostrom utáni, ködös balkáni nagyvárosiasságban ridegebbnek éreztem ezt a kietlen telet, mint akármikor a múltban” – állapítja meg nem sokkal hazatérése után. „Buda csak díszlet. Tehetséges, különös karavánszeráj ez, s föltétlenül keleties; átmenet Szarajevó és Bukarest között, néhány szélességi fokkal nyugatabbra; de ugyanaz.”⁵⁴

48 Uo., 113.

49 Vö. Ady Endre: *Ismeretlen Korvin-kódex margójára*. In: A. E.: *A világgóság lobogója alatt. Ady Endre válogatott publicisztikai írásai*. Szerk. Ferenc Győző. Budapest, 2012, Nap Kiadó, 121.

50 Márai: I. m., 107.

51 Uo., 124–125.

52 Uo., 103., 106.

53 Márai 1926 tavaszán tett közel-keleti utazásáról beszámoló fiatalkori útirajza: Márai Sándor: *Istenek nyomában* [1927], Budapest, 2011, Helikon.

54 Márai Sándor: *A teljes napló, 1947*. Budapest, 2007, Helikon, 25., 26.

Amikor Ady bő negyven évvel korábban papírra vetette elhíresült sorait – „*Komp-ország megindult dühösen Kelet felé újra*” –, ítélete nyíltan elutasító volt.⁵⁵ Márai esetében azonban a keletre tolódás megítélése az elbeszélő fanyar iróniája ellenére sem egyértelműen negatív töltetű, mivel a nyugati szellem mély válsága akár fel is értékelheti a magyarság eltérő örökségét: „...nem tudom, a keletibb magyar szellem, minden nyugatias színeződésével nem táplálkozik-e ősi, ellenállóbb, válságot bíróbb tartalékokból, mint a mai Nyugat szelleme?” – jegyzi meg.⁵⁶ Pesszimista perceiben a „nyugatos”, „urbánus” íróként számon tartott Márai példaképével, Ortégával szemben már-már inkább az Európa-ellenes Unamunóval kerül párhuzamba, aki provokatív téziseiben Spanyolország „afrikanizálásának” programját fogalmazta meg.⁵⁷ Ez az egyik legfőbb oka, amiért – egyelőre – az emigrációt mint szereplehetőséget is elutasítja; az író időskori visszaemlékezéséből tudható ugyanis, hogy Párizsban járva már ekkor is eljátszott a Nyugaton maradás gondolatával.⁵⁸ A magyar szellem keleti titkát őrző anyanyelv azonban – ekkor még – úgy érzi, hogy a kárpát-medencei hazához köti: „...nem marad más tennivaló számomra, mint itt élni, a Rózsadombon vagy valamilyen más dombon, ahol magyarul beszélnek, ülni, mint az ajándékba kapott pekingi faragás kínaija ül és olvas egy puszpángfa alatt. Ez a puszpángfa a magyar nyelv; s a magyar nyelv számomra egyértelmű a sorssal” – összegez hazatérve az útirajz elbeszélője.⁵⁹

Ha nincs lehetőség a kultúrák közti közvetítésre, az útirajz műfajának hagyománya is folytathatatlan a magyar irodalomban. Európa nem ad többé követendő „nagy narratívát” a világnak, ami a 19. században kialakult irodalmi forma kiüresedését, felbomlását eredményezi. Egységes elbeszélői nézőpont híján Márai utolsó útirajza jelen idejű, gyakran ismétléseket, néha egymásnak ellentmondó megjegyzéseket is tartalmazó, élőbeszédszerű monológokra, aforizmákra töredezik. Az *Európa elrablása* elbeszélésmódja nemcsak pusztán naplószerű, amint az író korabeli műveivel kapcsolatban Lőrinczy Huba megállapítja, hanem gyakran szó szerinti egyezéseket mutat a naplófeljegyzések szövegével. Márai 1947-es *Naplójának* az utazás során született, illetve arra vonatkozó későbbi jegyzeteit több-kevesebb módosítással szinte kivétel nélkül bedolgozta útirajzába, ahol néha egy-egy út közben papírra vetett aforisztikus megjegyzés részletezőbb kifejtésére vállalkozik, máskor viszont nem is változtat az eredeti megfogalmazáson.⁶⁰ E szövegek műfajközisége rávilágít az utolsó Márai-útirajz szövegkoherenciájának, műfaji határainak bizonytalanságára, s végső soron az utazási narratíva textuális felszámolódását demonstrálhatja.

Újrarajzolt útirajz: Illyés/Cs. Szabó

„Nem voltam túlságosan kíváncsi a háború utáni Európára. Útiböröndömet tulajdonképpen csak azért szedtem elő, hogy erről a kérdésről – Európa jövődjéről – megtudjak valamit a helyszínen” – jegyzi meg Illyés Gyula, akinek melankolikus sorait akár az urbánus író társ is papírra vethette volna.⁶¹

55 Ady: I. m., 121.

56 Márai: *Európa elrablása*, 114.

57 Vö. Csejteji Dezső–Juhász Anikó: *Ortega és Európa – egy vonzalom állomásai. Utószó*. In: José Ortega y Gasset: *Elmélkedések Európáról*. Budapest, 2007, L'Harmattan – Zsigmond Király Főiskola, 104.

58 Vö. Márai: *Föld, föld!...* Budapest, 2006, Helikon, 301–311.

59 Márai: *Európa elrablása*, 116–117.

60 Vö. Márai: *A teljes napló, 1947*. 7–18., 22–25., 35–36., 38., 44., 54–55., 58–59., 69.

61 Illyés Gyula: *Franciaországi változatok*. In: I. Gy.: *Szíves kalauz. Útirajzok*. Budapest, 1974, Szépirodalmi, 425.

A két író perspektívájának különbsége talán leginkább akkor válhat láthatóvá, ha az „apai házba” visszatérő Márai svájci benyomásait Illyés ugyanakkor, ugyanott lejegyzett észrevételével vetjük egybe: „Úgy érzem, mintha az időben utaztam volna előre. A húsz év utáni Pesten képzelem magam.”⁶² Míg Márai a világegés utáni Európa országait járva a múltra emlékezik és a humanista örökség romjai felett tart szemlét – nem véletlen, hogy a romok látványának emléke is időről időre megjelenik útirajzának lapjain –; addig Illyés kételyekkel küzdve ugyan, de mindenütt a jövő biztató jeleit, lehetőségeit fürkészi. Az utazás célja a miniszter-barát felkérésén túl elsősorban szellemi-erkölcsi küldetés a népi írók vezéralakja számára, aki – mint felidézi – már gyerekkorában is azért ment Ozorára, hogy beszámolhasson róla Rácegresnek: „Rácegrest akartam erősíteni még akkor is, amikor megszerettem Ozorát” – írja, gyerekkora „nagy utazásában” minden későbbi útra kelésének metaforáját és mintaadó östípusát fedezve fel.⁶³ Innen ered a „konok hódíthatnék”, és az, hogy az író „rendületlenül hazabeszél”, arra törekedve, hogy minél szélesebb közönségnek, minél nagyobb hűséggel számolhasson be hírszerző útjáról.⁶⁴

Az útirajz mellett Illyés esetében is naplóbejegyzések tudósítanak a külföldön töltött hetek eseményeiről, nála azonban – Máraival ellentétben – erős stiláris differencia jellemzi az eredetileg nem kiadásra szánt naplójegyzetek és az útirajz szövegét, melyek közt rendkívül kevés a közvetlen egyezés. A *Franciaországi változatokban* csak párizsi élményeiről számol be a nagyközönségnek, az utazás elbeszélése ugyanakkor e műben sem alkot összefüggő narratívát, sokkal inkább közelre fókuszált éles pillanatképek sorát nyújtja. A mű mozaikszerű jellegét és az összekötő narratív szál alárendelt szerepét a címadás is jól érzékelteti. A kinagyított jeleneteket és életképeket („A vámos”; „Egy összecsapás”; „Az üzem”; „Húsz év múlva”; „A képviselőházban”; „Szemtanú”) esszészerű, gyakran filozofikus mélységű elmélkedések váltják („Az élményről általában”; „Európa egysége”; „A döntő kérdés”; „A fal”; „Kószálás közben”), nemegyszer felütéssel lezárva. Eközben Illyés művére is jellemző a monologikus elbeszélésmód, az írás jelenére és változó körülményeire vonatkozó utalások – például: „Genf és Róma után, 1947 februárjában Párizsban írom ezeket a sorokat”; vagy: „E sorokat éjszaka, elalvás előtt, ágyban fekvé vetem papírra” – pedig naplószerű jelleget kölcsönöznek a műnek.⁶⁵ Az útirajz szövegét a dátummal ellátott *Naplójegyzetekkel* összevetve azonban az is látható, hogy a külön címet viselő, egymáshoz lazán illeszkedő darabokban elbeszélte események nem követik egymást szoros egymásutánban, sőt, az útirajz kompozíciója időnként fel is cseréli a naptári időrendet.

Az utazó a háborús évek „hosszú éjszakája” után hajnalban érkezik vissza ifjúsága városába; a Párizsba vezető út azonban közel sem zökkenőmentes. A Franciaország határát őrző Vámos, aki nem elégszik meg az utas bőrröndjeinek ellenőrzésével, hanem zsebeit, tárcáját, sőt cipőjét is alaposan átvizsgálja, Illyés leírásában a háború utáni Európa pszichózisának jelképévé lényegül. „Am a szimbólumnak ő is csak egy darabkája”; a határt őrző, szinte teljhatalmú hivatalnok valójában csak porszemnyi része a kontinens országait uraló rögeszmés bizalmatlanság rendszerének: „Az ostonon, amellyel az emberiség öntestét csapkodja, ők csupán az a raffiasudár (vagy csapó), amely a végén, s így testünkön csattan.”⁶⁶ „Nem ismerem hatalmának határait, s így az én hatalmamnak – egyéniségemnek – határvonalai is

62 Illyés Gyula: *Naplójegyzetek 1946–1960*. Szerk. Illyés Gyuláné. Budapest, 1987, Szépirodalmi, 123.

63 Illyés: *Franciaországi változatok*, 313.

64 Uo., 314., 358.

65 Uo., 425., 445.

66 Uo., 306., 448.

ködbe vésznek tudatomban”⁶⁷ – állapítja meg, szabadsághiányának konstatálásával mintegy visszaigazolván Márai szavait, aki szerint az alkotmányos demokráciában élő angolok azért „[s]zabadok, mert meglehetősen pontosan tudják, mire van joga az államnak, és mihez van joga az egyénnek – s ezt az írott és íratlan megegyezést nagyjából betartják”.⁶⁸ A megfigyelő szerepét felvevő áldozat azonban szenttelen leírásával csak fokozza az ellenőrzés groteszk hatását, számára a megsemmisítő irónia az egyetlen fegyver egy olyan világban, ahol az egyéni szabadság határai bizonytalanok válnak. Mindeközben a hatalom elnyomó gépezetével szembekerült kelet-európai értelmiségi mintha már az eljövendő hidegháborús korszak etikai imperatívuszát fogalmazná: „A megértés bajnoka vagyok. Minden idők legerősebb fegyverével, a céltudatos türelemmel óhajtok küzdeni mindenfajta dölyf és önzés, minden elzártság és elzárkózás, igen, minden határ ellen.”⁶⁹ „A határok csak afféle gyümölcshejak a népek testén. Bizonyára az állam is csak afféle héj a nemzeteken.”⁷⁰

A kontinens keleti feléről jött utazó mégsem adja fel a reményt, hogy a közösen átélt szenvedések végső soron közelebb hozzák egymáshoz Európa népeit: „sohasem éreztem ilyen otthonosnak magam nyugaton, mint most”, állapítja meg a háború dúlta országokat járva.⁷¹ Míg Márai Párizs arcának megkomolyodása mögött a győzelemre hazudott vereség és a nagyhatalmi státusz elvesztése miatti erkölcsi és szerepválságot érzi, addig Illyés benyomása szerint a város előnyére változott: „Talán egy kicsit szomorú lett, de ez is illik neki. Meglátszik rajta, hogy szenvedett, s hogy nem felejtí szenvedését. Elhányta kacatjait. [...] Így rokonszenvesebb annak, aki maga is szenvedett és gondban él. Így európai; félvilági helyett változatlanul így nagyvilági, a szó igazi értelmében.”⁷² Illyés a francia szellemi élet jelenségeit is másként ítéli meg, kimerülés helyett a 17. századot idéző erőgyűjtés jeleit fedezve fel mindenütt. Párizs, a húszas-harmincas évek mondén világának egykori központja az újabb háborúból magához térve határozottan puritán benyomást kelt az utazóban, aki a Freiburgból átszivárgó egzisztencializmus hatását a reformációval állítja párhuzamba, mivel mindkettő az emberi lét erkölcsi alapjainak újrafogalmazásáról elmélkedik – de ezt teszik a marxisták és a katolikusok is eközben: „A templomok zsúfoltak. De a szabadgondolkodók vitatermei éppoly zsúfoltak. Itt is, ott is az emberi magatartás belső törvényeiről folyik a prédikáció.”⁷³

A két író szinte egy időben rögzített Párizs-képének különbözőségében ugyanakkor a világnézeti differenciák mellett az optikai eltérésnek is jelentős része lehet. Illyés ’20-as évekbeli szürrealista költősuhanccal barátai a második világháború utáni francia irodalom beérkezett nagyjává váltak; köztük forogva – Márai távoli árnyképeivel szemben – egészen közelre fókuszált pillanatképek sorát készíthette el Párizs kortárs irodalmi életéről. A *Franciaországi változatok* portréorozatában többek között az extravagáns Tristan Tzara, a felesége halála utáni szomorúságát magába fojtó csendes Paul Éluard, a már-már Victor Hugo babérajaira törő, nemzetiköltő-szerepre készülődő Louis Aragon és felesége, a „first lady” Elsa Triolet, valamint a Babitsot idéző idős François Mauriac, Raymond Queneau, Robert Aron, Aurelien Sauvageot kel életre. A körükben mozgó elbeszélő alig érzékeli a távolabbról szemlélődő Márai által diagnosztizált felhígulást, az olcsó tömegkultúra, az amerikai ízű bestseller-irodalom előretörését. Az egyetlen kivételt Henry Miller amerikai

67 Uo., 306.

68 Márai: *Európa elrablása*, 122.

69 Illyés: *Franciaországi változatok*, 451.

70 Uo., 311.

71 Uo., 335.

72 Uo., 388.

73 Uo., 417.

botrányszerző könyvei jelentik, melyek felkeltik ugyan az írótlárs érdeklődését, kezdeti kíváncsisága azonban hamar csökken, nemsokára már csak esti altató gyanánt lapozgatja őket. Sokkal élesebb „Az üzem”-ről, azaz a Montparnasse irodalmi kávéházainak egyikéről készült pillanatfelvétele, mely a fázó, háború utáni Párizs életének minden nehézsége ellenére a szerves, eleven irodalmi légkör továbbélését mutatja.

A magyarság és a magyar irodalom helyzetét Európában mindennek ellenére rendkívül hasonlóan érzékeli a két útirajzíró. Illyés ennek során utal is Máraira, aki „*a nemes, nyelvi »ázsiaiáság«*” titkában látja az elzárttság fő okát.⁷⁴ „*Az álcázatlan valóság, amellyel számot kell vetnünk, az, hogy az irodalmi nagyvilág szemében mindmáig úgy ülünk itt Európa közepén, mintha soha egy kukkot sem ejtettünk volna*” – állapítja meg.⁷⁵ A közelmúlt sikertelen próbálkozásain végigtekintve lemondóan konstatálja, hogy fordítók újabb és újabb kísérletei fúltak érdektelenségbe, s ha egy-egy név időnként fel is keltette az értő körök érdeklődését, a magyar irodalom mint fogalom továbbra sem él a nyugati köztudatban. A személyesen régóta ismert francia ismert francia irodalmi költőkből ugyan nem hiányzik a segítőkészség, de mindez leginkább csak az ifjúkori jó barát személyének szól. A kultúrdiplomáciai küldetést teljesítő írónak ugyanakkor azzal is szembeülnie kell, hogy a magyar irodalom értékeinek ismeretlensége nem pusztán az írók belügye, hiszen – a békedelegáció vezetőjének szavait idézve – nem volt egy Thomas Mannunk, aki a tárgyalások idején kellő tekintéllyel szót emelhetett volna a magyarság érdekében. Ennek a következménye, hogy „*[a] döntő órákban alig hangzott irányunkban rokonszenves hang.*”⁷⁶

A magyar szellem legfőbb alkotásainak visszhangtalanságával összefügg a magyar társadalom és a magyar értékek, nézőpontok teljes ismeretlensége a világban. Erre döbrenti rá a diákkori jó barát Tristan Tzarával folytatott hosszú vitája is, aki értelmetlennek, sőt károsnak tartja a Magyar Írószövetség szlovákiai magyarok kitelepitése elleni tiltakozását. „*Rajta mérhetem, a jóakaratóiak felé is milyen iszonyú falat kell áttörnünk; milyen messzeségben, milyen kivettségben élünk, milyen mélyre söprettünk arról a helyről, ahol most száz éve – 48 idején – álltunk nyugat tudatában*” – összegzi keserű tapasztalatait a szürrealista íróvezértől távozó elbeszélő.⁷⁷ Mindeközben az utazónak a szomszédos országok sokkal hatékonyabb érdekérvényesítő képességét is tapasztalnia kell, melynek fontos részét jelentik a kulturális kapcsolatok: a csehszlovák kormány a legnagyobb francia írókat, többek között Tzarát, Julien Bendát látja vendégül; Jugoszlávia új urát, Tito marsallt pedig Aragon személyes jó barátjaként tartja számon. Illyés naplójában, 1947. január 14-i keltezéssel némiképp tömörebben, szókimondóbban foglalja össze benyomásait: „*Jelentéktelenebbek vagyunk, mint azelőtt. A jobboldal, amely becsült, elfordult, a bal nem bízik; jobban szereti a cseheket, románokat, szlovákokat. Tharaud? – nem kell. Tíz francia napilapnak van román belső munkatársa.*”⁷⁸ Még a nagy katolikus író, François Mauriac szavaiból is az derül ki, hogy ő sem tudja Európa szellemi térképén elhelyezni a hozzá látogatába érkező magyar utazókat, s valamely délszláv nép fiainak véli őket. Mindennél jobban jellemzi a kelet-közép-európai térség iránti nyugati tájékozatlanságot és mélyeséges közönyt, hogy a békeszerződés aláírásának napján az utazó kezébe kerülő párizsi újság Erdélyt – azaz Transzylvániát – a közel-keleti Transzjordániával téveszti össze.

74 Uo., 366.

75 Uo., 365.

76 Uo., 419.

77 Uo., 330.

78 Illyés Gyula: *Naplójegyzetek 1946–1960*. Szerk. Illyés Gyuláné. Budapest, 1987, Szépirodalmi, 173.

Minden észrevételét azonban ekkoriban már egyik író sem vethette papírra. Márainak módja volt rá, hogy emigránsként írt időskori visszaemlékezésében maga árnyalja az *Európa elrablása* egyes megállapításait mindazon körülmények, vonatkozások lejegyzésével, melyek 1947-ben, a szovjet megszállás alatt álló Magyarországon nem voltak közölhetők. Illyés útirajzának kontúrjait ezzel szemben a hú barát és útítárs, a Máraihoz hasonlóan emigránsorsra kényszerülő Cs. Szabó László rajzolja meg két évtized távlatából, *Hunok Nyugaton* (1962–68) című kötetében. Az erdélyi urbanitás szellemi örökségét hordozó, kolozsvári származású protestáns Cs. Szabó és a dunántúli puszták népéből kiemelkedő, katolikus neveltetésű Illyés kapcsolata a huszadik századi magyar irodalom „kutya-macska barátságaként” jellemezhető, melynek során – az emlékezésekben és levelekben megőrződött állandó, kölcsönös ironizálás mellett – mindvégig a barátságra esett a hangsúly. Esetükben azonban többről is szó volt két szuverén alkotó egyéniség egymás iránti kölcsönös rokonszenvénél, mivel a személyes jó kapcsolat mindkettőjük számára egyszersmind a „túlparton” való szellemi hídveres lehetőségét is hordozta. A népi-urbánus konfliktus áthidalására-meghaladására törekvő Cs. Szabó Monostori Imre megfogalmazása szerint a harmincas évek végétől kezdve „benne találja meg azt az egészséges »klasszikus« öntőnyt, amely a legkényesebb európai ízlésnek, esztétikai mértéknek is megfelelő, népből jött nemzeti író ismérveit reprezentálja.”⁷⁹ Az urbánus esszéista már a *Nyugat* utolsó évfolyamában így méltatja író társát: „Pályáját összefoglalásnak szánta a sors, s ezt ösztönszerűen érzi; nem szorult rá, hogy arasznyi eredetiséggel tűnjön ki. Nem úgy lett naggyá, hogy elűtött a többtől, hanem azzal, hogy minden oldalról: próza és vers, parasztek és patriciusok, Dunántúl és Erdély, Bordeaux és Szibéria felől befogadta a segítséget, felfogta a jeleket. Keresztűtnak, összefoglalónak született, aki csak egy hosszú pályán, sok pályát sűrűlve, sok csillagzónán átvonulva, s külsőleg is nagyszabású műben egyesítheti mások szétugró szenvedélyeit.”⁸⁰

Cs. Szabó 1941-es „jósolata” jegyében később, emigránsként, a hidegháború, majd az enyhülés éveiben is a nemzet szellemi egyesítőjét látta Illyésben. „Írásom nem tudományos dolgozat, nem is hangszalag lejátszása, hanem szabadon mintázott önéletrajzi fejezet, amelynek fő alakja Illyés Gyula” – szögezi le az eredetileg barátja hatvanadik születésnapja alkalmából írt, majd önálló kötetbe bővített műve bevezetőjében.⁸¹ Közös utazáshoz kapcsolódó szövegek ugyan már a magyar utazási irodalom korábbi időszakában is születtek, Cs. Szabó könyvének újdonságát azonban Wesselényi és Széchenyi párhuzamosan vezetett naplóiival vagy Gorove István és Tóth Lőrinc reformkori útirajzaival szemben a szövegek közötti kapcsolatok célzott alkalmazása jelenti. A *Hunok Nyugaton* már a szerző önéletrajzi regényét, a *Hunok Párisban*-t idéző címével is az Illyés-szövegekkel való párbeszédre utal. A londoni emigráns a maga nézőpontjából, de Illyést, mint harmadik személyt, mindvégig a középpontba helyezve írja újra közös utazásuk főbb eseményeit, művét időről időre jelöletlenül idézetek, illetve célzások intertextuális nyomaival kapcsolva Illyés szövegéhez.⁸² Másrészt az események elbeszélése is a *Franciaországi változatok* narratív struktúráját köve-

79 Monostori Imre: Cs. Szabó László és a népi irodalom. Forrás, 2005/11. 62.

80 Cs. Szabó László: *Illyés Gyula*. Nyugat, 1941/4. = <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00663/21238.htm>

81 Cs. Szabó László: *Hunok Nyugaton*. Budapest, 1994, Könyves Kálmán, 7. [Az eredeti szövegváltozatot lásd: Új Látóhatár, 1962/5. 423–447.]

82 „Az intertextualitást én a magam részéről – kétségkívül korlátozó módon – két vagy több szöveg együttes jelenlétéből fakadó kapcsolatként, azaz – eidezikusan és leggyakrabban – egy szövegnek egy másik szövegben való tényleges jelenléteként határozom meg. A legexplicitebb és a legszűrszerűtbb változatát az idézet hagyományos gyakorlata képviseli (idézőjelekkel, pontos utalással vagy anélkül); [...] még kevésbé explicit és még kevésbé szó szerinti formája a célzás, azaz egy olyan közlés, amelynek teljes megértése feltételezi azon kapcsolat ismeretét, amely közte és egy másik közlés között áll fenn, melyre szükségképpen egy-egy [...] hangsúly utal.” Gérard Genette: *Transztextualitás*. Ford. Burján Monika. Helikon, 1996/1–2. 82–83.

ti, mintegy metatextusként folyamatosan kommentálva az útitárs szövegét, miközben a megszólalás médiumául maga is az útirajzformát választja.⁸³

Cs. Szabó kötetében időnként Illyés közelre fókuszált képeinek háttérét, kontextusát vázolja fel, máskor sötét tónusokkal árnyalva mélységet ad a pillanatképeknek, elmélkedéseknek. A méltatott író nyelvhasználatát, metaforikáját megidéző kötet textuális műveleteinek „külpolitikai” helyi értékét mindenekelőtt az jelenti, hogy eközben a koalíciós évek Magyarországon le nem írható részletekkel, észrevételekkel egészíti ki írórtársa elbeszélését. A *Franciaországi változatok* szenvedélyes igazságkereső, történelmi szükségszerűség és egyéni akarat viszonyáról elmélkedő elbeszélőjének alakja mögé odarajzolja a hidegháború kibontakozásának történelmi díszleteit is. „*Csak ajkunkon folyt az évődés, nem a szívben. Ott már ostromló kérdések fürgetegében állt két torony, a keresztes és a kakasos, egymást fagatva: mi az egyetlen megoldás, amelyért milliók veszték el buzgó kardélen, városok hamujában s vérhabos folyókban*” – írja Cs. Szabó, genfi párbeszédük felidézése során Illyés mondatait parafrázálva és kettőjük kapcsolatára vonatkoztatva: „*A vallásháborúk idején a protestánsok és katolikusok milliószámra ölték egymást a hitük szerinti egy megoldásért. S falvainkban másfél század óta szemben áll egymással, s kérdezi egymást a kakasos és a keresztes templom; az egyetlen megoldást elfújta a szél.*”⁸⁴ Abban is biztosak lehetünk, hogy „a kakasos és a keresztes templom” sorrendjének felcserélése sem a véletlen műve: a gálans barát udvariassági gesztusa ez. Cs. Szabó nem hagy kétséget afelől, hogy az „egyetlen megoldás” lehetőségét elutasító, „objektív történelmi szükségszerűséget” megkérdőjelező író a történelem súlyos példáin végigtekintve egyszersmind a marxista-leninista dogmatikával és a világot hidegháborúba rántó pszichózissal is vívódik, keserűen tapasztalva, hogy „*a világűr eszes mérnöke eszevesztetten újra meg újra kitalál két toronydíszet, amelyért tökéletesedő állcsontokkal ronthat egymásnak az örökké újuló Káin-mítoszban.*”⁸⁵ Illyés nem hisz Marxnak, de az ókonzervatív De Maistre-nek sem; csak abban biztos, hogy az emberiség a következő félszázad során a társadalmi igazságosság irányában halad. De ezt sem tartja visszafordíthatatlan törvényszerűségnek, és a lefolyás módja is különböző erők összjátékától függ: „*Nem hiszem, hogy egy feltörő réteget nem lehet visszanyomni, eszmét, hitet, osztályt, népet nem lehet kiirtani. Nem hiszem, hogy a vér »égre kiált.* A vért beissza a föld. Csak az emberi akaratban hiszek.” „*A történelmet ilyen ötvenévnvi szakaszban nem csak a gazdasági törvényszerűség irányítja. Irányítja az emberi akarat, sőt a személyes elszántság: egy hősi vagy egy kerge revolvergolyó, vagyis az úgynevezett véletlen is.*”⁸⁶ A reformátorok genfi emlékfalát méregető, töprengő Illyés barátja emlékezetében vissza-visszatérő alakja valóságos jelképpé emelkedik, akinek világi megváltástanokkal szembeni kételyei az utazás során más alkalommal is megmutatkoznak: „*Mint egy domonkos hittanár a sárga csőrű papnövendéket, úgy hengerelte le Kardos Tibort, csak éppen nem a hit védelmében és megszilárdítására*” – írja Cs. Szabó vendéglátójukra, a római Magyar Intézet újonnan kinevezett, neofita buzgalomtól áthatott vezetőjére utalva.⁸⁷ „*Ott a töprengőt, itt a dialektikus vitatókozót láttam, itt is, ott is telve gyanakvoással felséges urunk, a Történelem iránt, noha tréfára, ugratásra volt hangolva az eszmecsere.*”⁸⁸

83 „*A textuális transzcendencia harmadik típusa, melyet én metatextualitásnak hívok, az az általában »kommentárnak« nevezett kapcsolat, amely egy szöveget ahhoz a másik szöveghez köt, amelyről beszél, de amelyet nem feltétlenül idéz (idézik meg), sőt végső soron akár meg sem nevez [...]. Ez a par excellence kritikai kapcsolat.*” Uo., 85. [Kiemelések a szerzőtől.]

84 Vö. Cs. Szabó: *Hunok Nyugaton*, 10. [Kiemelés a szerzőtől.]; Illyés: *Franciaországi változatok*, 422–423.

85 Cs. Szabó: I. m., 12.

86 Illyés: I. m., 423., 424–425.

87 Cs. Szabó: I. m., 24.

88 Uo., 25.

A múlt faggatása a jelenbe ér; a kételyek hátterében a barát „Temetetlen Holtak” komor árnyait sejtí. Cs. Szabó gyanúja szerint Illyés maga is sokat tudhatott azokról a kortársairól, akik a harmincéves háború korához hasonlóan ismét „elsikkasztották a történelem vértelen megoldásait”.⁸⁹ Az emlékező útitárs ezzel „a vérontástól irtózó forradalmár” vívódásainak, filozófiai kérdéseinek személyesen megélt értelmére világít rá, ekkori bizalmas beszélgetésük nyomán utalva arra, amit Illyés a moszkoviták leszámolásairól és a sztálini terror légköréről a spanyol polgárháborúból hazatért barátaitól hallhatott, sőt a Szovjetunióban járva talán személyesen is megtapasztalt: „Petőfi hány lelke pusztult el hiába Katalóniában, az aragóniai fronton és... és... máshol, nem csak ott. Nem csak ott!”⁹⁰ „Tudtam, mit gondol Sztálinról” – jegyzi meg Cs. Szabó, napkeleti kényúrként jellemezve a szovjet diktátort, 1944-es közös „bujdosásuk” idejének hosszú beszélgetéseire utalva.⁹¹ Az útitárs elbeszélése ugyanakkor arra is rávilágít, hogy az értelmiségi kételyei a költő számára mindenekelőtt a hiteles lírai megszólalás módjának keresésében öltenek testet. Az utazó költő éppúgy tájékozódik, Párizstól várva választ kérdéseire, mint ő maga egy évtizeddel korábban, *Doveri átkelése* idején; de Illyés a francia kortársaknál is a képviselői líra lehetőségeinek beszűkülését tapasztalja. Hogyan lehet elkerülni, hogy a lírát közügyként felfogó költő népszónokká váljon – amit Márai is kárhoztat korabeli verseiben? Cs. Szabó szerint az ekkor felvetett kérdésre az *Egy mondat a zsarnokságról*, valamint a kései ódák adtak méltó feleletet.

Az útitárs szót ejt a „hunok” kultúrdiplomáciai küldetésének lehetetlenségéről, és az ezzel való szembesülésről a párizsi hotelszobában. Elbeszélése szerint Illyés Tzarával való vitája után vált nyilvánvalóvá számukra, hogy évtizedek mulasztását kellene pótolniuk: „Azt hiszem, a minisztérium sem tudta világosan, hogy mit akar tőlünk. Képviseljétek a hazát Franciaországban! Annál, akihez hozzáfértek, legkivált írók és művészek között. Mai szemmel és tapasztalatommal naivnak is, meghatónak is tűnik a kérés, akkor csak meg voltunk hatva.”⁹² Illyés korabeli vélekedése szerint a magyarság, a magyar kultúra ismeretlenségének volt köszönhető, hogy a franciák a magyar belpolitika ellentmondásait sem látták át, s a Kisgazdapárt mögött álló szavazótömegek és a Moszkva által támogatott kommunisták kettős vonzásterében, kósza sajtóhírekre támaszkodva nem tudták megítélni, merre tart Magyarország: „akik irántunk voltak hajlandósággal, azok nekünk nem kellettek, akikhez pedig mi hajoltunk volna, azok inkább mások felé fordultak.”⁹³ Cs. Szabó közel két évtized távlatából pontosít: a francia kormánykörök és értelmiségiek nagyon is jól tudhatták, milyen irányba mutat Magyarország jövője, ezért lényegében már eleve lemondtak róla. Tzara is veszett ügynek tekinti a magyar revíziós törekvéseket, ezért tartja értelmetlennek a magyar írók tiltakozását. Az útitárs emlékezete szerint Illyés „Letompította a jelenetet a Franciaországi változatokban, mert borotvaélen jár, minduntalan kínos kérdéseket feszeget a könyvben, bámulatos önvédelmi érzéssel, lőtávoltból. Kellett is. Körös-körüül egy tucát töltött fegyver meredt rá, mikor hazatért.”⁹⁴

Cs. Szabó eközben azokról is szót ejt, akikkel nem sikerült találkozniuk a legnagyobbak sorából. Okkal vagy ok nélkül Gide és Malraux is kitért az alkalom elől; az „új Hugo” portréját pedig tovább árnyalja: „Élénk arcán fénymáz, sátáni mosollyal, olyan volt a karcsú Aragon, mint egy cikázó borotvapenge”, miközben az ellenállás hőse láthatóan „szubjektív

89 Uo., 10.

90 Uo., 67.

91 Uo., 25.

92 Uo., 35.

93 Illyés: I. m., 420.

94 Cs. Szabó: I. m., 37–38.

szükségyszerűségként” kezelte, hogy bujkálása során támogatást fogadott el a *Nouvelle Revue Française* német megszállókkal együttműködő szerkesztőjétől, Pierre Drieu La Rochelle-től.⁹⁵ „Csak úgy hemzsegték az újdonsült ellenállók, de volt néhány ember, aki vállalta a felszabadulás után, hogy az ország érdekében – döntsön a történelem! – Vichyhez állt volt. Így alakult ki a társadalmi bélpoklosok rendje, csak a csengő hiányzott a nyakukból” – jellemzi az 1945 utáni Párizs közhangulatát Cs. Szabó, kiemelve, hogy Illyés kollaboránsként számon tartott barátait is felkereste.⁹⁶ Az útitárs emlékezéséből emellett azt is megtudhatjuk, hogy a magyar vendégek Mauriackal már Kelet és Nyugat növekvő feszültségéről is eszmét cseréltek. Cs. Szabó elárulja a francia katolikus író XII. Pius pápát illető megjegyzését is, melyet az útirajzát író Illyés némi habozás után inkább elhallgat olvasói elől. A *Franciaországi változatok* szerzője valószínűleg a kommunista hatalomátvételt közvetlenül megelőző idők egyházellenes légkörében érezhette „orvhalászatnak” a Cs. Szabó által inkább szellemesnek ítélt félmondat közlését: „»Enfin... il n'est pas bête«, válaszolta Illyésnek. Ami, hozzátoldva fejfőlovetést a hosszú orr hangsúlyával s a suttogva is kifejező hangleadést, úgy fordítható magyarra, hogy »hát 'iszen nem éppen ostoba.«.”⁹⁷

Illyés művének egyik legfontosabb és egyben legterjedelmesebb fejezete a békekötés ceremóniáján a „Szemtanú” szerepében jelen levő elbeszélőé, aki az eseményeket szinte percről percre rögzítve tárgyyszerű leírást ad a helyszínül szolgáló külügyi palota szalonjáról, a jelenlevőkről és az események egymásutánjáról, a magyar küldöttség indulásától az okmányt feszült, de rezzenéstelen arccal aláíró külügyminiszter utolsó kézmozdulatáig. A Quai d'Orsay-n 1947. február 10-én történtek elbeszéléséhez fogva azt sem mulasztja el megemlíteni, hogy útitársa biztatására szállt be végül a magyar delegáció autójába: „»Képzeld, mondta Cs., hogy Kazinczy vagy Berzsényi tollából volna beszámolómnak Napóleon pozsonyi békéjének aláírásáról.« »Mondjuk, Kis János tollából« – gondoltam hozzá szerényen.” „Nem bántam meg a rábeszélést” – reflektál Cs. Szabó, hiszen ennek köszönhetően születhetett meg „a Franciaországi változatok egyik fényes fejezete”.⁹⁸ A szentelen, aprólékos leírás azonban amennyit felfed, legalább ugyanannyit el is rejt az olvasók elől: „mihelyt az esemény, a legdöntőbb, a legtragikusabb is, látható lesz, a lényeg elrejtődik, látvány lesz” – jegyzi fel három nappal később a szemtanú – „Jelenünket legtisztábban nem a jelenben látjuk, hanem néha fél század múlva.”⁹⁹ A Hunok Nyugaton két évtized távlatából visszatekintő elbeszélőjének sikerül is kiragadnia emlékeiből néhány, a hidegháború kibontakozásának hónapjaira jellemző mozzanatot. A szovjet békedelegáció tagjaira például így emlékezik: „Feltűnt, hogy az asztal felénk eső, keskeny oldalán négy példányban ül ugyanegy férfi. Mintha vastag, kerek fatönről lefűrészelték volna, colstokkal mérve négy egyforma darabot s utána egyenként beöltöztetik feketébe. Vajon ez lesz az Új Ember mifelénk? – gondoltam elborulva.”¹⁰⁰ A békeszerződés aláírásán jelen lévő magyar fényképész, a jovialis külsejű „L.”, akit a *Franciaországi változatok* elbeszélője „húsz év előtti barátjaként” jellemez, és aki Cs. Szabó visszaemlékezése szerint már egy korábbi fogadásuk is jelen volt, távozóban csatlakozik a két íróhoz. Vele kapcsolatos, meglehetősen bizarr emlékét osztja meg a későbbi emigráns anekdotikus formában:

95 Uo., 42.

96 Uo., 45.

97 Uo., 56–57.

98 Illyés: I. m., 432–433.; Cs. Szabó: I. m., 68.

99 Illyés: I. m., 445.

100 Cs. Szabó: I. m., 68.

„A Rue Saint-Dominique s a Boulevard Saint-Germain sarkán volt egy régimódi, bádoggellenzős körözelde, amit a római császárról *vespasienn-nek* hív a francia. Sajnos, lassan kihal a párizsi utcákról ez a szerény, de jellegzetes dekoratív elem.

Illyés megállt.

– No, társuljon be.

S egy villanásra megszorította a karomat. Beállt a bádogparaván mögé, hármas rekeszből a szélsőbe.

Annyira hatott rám a szorítás, hogy inger nélkül követtem a középsőbe. Lábunknál bugyborékkolt az öblítővíz. Nem hajolt át, hangját sem emelte föl. A fényképész a sarkon várakozott.

– Vigyázz a szádra. Vigyázz minden szóra.”¹⁰¹

Ami emellett különösen fontos a Képzőművészeti Főiskola egykori tanára számára, az a műtárgyak egyéni látásmódja, melyre útítársa adhat példát. Cs. Szabó bemutatásában a szemlélő Illyés válik szemléltté, akinek ösztönös lényeglátásán, sajátos nézőpontján keresztül szerezhet benyomást az olvasó is az említett művekről: többek között Marcus Aurelius római lovas szobráról, Michelangelo Mózeséről, Picasso háborús évek során született festményeiről – de az egzisztencialisták filozófiájáról és García Lorca drámáiról is. „Ő fedte föl, hogyan kell rávillantani dolgokra, ha az ember művész és nem tudós. Hogy kell lőni kapásból, lexikonok távcsöves célzója nélkül.”¹⁰²

Az átmenet éveiben útnak induló magyar írók Nyugaton szerzett benyomásai hasonlóak, ezzel együtt a műfaji keretek átalakulása is hasonló irányba mutat. A korábbi évek során kialakított útirajzformát Illyés és Márai is a háború nyomán megváltozott, illetve a hidegháború közeledtével folyamatosan változó külső valóság – társadalmi, politikai, irodalmi élet – reprezentációjára, másrészt pedig az elbeszélői identitás egykori önmagával való szembesítésére, a háborús évek megpróbáltatásai során bekövetkezett szemléletváltozásának tudatosítására alkalmazza. Az értelmezői tudat és az értelmezett valóság változása azonban az irodalmi formára is visszahat; a romos, szerepét kereső, „elrabolt” Európa írói látomása e művekben az összefüggő nagy elbeszélés felbomlását, külső leírásokra és elmélkedő monológokra való töredezését eredményezi. Útjuk során a bizonytalanság, szorongás érzései, az „új világ” sejtelmei hatják át az utazókat – mindez azonban akkor, a rövid életű hazai sajtószabadság és demokratikus nyilvánosság fokozatos visszaszorításának idején nyilvánvalóan csak általánosságok szintjén, elvont formában rögzíthető. Az 1947-es útirajzokat kommentáló, emigrációban született későbbi írások – elsősorban Cs. Szabó Illyés útirajzával párbeszédet folytató műve – mindenekelőtt a kimondhatóság-kimondhatatlanság problémáját, a diszkurzív keretek szűkülését tematizálják; a világpolitikai tájékozódás eszközeül szolgáló két háború közötti útirajzhagyomány kelet-közép-európai felszámolásának legfontosabb okára világítva rá.

101 Uo., 69–70.

102 Uo., 26.

Alföldy Jenő

Nagy László Bulgária-élménye¹

Ha meg kell neveznem irodalmunknak azt az emberét, aki a legtöbbet tette a bolgár költészet meghonosításáért, akkor a széles kínálatból Nagy Lászlót választom.

Nagy László a huszadik század közepének és második felének kiemelkedő költőegyénisége. Hangsúlyozom az egyéniség szót: az emberi személyiség autonómiáját százféleképpen kikezdő 20. században modern költőként is meg tudta őrizni a költői én, a lírai alany hitelességét. Igazmondói küldetését átmentette a régebbi időkből anélkül, hogy engedett volna korszerűségéből. A hagyomány és az újítás összeforrt alkotásaiban. A költészet újítója és forradalmára ő, látomásos képeinek szuggesztivitásával, valamint az időmértékes verselés és a magyar nyelv természetének megfelelő hangsúlyos ütem szimultán egyesítésével. Nem csupán a választékos szépséget vette át a hagyományból, hanem – a bartóki zenéhez hasonlóan – olyan ősi elemeket is fölfedezett a népköltészetben, amelyek – eltekintve néhány előfutárától és pályatársától² – előtte még nem szólaltak meg a hazai műköltészetben. E különleges képességét műfordítóként is a legmagasabb színvonalon hasznosította.

A Dunántúl vulkanikus kúpjaitól övezett területén fekvő kis falu, Iszkáz legszélsebb gazdaportáján született 1925-ben. Méltatói nemegyszer a működő, „lávázó” vulkánhoz hasonlították lírai kifejezőerejét. Ez költői temperamentumának köszönhető, s annak, hogy mélyen átélte a társadalmi közérzet és az erkölcsi alapok földrengésszerű változásait és tektonikus megrázkódtatásait. Megszenvedte a háború csapásait és a rátörő betegséget, de reményt keltett benne az újjáépítés lendülete s az, hogy a szegényparasztság tehetséges fiataljai előtt kinyíltak a felső iskolák kapui. A szülőföldi táj szépsége s a szerelem szivárványos színekkel gazdagította a festőnek is ígéretes költő verseit. Az ötvenes évek elején elharapódzó diktatúra miatti csalódás új próbákra, ellenállásra készítette. Az a közösség, amelybe született, s ahol a család életritmusa együtt lüktetett a természet rendjével, a zsarnokság idején veszítette el sziklaszilárd alapjait. Nagy László versei az érzelmek viharos változásaival követték ezt a folyamatot. Különleges természeti csapások képeivel fejezte ki lázadó lelke hűbörgését. A tizenkét napig tartó ötvenhatos forradalom elfojtása a hamu alól fel-felparázsló indulat jeleit hozta el költészetébe. Tiltakozása csak rejtjelesen juthatott el közönségéhez, de megnövelte szürrealisztikus képeinek áttételességét. Sokszor szembenézett a halállal, mely őt magát és szeretteit is megkörnyékezte, mestereit és pályatársait megriktította. Érzelmi gazdagsága a gigantikus ellentétek és a lepkefinom árnyalatok egységét valósította meg verseiben. Reményt és erkölcsi erőt adott a megtorlás és az erőltetett kollektívizálás kínjait hurcolóknak. Feladatot is hagyott utókorára: őrizzük meg emberi arcunkat, mentsük át a szépet és jót ama „túlso partra”, ahogy a *Ki viszi át a szerelmet* című híres dalában írta.³

*

1 Elhangzott Kecskeméten, a bolgár–magyar kulturális kapcsolatok ünnepén.

2 Előfutárai: Arany János szimultán ritmusú kései elbeszélő költészete, Ady ritmuskombinációi és párbeszédés kurucos versei, a népköltészeti motívumokat bartóki módon kezelő József Attila. Kortársai: a minden ritmusbravúrra képes Weöres Sándor, az autentikus régi magyar népdalt saját poézisébe emelő Juhász Ferenc, Csanádi Imre és Kormos István.

3 *Ki viszi át a szerelmet*, 1957, in: Nagy László: *Versék és műfordítások 1–3.*, Magvető, 1. könyv 295. old.

A bolgár költészet közvetítőjeként hatalmas munkát végzett. Hadd beszéljenek először csak a számok. Szerzteágazó műfordítói életművéből kevés híjával négyszáz oldal jut a bolgár népköltészetre; hetvenöt oldal pedig a bolgár műköltészet gyöngyszemeire, Hriszto Botevtől Ekaterina Joszifováig.⁴ A folklórt bemutató fejezet utószavában megvallotta műfordítói elvét: „*A bolgár népköltészetet 1951-ben fedeztem fel magamnak, hosszabb szófiai tartózkodásom idején. Meghatott fürgesége, robusztussága, költői vakmerősége. (...) Munka közben szinte állandóan éreztem, hogy amit csinálok, az nem egyszerű műfordítás. A papírra vetett soroknak a magyar népköltéssel rokon hangon kell szólniuk.*” A népköltészet egyetemességét vallotta tehát. Más-más módon hangzanak a különböző népek dalai, de az emberség közös bennük. Verstolmácsolói művészetével kettős szolgálatot teljesített: minket, magyarokat megkínált a bolgár poézis szépségeivel, a bolgár lírát pedig megszólaltatta a magyar nyelvterületen. Arra tanít, hogy világirodalom-felfogásunk ne zárkózzon be a nagy népek műköltészeti panteonjába.

Két rövid népdalt mutatok be a költő tolmácsolásában. Olyanokat választottam, amelyek engem a legrégebb magyar népköltészeti hagyományainkra emlékeztetnek. A tavaszi megújulás képeibe foglalt vallomás monumentális távlatot ad a mindent betöltő szerelemnek:

*Erdők rügyesednek,
Halmok füvesednek,
Vizek megerednek,
Seregesen járnak
Virágért a lányok,
Lányok után járó
Fiuk fuvoláznak.*⁵

Vajon hány évszázada hagyományozódik nemzedékről nemzedékre ez a kis dal? Nagyvonalú természeti képeinek jócskán vannak magyar megfelelői.

A másik bolgár népdal is a magyar folklórból gyakori motívumokat mutat fel. Egyik legrégebbi, a *Csontkürttel kürtölnek* kezdetű mondókánk is a hajnalhasadásra utal metaforáival. A kivégzésére váró szegénylegény búcsúja szerelmesétől népeink sorsközösségére, észjárásunk rokonságára int – de *A halál jegyese* című Ady-vers szimbólumát is eszembe villantja.

*Kakas a hajnalt kiáltja,
Hajnalig várok hiába.
Hajnalig várok, mégse jön:
„Megbocsáss, első szerelmem,
Nekem már más a jegyese!
Ujabb jegyese bitófa,
Fehér zsinór a fátyola.
Fekete varjak vőfélyek,
Török zsandárok násznagyok!”⁶*

Jellegzetes Nagy László bolgárnépdal-fordításaiban a balladai szerkezet, a metaforikus képalkotás és a tragikum, amely az elnyomott nép életérzéséből fakad.

A műköltészet bolgár költőegyeniségei közül engem különösen megragadtak az Ady-kortárs, szimbolista forradalmár, a szerelemben szerelmes, tragikus halálú Peju Javorov művei Nagy László átültetésében, olyan fölséges darabokkal, mint az *Énekem éneke*, a *Kleopátra* vagy az *Igazság*. A világköltészet kincsestárába tartoznak érzésem szerint. Nem méltathatom a fordítás-kötetben szereplő költők mindegyikét, de föltűnik, milyen sok a bolgárok nagy múltú, és főként

4 Uo., 2. köt., 458–536. old.

5 *Erdők rügyesednek*, i. m., 3. könyv 12. old.

6 *Kakas a hajnalt kiáltja*, i. m., 3. könyv 20. old.

Botevvel megújuló lírájában a nemzeti sorsból fakadó bánat, számos költő korai, erőszakos halála. Az ismerős motívumok Petőfit, József Attilát, Radnótit idézik.

A fordítások mellett Nagy László saját verseiben is számos nyoma van majd' kétesztendő bulgáriai tanulmányútján szerzett élményeinek. Már a verscímek elárulják, honnét származik a költő ihlete. Nem csak az árulkodó nevű versekre gondolok, mint a *Bulgária*, a *Tengerről fúj a szél*, a *Levél a plovidivi vásárról* vagy a *Bolgár-tánc* – még számos művét idézhetném, amelynek bolgár vonatkozása nem vonható kétségbe. Ilyen a szerelmes versek közül a *D. asszonyinak, délre*, a *Dzsongolszka* vagy a Zsána Nikolova versmondóhoz írt vers, az *Egy varázslat emlékére*. Legszívesebben azt a monumentális poémáját említem, amelynek lenyűgöző képsorozata egy bolgár esküvői szertartás köré rendeződik, amelyben az ifjú párt bemutatják a tengernek (*Menyegző*). A féktelen orgiába torkolló lagzijelenet a népszokástól elidegenült emberiséglátomással terebélyesedik a műben, mint a régi lakodalmi zenét sok száz decibeles hangszórókkal őrzőgessé fölerősítő rockzene. Megmutatja, hogy a tenger végtelenével szembesített szerelem erejét nem törheti meg ostromával a modern társadalmi élet önkívülete s a menyegző szép szertartását modern eszközökkel kisajátító és pokolivá torzító manipulációja. A vers satirikus részletei költőnk Botev-tolmácsolásaiból a vitriolos gúnnyal megírt *Szentgyörgy-nap*, *Hazaí* és *Kocsmában* című költeményét juttatja eszünkbe.

Nagy László tudásvágyból, a két nép rokonlelkűségéből, barátságából, és nem utolsósorban szerelemből, sokszor megtette az utat országaink között. Ott szerette meg a magasságot és a végtelen tengert, lelkületét a nagy távlatokhoz szoktatva. Megnyerő egyéniségével is híveket szerzett, hódított. Valóságos kultusza van Bulgáriában – Szmoljanban emlékház és szobor⁷ őrzi múlhatatlan jelenlétét. Műfordítóként 1970-ben Cirill és Metód-díjat kapott, 1976-ban pedig a legjobbknak járó kitüntetéssel, Botev-díjjal tüntették ki. S az ő műveit is jeles mesterek fordították és fordítják magyarról bolgárra.

Megtiszteltetésnek tartom, hogy szólhattam róla, olyan bolgár versértők utódainak is, akik közt Nagy László jól érezte magát és rengeteget tanult, nemcsak a bolgár kultúrából, hanem abból is, hogy általában miként lehet más népek, nemzetek lelkületét magyarul megidézni.

7 Nagy László szobrát 2014 októberében Szófiában is felállították.

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

print 2000

N Y O M D A K E T K E C S K E M É T

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap